

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra: Pracoviště Orální historie – soudobé dějiny

Bc. et Bc. Michala Drahovzalová

Etablování orální historie v českém prostředí

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 3. 1. 2019

Michala Drahovzalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Pavlu Mückemu, Ph.D. za jeho cenné rady, vstřícný přístup a trpělivost. Poděkování patří rovněž všem, kdo jakoukoli informací přispěli k napsání mé práce.

Abstrakt

Předkládaná diplomová mapuje téma etablování orální historie v českém prostředí. Výzkum, prováděný především metodou orální historie, má těžiště v období od roku 1989, neboť tato metoda u nás mohla být rozvíjena až po pádu komunistického režimu. První část práce se zabývá zvolenou metodologií, přibližuje výzkumné téma a jeho cíle a objasňuje historická východiska. Druhou část práce tvoří analýza a interpretace sesbíraného materiálu. Zaměřuji se na výzkumné projekty, které byly prostřednictvím orální historie realizovány, jejich publikační výstupy a ohlasy na ně. Snažím se je rovněž zasadit do širšího kontextu. Dále se věnuji formování institucionálního zázemí v České republice a zmiňuji hlavní pracoviště, kde je orální historie využívána. Kladu důraz na zprostředkování názorů a pohledů mých narátorů, kteří jsou sami aktivními účastníky procesu etablování orální historie v českém prostředí.

Klíčová slova

orální historie, kvalitativní metody, *Sto studentských revolucí*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Česká asociace orální historie

Abstract

The presented study maps the topic of oral history development in the Czech Republic. The research, conducted mainly via oral history method, reflects the period since 1989 as this method could only be developed after the fall of the communist regime. The first part of the thesis deals with the chosen methodology, introduces the research topic and its objectives and clarifies the historical background. The second part of the thesis presents the analysis and interpretation of the collected material. I focus on the research projects that have been conducted via oral history and publication outputs. I try to put the researches within the broader context as well. Finally, I focus on the development of institutional background in the Czech Republic and mention central institutions where oral history method is being used. I emphasize on insights and views of my narrators who are themselves active participants in the process of establishing oral history in the Czech Republic.

Key words

Oral history, qualitative methods, project *Sto studentských revolucí*, Institute of Contemporary History, Czech Oral History Association

Obsah

Obsah	1
1. ÚVOD.....	2
2. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST	6
2.1 Pár slov ke vzniku orální historie.....	6
2.2 Historická východiska v českém prostředí	10
2.3 Výzkumný projekt a jeho cíle	12
2.4 Struktura textu	15
2.5 Metodologické zakotvení výzkumného projektu.....	16
2.5.1 Rozhovory.....	18
2.5.2 Výběr a oslovení narátorů.....	19
2.5.3 Představení narátorů	20
2.5.4 Provedení a transkripce rozhovorů.....	24
2.5.5 Analýza a interpretace	27
2.6 Etické otázky výzkumu	27
3. ANALYTICKO-INTERPRETAČNÍ ČÁST	29
3.1 Vývoj orální historie v českém prostředí po roce 1989	29
3.1.1 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.....	31
3.1.2 Práce s pamětníky, „prehistorie“ orální historie.....	35
3.1.2.1 Životní příběhy ročníku 1924	37
3.1.2.2 Paměť žen	40
3.1.2.3 Sbírka Rozhovory s pamětníky Židovského muzea v Praze	45
3.1.3 Přelomový projekt Sto studentských revolucí	49
3.1.4 Založení Centra orální historie, česká orální historie v novém miléniu	56
3.1.5 Na cestě k České asociaci orální historie.....	64
3.2 Orální historie očima narátorů.....	68
3.2.1 Výhody a nevýhody orální historie pohledem narátorů a kritika	68
3.2.2 Ukládání a archivace zvukových materiálů	73
3.2.3 Aplikace orální historie v pedagogické praxi.....	75
4. ZÁVĚR.....	79
5. Seznam zkratk.....	82
6. Seznam pramenů a literatury	83

1. ÚVOD

„Na začátku všeho je příběh.“

Rina Benmayor

Téma

Vyprávění je jedna z nejstarších forem lidské komunikace. Ústní sdělování bylo v předpísemném období jedinou možností uchování a předávání minulosti do přítomnosti a budoucnosti. Mýty, legendy a životní příběhy se přenášely z generace na generaci. Byly a dodnes jsou prostředkem k uchopení okolního světa. Mluvené slovo představovalo klíčový pramen pro antické historiky, neobešel se bez něj ve svém díle Hérodotos ani Thúkydídés, vrchol řeckého kritického dějepisceví. Kronikáři a dějepisci často začleňovali ústní svědectví do svých děl. Písemný způsob předávání minulosti poskytl možnost fixovat obsah a snížit riziko jeho degenerace, k níž může dojít v rámci přímého předávání nedbalostí předávajících či lhostejností příjemců. Filosof Jan Sokol k písemné formě tradice uvádí: „[...] je jednak spolehlivá a dlouhodobá, umožňuje nejen zpětnou kontrolu, ale i jakési oslovení přes mnoho generací, jednak dovoluje přesně předávat daleko větší objemy sdělení. Na druhé straně jí bolestně chybí autoritativní závaznost a hlavně osobní svědectví předávající osoby, protože psaný dokument je anonymní a obrací se ke komukoli.“¹ Písemná a ústní tradice koexistovaly po několik tisíc let. Ke změně došlo až v 19. století, kdy se historie konstitovala výhradně jako vědní disciplína. Historikům-vědcům se osobní výpovědi svědků událostí jevíly jako příliš subjektivní pramen poznání a jako takové byly označeny za nedůvěryhodný a nepravdivý zdroj. Dějiny jako vědecký výklad se zaměřily na metodickou práci řízenou přesnými pravidly a upřednostněny byly archivní a písemné prameny podrobené kritice, které se považovaly za objektivnější. Před historiky tak ležela jasná a dohledatelná podoba minulosti. Šlo o to ji jen v pramenech přečíst a následně přenést na stránky publikací.² Až 20. století a hluboká politická, sociální a kulturní transformace společnosti způsobily změnu pohledu na minulost a renesanci zájmu o svědectví přímých účastníků historických událostí.

¹ Viz Jan SOKOL: *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha, Portál 2002, s. 129.

² Viz Jan RANDÁK: O literární rovině historikovy práce. *Soudobé dějiny*, 2008, 15(2), s. 378.

Lidská svědectví považují za fascinující a cenný zdroj informací. Umožňují poznat lidské osudy jednotlivců a tím i tok velkých dějin jinou optikou než písemné historické prameny. Obzvláště zajímavým aspektem je podle mě možnost spojení výpovědí pamětníků minulých událostí s jejich tváří, mimikou a gesty, jež jsou nutným doprovodem hlasového projevu a o prožité zkušenosti rovněž mnoho vypovídají. Posluchačům se odhaluje, jakým způsobem lidé vytvářejí a formulují svou minulost, jak jí sami rozumějí a jaký význam jí přisuzují. Líčení dějin tak nabývá individuálního rozměru. Na tomto místě zmíním poznatek filozofa a literárního kritika Milana Šimečky, jehož parafráze zazněla během úvodního slova historika Viléma Prečana na mezinárodní konferenci *Osudové osmičky v českých dějinách: Historická výročí roku 2008 a jejich význam pro Českou republiku*: „[...] vidění, vnímání světa, tedy i minulosti je tak individuální jako otisky prstů.“³

Jsou to právě přímé prožitky, dojmy, vzpomínky a osobní postoje člověka jako lidské bytosti, které stojí v centru pozornosti orální historie⁴ a na jejichž základě se tato metoda snaží dobrat nových poznatků o nedávné minulosti. Každý jednotlivý lidský osud má pro orální historii nepopíratelnou hodnotu, ať už jde o významného politika nebo příslušníka tzv. mlčící většiny.⁵ Klíčové je přitom hledání smyslu a významu minulosti v přítomnosti, nikoliv jen historická skutečnost sama o sobě odkazující k datům a faktům. Respektující tento předpoklad, pomáhá orální historie odkrýt dosud neznámé aspekty o známých událostech a obohatit dosavadní obraz dějin, v čemž tkví dle mého názoru její hlavní síla. Komplexní poznání historie považují za velmi důležité i z osobního hlediska, neboť se odráží v současné společnosti i v nás samých. Nelze se než ztotožnit s tvrzením již citovaného historika Viléma Prečana, že: „[...] minulost je součástí přítomnosti, ať je nám to milé či nikoli, ať si to lidé uvědomují, anebo to naopak nevnímají či nechtějí vzít na vědomí.“⁶ Zároveň nám tak její poznání pomáhá porozumět světu, který nás obklopuje.

³ Viz Vilém PREČAN: České dvacáté století?. *Soudobé dějiny*, 2009, 16(4), s. 245-246.

⁴ Vycházím z premisy, že orální historie je v českém prostředí interdisciplinární kvalitativní výzkumnou metodou, nikoliv samostatným vědeckým oborem. Za jednu z metod historického bádání ji považují zejména historikové etablovaní v akademických kruzích. Jedná se o metodu, kterou lze využít nejen v historii, ale i sociologii, antropologii, etnografii, psychologii, či dalších disciplínách. Viz Miroslav VANĚK a kol.: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2003, s. 5.

⁵ Právě doposud opomíjené vrstvy společnosti, o jejichž životní zkušenost se doposud historici zajímali jen okrajově, se s rozkvětem mikrohistorie dostaly ke slovu a staly se jedinečným zdrojem nových poznatků.

⁶ Viz Vilém PREČAN: Jaký časopis, nač a pro koho. *Soudobé dějiny*, 1993, 1(1), s. 6.

Jak jsem již naznačila výše, moje diplomová práce by měla být příspěvkem ke studiu kvalitativních metod historického bádání v českém prostředí. Zaměřuji se na reflexi etablování orální historie, která má stejně jako jiné metodologické přístupy nesporné klady, ale také limity svého využití. Je důležité mít na paměti, že orální historie má charakter pramenu, je závislá na zasazení do širších souvislostí a je výsledkem vztahu mezi osobní a nadosobní složkou paměti.⁷ Ačkoliv se jedná o v posledních letech oblíbenou metodu, těžící zejména ze silícího zájmu o paměťová studia, detailnímu zmapování jejího vzniku, vývoje a etablování v českém prostředí nebyl až na výjimky systematický výzkum věnován.⁸ Zároveň bych chtěla představit české badatele, kteří prostřednictvím svých výzkumů a projektů aktivně ovlivňovali proces etablování a přijetí orální historie a dodnes udávají směr jejího dalšího směřování, jakož i zaznamenat jejich názory, připomínky a postřehy.

Pro svou diplomovou práci jsem se snažila najít téma badatelsky nosné, ale řídila jsem se rovněž osobním zaujetím, jež bylo od počátku dáno oborem studia. Můj hlubší zájem o orální historii a cestu jejího vývoje vzbudily metodologické přednášky, které jsem absolvovala v rámci magisterského studia oboru Orální historie – soudobé dějiny na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy (FHS UK). Ústní svědectví pamětníků se mi zdála být podnětným zdrojem poznatků o naší minulosti, otevírající širší rámec pro její pochopení. Historie je ostatně jedním z fenoménů civilizace, bez jehož vědomí nemůžeme existovat. Její kouzlo spatřuji právě v mnohosti přístupů, které lze v dnešní demokratické společnosti k jejímu uchopení a nahlédnutí použít. Stále tak můžeme hledat a nacházet nové interpretace událostí minulých a otrást tak zažitým přesvědčením, že existuje něco jako historická pravda, která je jen jedna a k níž se lze snadno dobrat, jelikož je přístupná nám všem bez rozdílu.⁹ Definitivně jsem se k volbě tématu rozhodla po konzultaci s vedoucím předložené diplomové práce, jímž je historik Pavel Mücke. Podobnou oblastí výzkumu se rovněž zabýval a mohl mi tak poskytnout cenné informace a materiály.

⁷ Viz Jana NOSKOVÁ: Orální historie a (post)socialistické společnosti. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(1-2), s. 284.

⁸ Viz Pavel MÜCKE: Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective. *MEMO*, roč. 1, č. 2, 2011, s. 5-56.

⁹ Viz Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK: Úvod. In: Jana ČECHUROVÁ a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha, NLN Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 10.

Sledovat formování orální historie od počátku 90. let 20. století je nesmírně zajímavé. Po pádu komunismu se začínalo tzv. od nuly, ale během následujících dvaceti let se podařilo mnohaletý vývojový deficit smazat a Česká republika se zapsala na mapu významných orálněhistorických center. Novému metodologickému přístupu se postupně podařilo vydobýt si čestné místo v rámci české historiografie, potažmo v českém akademickém prostředí. Přirozeně se rozvíjí v akademické sféře, ale rovněž v muzeích a dalších paměťových institucích, které těží z jejich přínosů.

Téma zpracovávám s vědomím, že od proniknutí relativně nového fenoménu bádání o soudobých dějinách na českou odbornou scénu neuplynula příliš dlouhá doba a není proto možný nadhled, jenž by byl podložen větším časovým odstupem. I tak se domnívám, že orální historie urazila během krátkého času kus cesty a reflexe jejího dosavadního vývoje za zpracování stojí.

Nečiním si ambice podat úplný a vyčerpávající přehled o procesu etablování orální historie, to dle mého názoru ani není v rozsahu diplomové práce možné, byť se v českém prostředí jedná o poměrně mladou výzkumnou metodu. Pokusím se z pohledu svého a pohledu vybraných narátorů postihnout ty nejdůležitější aspekty tohoto procesu na pozadí vybraných projektů.

2. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST

2.1 Pár slov ke vzniku orální historie

Vzhledem ke zvolenému tématu práce považuji za vhodné zmínit na úvod alespoň ve stručnosti obecné informace týkající se orální historie, jejího vzniku a vývoje. V následujících kapitolách se pak zaměřím na situaci v českém prostředí.

Podíváme-li se na vznik orální historie, jak ji chápe nyní, za kolébku této metody můžeme označit Spojené státy americké (USA), zejména pak Kolumbijskou univerzitu v New Yorku, při které vzniklo v roce 1948 první orálněhistorické centrum (*Columbia Oral History Research Office*)¹⁰ realizující pořizování interview.¹¹ Centrum založili Allan Nevins, původně novinář, se svým žákem a přítelem Lousem M. Starrem. Allan Nevins již v roce 1938 vydal průlomovou knihu *Gateway to History*,¹² která předurčila další vývoj. Jednalo se o popularizační historickou práci, v níž autor vyzýval k založení organizace, jež by systematicky mapovala život významných Američanů v posledních šedesáti letech. V rámci výzkumu se měly uskutečnit rozhovory s osobnostmi, které se aktivně účastnily společenského, politického a kulturního života.¹³ Od té doby se již setkáváme s praktickým využitím orální historie, například při výzkumu americké armády během druhé světové války.

Pro další vývoj mělo důležitý význam národní kolokvium orální historie, které se konalo v Lake Arrowhead v Kalifornii v září 1966 za účasti 77 odborníků z různých oborů. Na kolokviu se diskutovalo o využití orální historie, její definici a názvu, technikách vedení rozhovoru nebo etických aspektech orálněhistorického výzkumu. Ve stejném roce došlo na setkání v Arden House na Kolumbijské univerzitě k významné události, neboť bylo rozhodnuto o založení zastřešující celonárodní instituce *Oral History Association* (OHA), která se záhy značně rozrostla, zejména pod vedením Nevinsova žáka Louise M. Starra. Americká OHA definovala samu sebe jako: „[...]“

¹⁰ Nyní pod názvem *Columbia Center for Oral History Research*, více viz <http://www.ccohr.incite.columbia.edu/> [cit. 25. 11. 2018]. Od počátku bylo hlavním cílem centra shromažďovat a uchovávat nahraný a přepsaný materiál pro další generace badatelů.

¹¹ Viz Paul THOMPSON: *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford UP 1978, s. 54.

¹² Viz Alan NEVINS: *The Gateway to History*. Boston, New York [etc.] D.C.Heath and company 1938. Dále viz například Alan NEVINS: *Oral History: How and Why it Was Born*. New York, H.W. Wilson Co 1966.

¹³ Viz Rebecca SHARPLESS: *The History of Oral History*. In: Thomas L. CHARLETON – Lois E. MYERS – Rebecca SHARPLESS, *Handbook of Oral History*. Lanham – New York – Toronto – Oxford, Altamira Press 2006, s. 21.

hlavní členskou organizaci pro ty, kteří přispívají k hodnotám orální historie. OHA spolupracuje s tvůrci politik, pedagogy a dalšími aktéry, aby společně pracovali na osvědčených postupech a podporovali její rozvoj.¹⁴ V roce 1973 začalo vycházet první specializované periodikum *Oral History Review*.¹⁵

Druhým proudem, který ovlivnil formování americké orální historie, byla tzv. chicagská škola na univerzitě v Chicagu. Zatímco Nevins se Starrem zaměřili svou pozornost spíše na „privilegované“ vrstvy, chicagská škola postupovala jinak. Zakladatel tohoto směru, sociolog William Isaac Thomas¹⁶ dělal výzkumy „zdola“ a soustředil se na nižší společenské vrstvy amerických velkoměst. Byl to právě Thomas, kdo položil základ myšlenky „životních příběhů“, které se měly stát protiváhou tradičních akademicky sepsovaných dějin.¹⁷ Po 2. světové válce chicagská škola ztrácí svůj vliv, ovlivnila však levicově orientované badatele v 60. letech 20. století.

Počáteční fáze orální historie bývá spojována se dvěma událostmi. První z nich byl 14. mezinárodní kongres historických věd v San Franciscu v roce 1975, kde se podařilo zorganizovat samostatný panel orální historie. Jako druhá bývá označována první mezinárodní konference orální historie, která se konala v roce 1976 v italské Bologni. Pro novou metodu se vžil termín oral history, který přejímáme do češtiny jako orální historie.¹⁸ Autorem tohoto názvu bývá obvykle označován Allan Nevins, ačkoli ohledně přesného autorství existují pochybnosti.

Postupně byla v USA ale i ve světě založena další orálněhistorická centra a objevilo se mnoho výzkumů využívajících tuto metodu, které reflektovaly různá aktuální témata.¹⁹ Bylo uspořádáno několik úspěšných mezinárodních kongresů a konferencí a vydána řada odborných metodických publikací. Právě v úspěchu mezinárodních kongresů, jakož i ve stoupajícím počtu publikací, spatřují mnozí badatelé zabývající se

¹⁴ Viz <http://www.oralhistory.org/about/> [cit. 30. 9. 2018].

¹⁵ Viz <https://academic.oup.com/ohr/pages/About> [cit. 1. 10.2018].

¹⁶ William I. Thomas se již ve 2. desetiletí 20. století věnoval problematice migrace a dělal rozhovory s členy polské komunity v Chicagu, dokonce se za tímto účelem naučil polsky. Viz William Isaac THOMAS – Florian ZNANIECKI: *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Volume 1-5. Chicago, University of Chicago Press; Boston, Mass.: Badger 1918, 1919, 1920.

¹⁷ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 31.

¹⁸ K otázce názvu se vyjadřuje i český historik Miroslav Vaněk, podle něhož se na první poslech možná zavádějící termín orální historie mezi badateli již ustálil a bývá široce užíván, a to navzdory dřívějším pokusům o různé alternativní názvy. Dodejme, že se objevily návrhy jako „vyprávěné dějiny“ (Milan Otáhal a Miroslav Vaněk) nebo „mluvená historie“ (Zdeněk Beneš). Viz Miroslav VANĚK: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 19-26.

¹⁹ Stále více se prosazují témata jako sociální změny 60. a 70. let, etnické skupiny, hnutí za občanská práva, ženské hnutí, lokální dějiny a další.

orální historií (například brazilská historička Marieta Ferreira de Moraes či nestoři orální historie jako australský historik Alistair Thomson,²⁰ americký historik Ronald J. Grele²¹ nebo italský orální historik Alessandro Portelli²²) nejdůležitější faktor etablování orální historie v akademickém světě.²³

V souvislosti s rozvojem orální historie se na akademické půdě vedly dlouhé debaty o tom, jaká by měla být její podoba, a zda se mají orálněhistorické výzkumy zaměřit spíše na „elitní“ vrstvy, nebo mají dát prostor „obyčejným“ lidem, kteří do té doby stáli stranou hlavního zájmu badatelů.²⁴ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že orální historie byla původně záležitostí spíše „zapálených“ aktivistů a tradičními historiky nebyla přijímána s nadšením. Až v průběhu času si vydobyla své místo a stala se z ní legitimní metoda historické vědy rovněž na akademické půdě.²⁵ Toto úzké sepětí s radikálními aktivisty a nonkonformismem spoluutvářelo její ranou podobu, lze tedy tvrdit, že: „[...] orální historie se etablovala jako nástroj pro budování identity marginalizovaných skupin a společenské transformace.“²⁶

Americké pojetí orální historie se v průběhu času prosadilo i v dalších zemích. Ruku v ruce s touto dominancí se rozšířila i odborná literatura anglofonního původu, která dlouhou dobu utvářela orálněhistorický diskurz. Co se týče vývoje ve Velké Británii, orální historie se zde vydala podobnou cestou jako v USA. Charakteristický zde byl zájem o sociální dějiny a problematiku dělnictva a inspirace marxismem. Vzhledem k tomu, že byla Velká Británie ve své době zámořským impériem, objevují se také témata z oblasti etnologie, etnografie nebo jazykovědy. Vzešlo odtud několik významných orálněhistorických projektů a publikací včetně jedné ze základních prací orální historie vůbec – *The Voice of the Past: Oral History* Paula Thompsona.²⁷

²⁰ Viz například Alistair THOMPSON: *Dancing through the memory of our movement: four paradigmatic revolutions in oral history*. *BIOS*, vol. 20, 2007, s. 21-29; Robert PERKS – Alistair THOMPSON (eds.): *The Oral History Leader*. New York, Routledge 1998.

²¹ Viz například Ronald J. GRELE: *Envelopes of Sound: Six Practitioners Discuss the Method, Theory and Practice of Oral History Testimony*. Chicago, Precedent Publishing 1975.

²² Viz například Alessandro PORTELLI: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. New York, State University of New York Press 1991.

²³ Viz Miroslav VANĚK: Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(1-2), s. 270.

²⁴ „Obyčejným“ lidem se věnoval například spisovatel a novinář Louis Studs Terkel, jehož dílo dokázalo prostřednictvím radia a televize oslovit široké publikum a získalo si značnou popularitu. Viz publikace *Division Street: America* (1967), *Hard Times: An Oral History of the Great Depression* (1970) nebo *The Good War: Oral History of World War Two* (1984).

²⁵ Tuto dichotomii akademický směr vs. angažovaný, aktivistický směr můžeme pozorovat dodnes.

²⁶ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 71.

²⁷ Viz Paul THOMPSON: *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford UP 1978.

Debata o orální historii se postupně z USA a Velké Británie rozšířila a i do dalších zemí – Německa, Francie, Itálie či Kanady. Převládající témata výzkumu v každé zemi odrážela její specifika a zvláštnosti historického vývoje. Také zde se o tuto metodu zprvu zajímali spíše „nehistorikové“ a lidé z praxe, také zde se střetávali levicoví radikálové s konzervativnějšími akademickými pracovníky. „*Rozdílem oproti situaci na novém kontinentu byl fakt, že průkopníci orální historie v Evropě museli čelit mnohem sevřenější a zarputilejší opozici z řad etablovaných historiků, které je snad s trochou nadsázky možné nazvat strážci historické pravdy a metody.*“²⁸ Příznačnou je v tomto ohledu zejména vlivná škola *Annales*,²⁹ která dominovala francouzské poválečné historiografii a obohatila historické bádání o řadu nových prvků. Přestože škola *Annales* reflektovala témata jako dějiny dlouhého trvání, zkoumání dějin každodennosti, mentalit a podobně, k metodě orální historie přistupovala s despektem. Dodejme, že ve Francii se na rozdíl od ostatních zemí neetabloval militantní radikálně levicový proud, který se snažil „zdola“ vytvořit historii doposud opomíjených vrstev společnosti. Italská orální historie byla stejně jako britská inspirována marxismem. Stejně jako v Německu, i v Itálii se museli badatelé vyrovnávat s fašistickou minulostí své země. I z toho důvodu bylo místní orálněhistorické hnutí radikální a aktivistické, zaměřené na nižší „bezdějinné“ vrstvy společenské hierarchie. V 70. a 80. letech se prosazovala proslulá italská mikrohistorie, která se soustřeďovala na život „obyčejných“ lidí v raném novověku.³⁰ Německá orální historie se rozvíjela v souvislosti se vzestupem nově formovaných sociálních věd, které napomáhaly německé historiografii vyrovnat se s dědictvím 2. světové války. Stejně jako ve Francii a Itálii, i v Německu si postupně získaly oblibu dějiny všedního dne a mikrohistorický výzkum. K častějšímu využití orální historie v Německu přispěl také rostoucí zájem o vnímání a prožitky obětí nacistického pronásledování.³¹

Z institucionálního hlediska byla dalším důležitým mezníkem mezinárodní konference pořádaná na popud profesora Kolumbijské univerzity Ronalda Greleho v

²⁸ Viz Pavel MÜCKE: Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost. *Naše společnost*, 2006, 4(1). Viz https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1344/f28/100055s_mucke-historie.pdf [cit. 5. 10. 2018].

²⁹ Francouzská historiografická škola, kterou tvořilo neformální několikagenerační uskupení historiků soustředěných kolem časopisu *Annales*.

³⁰ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 38-39.

³¹ Viz Monika HANKOVÁ: Orální historie jako pramen pro studium soudobých dějin. In: FRANKL, Michal a kol. *Naši nebo cizí?: Židé v českém 20. století*. Praha, Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziánské iniciativy 2013, s. 13.

New Yorku v roce 1994. Konference předznamenala další institucionální kroky a umožnila dialog s historiky působícími mimo západní Evropu a USA. Zvýšený zájem o orální historii projeví především badatelé ze zemí Latinské Ameriky. Jakýmsi završením byl rok 1996, kdy byla na konferenci ve švédském Göteborgu založena „nadnárodní“ Mezinárodní asociace orální historie (*International Oral History Association, IOHA*). IOHA se profiluje jako: „[...] platforma, pro orální historiky z celého světa, která podporuje výzkum pomocí technik orální historie.“³² Asociace mimo jiných aktivit pořádá každé dva roky mezinárodní konferenci, kde jsou prezentovány nejnovější výsledky bádání a diskutují se aktuální problémy, a vydává vlastní bulletin (*IOHA Newsletter*). K jejímu vzniku mohlo dojít až po pádu železné opony, ruku v ruce s šířením svobody a demokracie, která změnila ráz dosavadního historického bádání. V tomto období roste zájem o svědectví pamětníků nedávných událostí, která dokreslují pohled na soudobé dějiny a zaplňují pomyslná „bílá“ místa naší minulosti. První prezidentkou asociace se stala španělská historička Mercedes Vilanova. Její zvolení odráželo nejen rostoucí zájem španělsky mluvícího světa o orální historii v 90. letech, ale i určitou feminizaci oboru. „Založení této zastřešující organizace mělo signalizovat zájem o zapojení odborníků, kteří pocházeli z jiných míst světa než ze západní Evropy a USA.“³³

2.2 Historická východiska v českém prostředí

Zásadním historickým mezníkem, který umožnil budovat v Československu demokratické prostředí a uvolnil tak cestu pro pluralitu názorů a diskuzí, svobodné myšlení a vědecké bádání a v neposlední řadě i konstituování nových vědních disciplín a metod, byl kolaps komunistického režimu v roce 1989. Skončilo období historické vědy s rigidním a předurčeným pohledem na současná témata. Česká historiografie hledala po pádu železné opony a vymanění se z ideologických šablon stejně jako další humanitní a společenské vědy svou budoucí podobu a obsah studia. Mohla se opřít o nově nabytý přístup k informacím a materiálům do té doby nedostupných. V této souvislosti nelze nezdůraznit, že velkou roli sehrálo otevření archivů. Dějiny se po několika dekádách zbavily zjednodušujících výkladových schémat a pohled na ně vazby

³² Viz <http://www.iohanet.org/about/> [cit. 4. 10. 2018].

³³ Viz Miroslav VANĚK: *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha, Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 2008, s. 11.

na oficiální diskurz. Otevřela se možnost nacházet nové interpretace dějinných událostí, klást otázky, které v posttotalitním režimu nemohly být zodpovězeny a otevřít témata, která byla před rokem 1989 z propagandistických důvodů tabuizována. Jednalo se primárně o problematiku soudobých dějin,³⁴ skýtajících mnoho „prázdných“ míst, jež se těší značné oblibě historiků do dnešních dnů. Historik Bohumil Jiroušek nabízí vysvětlení: „*Obecně se soudí, že největší zájem v dějinách patří nedávné minulosti, neboť nejen veřejnost, ale i profesionální historici často touží porozumět především svému vlastnímu světu, [...] jehož kořeny objasňují.*“³⁵ Ke slovu se konečně mohli dostat pamětníci událostí československých dějin, kteří svými osobními svědectvími pomáhali skládat střípek po střípku mozaiku naší minulosti.

Jelikož během komunistického panství oficiální proud vědeckého bádání některá historická témata zcela opomíjel a v dobových písemných pramenech o nich mnohdy nenacházíme ani zmínku, využití svědectví pamětníků daných událostí se jevílo jako více než přínosné. Odtud vychází plodné spojení metody orální historie s bádáním o soudobých dějinách,³⁶ jež v období komunistické nadvlády rovněž nemohly být v badatelských kruzích svobodně rozvíjeny.³⁷ Jistou výjimku představuje nedlouhé období 2. poloviny 60. let 20. století, kdy se zásluhou historiků jako Milan Otáhal, Vilém Prečan či Karel Kaplan podařilo na půdě Historického ústavu Československé akademie věd (ČSAV) vytvořit příhodné podmínky pro objektivnější přístup k některým tématům soudobých dějin. Slibný vývoj byl přerušen obdobím tzv. normalizace, znamenajícím jednoznačný regres v přístupu k této problematice.

³⁴ Více k problematice soudobých dějin viz například Jana ČECHUROVÁ a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha, NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2014 a Martin SCHULZE WESSEL et al.: *České soudobé dějiny v diskusi*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

³⁵ Viz Bohumil JIROUŠEK: Česká historiografie na počátku 21. století: mezi příběhem, strukturou a teorií = czech historiography at the beginning of the 21st century: story, structure and theory. *Český časopis historický*, 2012, 110(3-4), s. 501-512.

³⁶ „*Soudobými dějinami si historikové zvykli označovat dějiny minulosti, u nichž nelze rozlišit žádný zřetelný mezník na jejich konci, protože dění plynule přechází do otevřené přítomnosti. Zatímco historik starších epoch svá témata může přesně chronologicky vymezit a zkoumá je z dostatečného odstupů desítek let a staletí, historik soudobých dějin takovou perspektivu nemá a nemůže mít. Soudobé dějiny jsou ze své podstaty neukončené a historik je současně pozorovatelem i aktérem dějin, neboť sám žije uprostřed historických procesů a nikdy opravdu neví, kterým směrem se další vývoj bude ubírat a nakolik se bude vyvíjet v souladu s jím zastávanými hodnotami a osobními názory.*“ Viz Tomáš DVOŘÁK a kol.: *Úvod do studia dějepisu*. Brno, Masarykova univerzita 2014, s. 68.

³⁷ Důležitým specifickým pramenem pro soudobé dějiny je právě možnost využití pamětníků jako svědků minulých událostí. „*Orální historie je coby dotazování přímých svědků událostí minulých pro účely historické rekonstrukce přesvědčivou neocenitelnou metodou historie 20. století.*“ Viz Alistair THOMSON: Fifty Years On: An International Perspective on Oral History. *The Journal of American History*, vol. 85, č. 2, září 1998, s. 585.

Orální historie se objevila v českém prostředí poměrně nedávno. Její vývoj se odehrával na pozadí demokratické transformace společnosti a celé řady systémových změn. Vznikala v podmínkách, jež v mnoha ohledech nebyly příznivé, a musela čelit řadě překážek. Čeští začínající orální historici se potýkali nejen s nepřízní a nedůvěrou „tradičních“ historiků soudobých dějin, ale i s absencí technického zázemí a nedostatkem kvalitní odborné literatury, která by se věnovala teorii a praktickému využití orální historie.

Současný stav a postavení orální historie v České republice je do značné míry výsledkem úsilí nepočetné skupiny lidí, kteří věnovali formování nové historické metody energii, čas a nadšení a můžeme je tak považovat za „otce-zakladatele“. Zakladateli tradice orální historie byli entuziasté, jež svou teoretickou základnu budovali aktivním studiem zahraniční literatury a praxi pilovali „za chodu“. Práce českých orálních historiků v teoretické i praktické rovině zpočátku výrazně ovlivnili jejich kolegové ze zahraničních univerzit a vědeckých pracovišť, převážně z USA, Německa a Velké Británie, kde již měla orální historie vlivem delší tradice a uspokojivých výsledků určitou společenskou prestiž.³⁸ Na tyto nelehké začátky bychom neměli zapomínat, neboť vtiskly české orální historii její specifickou podobu a určují i její dnešní stav.

2.3 Výzkumný projekt a jeho cíle

Každý projekt začíná stanovením výzkumného problému. Mělo by se jednat o oblast, která není dosavadním výzkumem ještě zcela objasněna a k níž je možné přinést nové poznatky a obohatit tak současný stav bádání. Při volbě výzkumného problému můžeme vycházet z několika zdrojů, dle amerického sociologa Anselma Strausse se může jednat o doporučení badatele, podnětem může být rovněž odborná literatura či osobní a profesní zkušenosti.³⁹ Při výběru jsem se řídila osobním zájmem a aktuálností daného tématu.

³⁸ Zmíňme alespoň několik významných orálněhistorických prací: Donald A. RITCHIE: *Doing Oral History. A Practical Guide*. Oxford, Oxford University Press 2003; Thomas L. CHARLTON – Lois E. MYERS – Rebecca M. SHARPLESS (eds.): *Handbook of Oral History*. Lanham – New York – Toronto – Oxford, Altamira Press 2006, s. 19-42.; Jan VANSINA: *Oral Tradition as History*. University of Wisconsin Press 1985; Ronald J. GRELE (ed.): *Envelopes of Sound: The Art of Oral History*. Praeger Publishers 1991; Paul THOMPSON: *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, Oxford University Press 1978.

³⁹ Viz Anselm STRAUSS – Juliet CORBIN: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Sdružení Podané ruce 1999, s. 21-23.

Za klíčové považuji zformulování výzkumných cílů. Jako hlavní cíl diplomové práce jsem si vytyčila deskripci a související analýzu procesu vzniku a rozvoje orální historie v českém prostředí, jak již napovídá samotný název. Zamýšlím předložit komplexní pohled na etablování orální historie a postihnout všechny důležité aspekty tohoto dynamického procesu.

Na primární cíl jsem navázala určením dílčích cílů diplomové práce. Hlavní rovinu práce určuje snaha o předložení přehledu klíčových výzkumů a projektů, které byly realizovány prostřednictvím orální historie, respektive „práce s pamětníky“. Pokusím se pojmenovat společné rysy diskutovaných výzkumů, což mi umožní sledovat a interpretovat jednotlivé etapy vývoje orální historie, a zasadím je do širšího kontextu dané problematiky. Budu se rovněž snažit zprostředkovat vhled do publikačního prostoru s důrazem na zhodnocení dosavadních publikačních aktivit a výstupů. Další rovina výzkumu se týká institucionalizace české orální historie na výzkumných a akademických pracovištích v České republice. Zmíním hlavní pracoviště, která formovala a zároveň zrcadlila proces etablování orální historie u nás, především Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (ÚSD), který v tomto ohledu považuji za nejvýznamnější. V neposlední řadě se pokusím interpretovat vybrané otázky, které jsem si v rámci výzkumu stanovila, respektive odpovědi mých narátorů na ně. Důraz kladu na zprostředkování názorů, postřehů a podnětů respondentů, kteří nabídnou svůj pohled na vývoj české orální historie a poskytnou informace, jež by nebylo možné získat jiným způsobem.

Časovou osu práce tvoří období od roku 1989, kdy se začaly psát dějiny orální historie, do roku 2007, kdy byla založena Česká asociace orální historie (COHA).⁴⁰ Vzhledem k volbě narátorů spočívá těžiště práce v 90. letech 20. století a důraz leží na jimi vedených projektech. Pozornost je věnována nejen orální historii jako takové, ale rovněž „práci s pamětníky“, tj. určitému „předstupni“ orální historie.⁴¹ Je na místě připomenout, že česká historiografie využívala ústní svědectví již před zhroucením

⁴⁰ Původní záměr byl zpracovat problematiku etablování orální historie v českém prostředí do současnosti, od toho jsem však následně upustila, neboť se jedná o problematiku tak bohatou, že by výrazně přesáhla rozsah diplomové práce. Jelikož považuji založení COHA za ukončení jedné fáze etablování orální historie u nás (zejména v „institucionalizační“ rovině), rozhodla jsem se výzkum dovést k tomuto bodu. Nechápu jej však striktně a zmiňuji i několik událostí a projektů, které se datují dříve či později, ale jsou důležité pro celkové uchopení tématu.

⁴¹ Tuto fázi nazývám rovněž „prehistorie“ orální historie. V kontextu mé práce se jedná o projekty a výzkumy, jež byly prováděny formou rozhovorů s pamětníky, optikou metodologie však nenaplnují všechny standardy orálněhistorické práce. Důvodem je většinou skutečnost, že v dané době ještě nebyly k dispozici metodické příručky.

komunistického režimu.⁴² Jednalo se o „rozhovory s pamětníky“, ve své době velmi populární, realizované zhruba od počátku 60. let 20. století.⁴³

Aby se téma nežádoucím způsobem neroztříštilo, stanovila jsem si na začátku několik základních výzkumných otázek, na něž budou narátoři dotázáni.⁴⁴ Volbu konkrétních dotazů spoluurčují vytyčené cíle projektu. Otázky jsou zaměřeny na konkrétní zkušenosti narátorů s orální historií s důrazem na teoreticko-metodologickou a interpretační rovinu, mají však i charakter zamyšlení nad současným stavem.

Otázky jsou následující:

- 1) Na jaká témata se zaměřujete; co Vás zajímá?
- 2) Jak jste se seznámil/a s metodou orální historie?
- 3) Jaké projekty jste prostřednictvím metody orální historie realizoval/a?
- 4) Jak probíhalo vyhledávání a kontaktování narátorů, samotné rozhovory a jejich následné zpracování? Narazil/a jste na nějaká úskalí?
- 5) Vybavujete si rozhovor, který na Vás nejvíce zapůsobil a proč?
- 6) Využíval/a jste v rámci orálněhistorických projektů i písemné prameny?

⁴² Pro zajímavost zde uvedme, jak nahlížela v kontextu doby na prameny ústní povahy československá historiografie 50. let: „*Prameny dochované ústně jsou takové prameny, které původně žijí a udržují se bez zápisu v paměti lidu. Časem jsou i prameny ústní povahy zapsány v určité formě a v určitém stadiu změny, ale přesto neztrácejí povahu ústního podání. Pro jejich hodnocení je důležitý způsob jejich vzniku a třídní původ. Tyto prameny nejsou důležité pouze k poznání skutečnosti, která byla podnětem jejich vzniku, nýbrž přispívají více k poznání vztahů prostého lidu k událostem, k poznání obecné nálady, veřejného mínění a lidové tvořivosti. Jejich historickým účelem je podat pouhé sdělení o události, která strhuje na sebe pozornost lidového kolektiva a její podání působí na posluchače citově.*“ Viz Ladislav HOSÁK ed. et al.: *Základy studia dějepisu*. Praha, SPN 1954, s. 197.

⁴³ Hovořice o samých počátcích, považují za vhodné zmínit aktivity tehdejšího vedoucího Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce Jana Klepla, který přišel s nápadem oslovit veřejnost výzvou, aby bývalí řemeslníci, dělníci, inženýři, konstruktéři, státní zaměstnanci železnic, ale třeba také nádeníci a služební zachycovali své vzpomínky do písemné podoby. Sbírkou vzpomínek a rukopisů, která vznikla v roce 1948 na Kleplův popud, čítá zhruba 1930 inventárních čísel. S různými prameny kvalitativní povahy se ve 2. polovině minulého století můžeme setkat rovněž v rámci rozličných etnografických, etnologických a antropologických výzkumů v různých regionech. Viz Jan HONZÁK: Vznik a využívání tzv. Kleplových sbírek v archivu NTM. In: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha, Národní technické muzeum 2006, s. 11. Od počátku 60. let můžeme sledovat sérii projektů, které vznikaly především z iniciativy Ústavu dějin KSČ a okresních komisí regionálních dějin, jakož i Výboru pro dějiny národněosvobozeneckého boje nebo Historického ústavu Armády ČR

⁴⁴ Vždy je třeba mít na paměti, že není v silách jednoho badatele prozkoumat všechny aspekty zkoumaného problému.

- 7) Jaké projekty za využití metody orální historie plánujete realizovat?
- 8) Jaké spatřujete výhody a nevýhody aplikace metody orální historie?
- 9) Jak vidíte problematiku archivace a ukládání orálněhistorických materiálů v éře digitalizace?
- 10) Jak se díváte na využití orální historie v pedagogické praxi?

Pokud se podaří zpracovat materiál tak, aby byl využitelný jako zdroj informací o vývoji orální historie v českém prostředí pro další výzkum, budou cíle práce naplněny.

2.4 Struktura textu

Diplomová práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol, které v zásadě reflektují výše nastíněné výzkumné cíle.

Po úvodu, v němž objasňuji své motivy k volbě tématu, následuje teoreticko-metodologická část zaměřující se na představení orální historie, jež je hlavním tématem a zároveň metodou zvolenou pro samotný výzkum. Stručně nastiňuji historická východiska, seznamuji s výzkumnou oblastí, metodologií a představuji oslovené narátory.

Druhá část má analyticko-interpretáční charakter. Soustředím se v ní na proces etablování orální historie v českém prostředí, přičemž pracuji zejména s natočenými rozhovory. Přibližuji jednotlivé výzkumné projekty uskutečněné prostřednictvím této metody a doplňuji je o poznatky narátorů. Zohledňuji tematické zaměření jednotlivých projektů, publikační výstupy a ohlasy širší i odborné veřejnosti. V neposlední řadě mapuji budování institucionálního zázemí orální historie na vybraných pracovištích. Závěrečná část této kapitoly je věnována analýze a interpretaci odpovědí narátorů na některé položené otázky (výhody a nevýhody orální historie, problematika ukládání a archivace zvukových materiálů a aplikace orální historie v pedagogické praxi).⁴⁵

Dosažené poznatky shrnuji v závěru.

⁴⁵ Těmto otázkám jsem se rozhodla věnovat samostatný prostor, neboť je z hlediska budoucnosti orální historie považuji za významné.

2.5 Metodologické zakotvení výzkumného projektu

V práci vycházím z kvalitativního výzkumného přístupu. „*V kvalitativním výzkumu o redukci dat de facto rozhodují zkoumané osoby.*“⁴⁶ Největší síla tohoto druhu výzkumu spočívá v tom, že respondent není svázán předem připravenými schémata a je více méně na tazateli, aby v získaných informacích odhalil vzájemné souvislosti a významné struktury. Kvalitativní přístup umožňuje klást důraz na jedinečná specifika narátorovy výpovědi. V rámci kvalitativního výzkumu může badatel své otázky reformulovat nebo doplňovat v závislosti na průběžně získávaných poznacích. Jedná se o pružný typ výzkumu, který umožňuje dobře reagovat na aktuální situace a podmínky.⁴⁷ Souhrnně řečeno, hlavní skupinu metod sběru dat zde tvoří naslouchání vyprávění, kladení otázek a získávání jejich odpovědí.

Jak uvádím výše, vzhledem k charakteru výzkumného projektu a nedostatku odpovídající literatury a pramenů, které by poskytovaly ucelenou představu o tématu, jsem v rámci zpracování tématu přistoupila k využití orální historie, jež je jednou z metod kvalitativního výzkumu. Alfou a omegou orální historie je kvalitní rozhovor, což potvrzuje historik Miroslav Vaněk následujícími slovy: „*[...] bezprostředním cílem konkrétní práce v orální historii je uskutečnění (získání) rozhovoru, který rozšiřuje naše poznání o určité historické události (období), o prožitku, aktivitě a postojích toho, kdo rozhovor poskytuje, k této události (období), nebo přináší obraz celého jeho dosavadního života v kontextu jeho osobních i společenských vztahů, významných historických událostí i každodenního života.*“⁴⁸

Jelikož orální historie staví na rozhovorech, je nutné pamatovat na úskalí z toho plynoucí. Vyprávění může být zkreslené současným postojem a zájmy narátora, neboť jeho výpověď je vždy dnešní rekonstrukcí minulosti. Respondent může usilovat o lepší sebe prezentaci a zachování sebeúcty, což může být rovněž zdrojem zkreslení. V neposlední řadě se můžeme setkat se zapomínáním a zatajováním některých údajů ze strany narátora. Sociolog Jan Hendl zmiňuje problematiku paměti⁴⁹ a upozorňuje:

⁴⁶ Viz Miroslav DISMAN: *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha, Karolinum 1993, s. 290.

⁴⁷ Viz Jan HENDL: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005, s. 50-52.

⁴⁸ Viz Miroslav VANĚK: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 53.

⁴⁹ K problematice osobní a kolektivní paměti můžeme konstatovat: „*Pamětníkovu výpověď do značné míry ovlivňuje jeho paměť, a to ve dvojitě slova smyslu. Za prvé je nutné reflektovat osobní paměť, tedy to, co si pamětník pro budoucnost uchová. Zde se můžeme často setkat s nepřesným časovým zařazením dějů, se záměnou jednotlivých na sebe navazujících událostí apod. Zároveň je také možné, že pamětník záměrně*

„Orální historie je cenným zdrojem informací o mnoho historických tématech. Pomáhá porozumět příčinám a motivům událostí. Orální historie však závisí na paměti, zkušenostech a interpretacích jedinců. Ty mohou být zatížené systematickou chybou v závislosti na časovém odstupu od události nebo na základě selektivnosti paměti.“⁵⁰ Orální historii bývá často vytýkána přílišná subjektivita, ta je však přirozenou součástí každé orálněhistorické práce a je třeba s ní počítat. Tuto vlastnost nemusíme nutně chápat jako nevýhodu, ale naopak jako součást a nezbytnou kvalitu.⁵¹ Výzkumník sám je navíc součástí procesu bádání, proto je absolutní objektivita nedosažitelná. V této souvislosti je na místě skepse i vůči písemným zdrojům, neboť i ty byly vytvořeny člověkem za daným účelem. Vždy je důležité nepodcenit důkladné a komplexní studium všech dostupných druhů pramenů, ať už orálních, písemných, hmotných či elektronických, a kritickou práci s nimi. Bez komparace se nelze obejít. V souvislosti s orální historií souvisí rovněž problematika lidské paměti.⁵²

Při zpracovávání textu využívám kromě rozhovorů i písemné a elektronické zdroje. Z tištěných materiálů jsou to zejména články a studie v odborných periodikách, nepostradatelné jsou rovněž zahraniční práce věnované orální historii, publikace a články mapující bádání o soudobých dějinách, metodické příručky či publikační výstupy z výzkumných projektů.⁵³ Za důležité považuji také informace o grantových projektech a dalších významných událostech z dění okolo orální historie. Z elektronických zdrojů pracuji především s internetovými stránkami pracovišť a institucí. Pro inspiraci, jak přistoupit ke zpracování tématu, využívám rovněž publikace, které prostřednictvím rozhovorů mapují etablování příbuzných oborů či pracovišť.⁵⁴

některé aspekty svého vyprávění nezmínil, „nepamatuje si“ na ně. Druhým typem paměti, který ovlivňuje výpověď, je kolektivní paměť. V nejobecnějším slova smyslu se jedná o události a myšlenky, které jsou pro společnost či určitou její část důležité a reprodukují se. Kolektivní paměť není komplexní, ale skládá se většinou z úzkého výběru událostí a idejí, který často slouží k vytváření společné identity. Pamětník často přijímá kolektivní paměť jako „samozřejmou“ a nereflektuje ji.“ Viz Tomáš DVOŘÁK a kol. Úvod do studia dějepisu. Brno. Masarykova univerzita 2014, s. 72.

⁵⁰ Viz Jan HENDL: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005, s. 137.

⁵¹ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE: Orální historie. In: Jana ČECHUROVÁ a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha, NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 425.

⁵² K této otázce viz například Valerie Raleigh YOW: *Recording Oral History: a Guide for the Humanities and Social Science*. Oxford, AltaMira Press 2005, s. 35-67.

⁵³ Všechny zdroje uvádím na příslušných místech v poznámce pod čarou.

⁵⁴ Viz například David ŠANC: *Česká politologie: etablování oboru*. Plzeň, Západočeská univerzita 2009; Jiří HOLÝ (ed.): *Tato fakulta bude rudá!: katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a dokumentů*. Praha, Akropolis 2009 a Jiří HLAVÁČEK – Hana BORTLOVÁ (eds.): *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*. Praha, Academia 2018.

Unikátní zdrojem informací je kniha *Around the Globe*⁵⁵ Miroslava Vaňka, která zprostředkovává rozhovory českého historika se 13 zahraničními odborníky z oblasti orální historie věnované významu této metody historiografie v oboru společenských věd.

2.5.1 Rozhovory

Základní zdroj informací pro předloženou diplomovou práci představují rozhovory s účastníky procesu etablování orální historie u nás. Sociolog Bohumil Geist definuje tuto výzkumnou techniku jako: „[...] *specifický interakční proces sociální komunikace, který jako vědecká technika k získání dat zahrnuje všechny druhy k cíli vedoucích postupů, při nichž se má promyšlenými otázkami získat metodicky nesporný materiál pro výzkum*“ či „*každý způsob postupu s vědecky určeným cílem, při němž se mají zkoumané osoby podnítit záměrnými otázkami ke sdělení údajů.*“⁵⁶ Rozhovory mi umožní zaznamenat a zprostředkovat zkušenosti a osobní vzpomínky přímých aktérů tohoto procesu a získat tak ucelený náhled na problematiku. Takto získaný materiál je dále komparován s ostatními druhy pramenů.

Nestor české orální historie Miroslav Vaněk rozlišuje dvě hlavní formy jejího využití, a sice interview (rozhovor) a životní příběh (životopisné vyprávění). Cílem interview je získat prostřednictvím kladení otázek názory a postoje respondenta k určité historické události, kterou sám prožil. Životní příběh naproti tomu směřuje k objasnění určitého historického procesu či etapy optikou narátora a zachycení jeho osudů, prožitků a stanovisek.⁵⁷

Prakticky neexistuje jednotný návod na to, jak vést správně rozhovor, jeden ze zakladatelů orální historie, Charles T. Morrissey k tomu poznamenává: „[...] *omezit dotazování na sadu technik je jako redukovat námluvy do vzorce.*“⁵⁸ Tentýž autor shrnuje několik praktických rad, uvádí například navození pocitu důvěry mezi tazatelem a narátorem, empatické naslouchání, kladení otevřených otázek či minimální přerušování s citem pro ticho a pomlky. Zároveň akcentuje, že je nutné věnovat dostatečný prostor fázi přípravy. V rámci přípravné fáze jsem prostudovala dostupné

⁵⁵ Viz Miroslav VANĚK: *Around the globe: rethinking oral history with its protagonists*. Praha, Karolinum 2013.

⁵⁶ Viz Bohumil GEIST: *Sociologický slovník*. Praha, Victoria Publishing 1993, s. 355.

⁵⁷ Viz Miroslav VANĚK a kol.: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 16-17.

⁵⁸ *Festival of Arts and Humanities* na University of Sheffield, 2017.

Viz <https://www.sheffield.ac.uk/festivalah/exhibition/history/opral-history-facts-and-beliefs> [cit. 23. 5. 2017].

zdroje o sledovaném tématu a současně jsem si zjistila co nejvíce informací o respondentech, s nimiž jsem později vedla rozhovory. Součástí přípravy byl rovněž poslech 11 orálněhistorických rozhovorů, které mi poskytl vedoucí diplomové práce Pavel Mücke,⁵⁹ a vypracování podrobných písemných poznámek pro snadnější orientaci. Na základě rešeršní přípravy jsem formulovala okruh otázek, jež jsou uvedeny výše. Ačkoliv jsem vycházela z předpokladu, že v rámci jednoho společného projektu by všechny rozhovory měly být vedeny metodicky stejně,⁶⁰ absolutně shodné otázky v nich nepadly. Žádné interview s rozdílnými respondenty nemůže být zcela identické, některé otázky vždy vyplynou situačně až v jeho průběhu.

2.5.2 Výběr a oslovení narátorů

Seznam potenciálních narátorů byl vypracován primárně na základě konzultace s vedoucím diplomové práce; v průběhu výzkumu jsem v omezené míře aplikovala i techniku *snowball sampling*.⁶¹ Využila jsem rovněž rozhovory s 11 respondenty, které nahrál Pavel Mücke.⁶² S těmito narátory žádná komunikace z mé strany neproběhla. Rozhovory Pavla Mückeho jsou uloženy ve sbírce Rozhovorů Centra orální historie ÚSD AV ČR (COH).

Všechny narátory jsem oslovila prostřednictvím elektronické pošty; většina emailových adres byla dostupných na webových stránkách příslušných pracovišť. V textu dopisu jsem se nejprve představila a uvedla, od koho jsem získala na dotyčnou osobu kontakt. Posléze jsem v základních obrysech představila svůj projekt a jeho cíle a zmínila jsem i otázku právní ochrany. Navázala jsem informacemi ohledně možného uskutečnění rozhovoru. V závěru dopisu jsem vybraného narátora/narátorku požádala,

⁵⁹ Pavel Mücke nahrával rozhovory pro svůj výzkum s názvem *Dějiny ÚSD AV ČR a orální historie*. Publikační výstup viz Pavel MÜCKE: *Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective*. *MEMO*, roč. 1, č. 2, 2011, s. 5-56.

⁶⁰ Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 148.

⁶¹ Jedná se o metodu, která připomíná nabalování sněhové koule. Tímto způsobem badatel získává další vhodné kontakty od prvních oslovených narátorů. Více viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 140.

⁶² Jedná se o následující osoby: historičku a slavistku Věru Břeňovou, historiky Jana Gebharta, Zdeňka Jindru, Karla Kaplana, Jana Křena, Milana Otáhala, Oldřicha Tůmu, Miroslava Vaňka, Pavla Urbáška, Davida Webera a antropoložku a historičku Petru Schindler-Wisten. Všechny rozhovory byly uskutečněny v průběhu roku 2011.

aby mě v případě zájmu o účast v mém projektu kontaktoval/a na mojí emailovou adresu s tím, že bychom poté domluvili další podrobnosti.

Výběr narátorů nebyl nijak generačně omezen. Hovoříme-li o „mých“ narátorech, nejmladší z nich se narodil v roce 1975, nejstarší je ročník narození 1948. Pokud jde o respondenty Pavla Mückeho, u nichž se teď krátce zastavím, byl věkový rozptyl výraznější; nejstarší účastník výzkumu se narodil v roce 1928 a nejmladší v roce 1976. Téměř polovinu z 11 dotazovaných tvoří osoby narozené ve 20./30. letech minulého století, přičemž v některých rozhovorech se setkáváme s jejich označením „osmašedesátníci“. Jedná se především o skupinu badatelů-historiků, jejichž profesní dráha byla na dvě desetiletí násilně přerušena po roce 1968. Mnozí z nich museli opustit svá dosavadní pracoviště a úplně změnit profesi. Tito narátoři poskytli tazateli neocenitelné informace o formování ÚSD, neboť stáli u jeho zrodu. Součástí výzkumu byli i badatelé narození v 50. a 60. letech 20. století, jež studovali vysoké školy v éře komunistického režimu, ale větší část jejich pracovní kariéry se již odehrávala v nových poměrech po Sametové revoluci. V malé míře je zastoupena nová generace badatelů a badatelek, která svá studia absolvovala po roce 1989 a k výzkumu nedávné historie přistupuje vybavena rozdílnou životní zkušeností.⁶³ Složení narátorů umožnilo shromáždit pestrou mozaiku názorů, postřehů, vzpomínek a zkušeností napříč generacemi, což považuji za obzvláště cenné.

2.5.3 Představení narátorů

Pro svou diplomovou práci jsem v průběhu 9 měsíců realizovala 10 rozhovorů s 6 narátory (4 ženy a 2 muži). Konečný seznam respondentů zahrnoval tato jména (v abecedním pořadí): Pavla Frýdlová, Naděžda Morávková, Dana Musilová, Pavla Hermína Neuner, Jiří Petráš a Pavel Skopal.⁶⁴ Osloveni byli dále Lukáš Valeš, Rudolf Vévoda a Barbora Čermáková, na výzvu však z neznámých důvodů nereagovali. Probíhala komunikace s Janou Noskovou, setkání ale neproběhlo z důvodu zahraničního stipendijního pobytu potenciální respondentky. Kontaktovala jsem rovněž Jiřího Voráče, který místo sebe doporučil Pavla Skopala.

Respondenty, jež jsem následně oslovila, jsem volila tak, aby byl vzorek rozmanitý jak z hlediska témat realizovaných výzkumů, tak co se týče regionálního zastoupení.

⁶³ Viz <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/> [cit. 28. 5. 2017].

⁶⁴ Podrobněji představuji narátory níže.

Objevují se zde narátoři, kteří mají pracoviště v hlavním městě, ale i ti, kteří působí či vedli projekty v rámci regionů (Naděžda Morávková – Plzeň, Pavel Skopal – Brno, Jiří Petráš – České Budějovice). Tak bylo možné získat vyvážený pohled na sledovanou problematiku. Při výběru jsem zohlednila rovněž charakteristiku realizovaných projektů, vedena snahou získat poznatky k etablování orální historie v různých fázích tohoto procesu. Respondenty mohu v základní linii rozdělit na ty, kteří přispěli k formování orální historie v jejích „pionýrských“ začátcích a jejichž výzkumy tedy spadají spíše do kategorie „práce s pamětníky“ (Dana Musilová, Pavla Frýdlová, projekt Židovského muzea v Praze – zprostředkovaně Pavla Hermína Neuner) a ty, kteří se podíleli na jejím rozvoji v dalších etapách (Jiří Petráš, Naděžda Morávková, Pavel Skopal). Již výběr narátorů naznačuje, že se zaměřím na vývoj orální historie především v 90. letech minulého století.

Mgr. Pavla Frýdlová (nar. 1948)

Pavla Frýdlová se narodila v roce 1948 v Praze. Vystudovala bohemistiku, filozofii, historii a teorii filmu na FF UK v Praze. Od roku 1974 až do jeho rozpuštění pracovala jako dramaturgyně ve Filmovém studiu Barrandov; specializovala se na dětský film. Současně se věnovala filmové kritice a publicistice. Má za sebou rovněž pedagogickou zkušenost, kdy v 1. polovině 90. let vyučovala na FAMU, katedře scénaristiky a dramaturgie.

V 90. letech pobývala s manželem, filmařem a malířem Nenadem Djapićem v Berlíně, kde získala stipendium berlínského senátu na vypracování studie o ženském filmu ve východní Evropě (1993–1995). V rámci projektu natáčela biografické rozhovory s režisérkami v zemích východní Evropy (Bulharsko, Maďarsko, Gruzie a podobně). Během pobytu v Německu se začala zajímat o témata jako feminismus a ženská otázka.

Je spoluzakladatelkou neziskové organizace Gender Studies, kde od roku 1996 koordinovala dlouhodobý mezinárodní orálněhistorický projekt *Paměť žen*, na jehož základě vznikla řada publikací.

Stála u zrodu feministické neziskové organizace proFem.

Doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (nar. 1961)

Naděžda Morávková se narodila v roce 1961 v Plzni. Vystudovala obor český jazyk - dějepis na PedF ZČU v Plzni. Po ukončení studia nastoupila jako učitelka na gymnázium v Plzni-Doubravce, kde 18 let vyučovala český jazyk a dějepis. Nyní působí jako vyučující a vedoucí Katedry historie FPE ZČU. Zároveň má zkrácený úvazek na Sportovní a podnikatelské střední škole.

Zajímá se o témata jako didaktika dějepisu, novodobá regionální historiografie a metodologie historické vědy. Disertační práce *Kapitoly z dějin plzeňské poválečné historiografie v letech 1945–1965* ji přivedla k práci s pamětníky. Při zpracovávání tématu oslovovala regionální pamětníky a historiky a postupně si osvojila metodu orální historie. Účastnila se výzkumného úkolu s názvem *Historie česko-bavorského pohraničí v letech 1945–2008*,⁶⁵ v jehož rámci se rovněž zpracovávaly rozhovory s pamětníky. Se studenty historie na FPE ZČU zorganizovala roční projekt na téma *Hudební festival Porta jako politický fenomén*⁶⁶ a projekt, který je zaměřen na problematiku dosídlování pohraničí a otázky reemigrace z Rumunska a Haliče.⁶⁷

Je zakladatelkou a vedoucí Střediska Orální historie (SOHI) v Plzni, členkou COHA a tajemnicí Českého národního komitétu orální historie AV ČR. Stála u zrodu časopisu *MEMO* (Časopis pro orální historii), který byl založen střediskem SOHI.

prof. PhDr. Dana Musilová, CSc. (nar. 1958)

Dana Musilová se narodila v roce 1958 v Pelhřimově. Po ukončení gymnázia vystudovala jednooborovou historii na FF UK v Praze. Po absolvování studia se dostala na stáž do Ústavu československých a světových dějin ČSAV, která se po měsíci změnila v aspiranturu. Zpracovávala téma dotýkající se sociální problematiky a každodennosti dělnictva. V letech 1991–1993 působila na FSV UK a následně přešla do ÚSD, kde se zapojila do grantových projektů Karla Kaplana. V rámci projektu *Československo 1945–1967* samostatně vedla historicko-biografický výzkum zaměřený na životní příběhy ročníku 1924. Podle jednoho z příběhů natočila dokumentární film Pavla Frýdlová, s níž spolupracovala na projektu *Paměť žen*. V letech 1997–2005

⁶⁵ Viz <https://www.pilinterreg.zcu.cz/page1.html> [cit. 20. 6. 2018].

⁶⁶ Viz <http://ff.zcu.cz/research/publications/?id=43905152> [cit. 20. 6. 2018].

⁶⁷ Viz http://fpe.zcu.cz/export/sites/fpe/khi/Dokumenty/Memo/MEMO_1_13.pdf [cit. 20. 6. 2018].

působila na PdF UHK v Hradci Králové a od roku 2005 do současnosti vyučuje na FF UHK.

Dlouhodobě se zajímá o témata jako dějiny 20. století, dějiny žen, dějiny sociální politiky a gender studies.

Bc. Pavla Hermína Neuner (nar. 1975)

Pavla Hermína Neuner se narodila v roce 1975 v Praze. Vystudovala gymnázium a poté pracovala pro židovskou agenturu Sochnut, která měla pobočku v České republice. Během práce pro Sochnut se seznámila s životními příběhy Židů, neboť vedla rozhovory s žadateli o vystěhování do Izraele. Po zhruba dvou letech odjela do Izraele a po návratu pracovala pro švýcarský humanitární fond pro židovské oběti holocaustu, kde se shromažďovaly životní příběhy lidí a po jejich zpracování se rozhodlo o přidělení finančního příspěvku. Poté pracovala pro rakousko-americkou neziskovou organizaci Centropa, která prováděla sběr židovských ústních svědectví ve střední a východní Evropě a na Balkáně. Po mateřské dovolené v říjnu 2009 nastoupila do Židovského muzea v Praze jako kurátorka orálněhistorické sbírky.

PhDr. Jiří Petráš (nar. 1963)

Jiří Petráš se narodil v roce 1963 v Jindřichově Hradci. Na gymnáziu v něm probudil zaujetí pro historii učitel dějepisu. Po maturitě chtěl studovat některý z humanitních oborů a byla mu doporučena PF JU v Českých Budějovicích, obor český jazyk - dějepis. Na toto období vzpomíná velice rád. Po ukončení vysokoškolského studia, v srpnu 1987 nastoupil do Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde pracuje dodnes, aktuálně na pozici vedoucího Oddělení společenských věd. Na základě doporučení se stal členem řešitelského týmu grantového projektu *Studenti v období pádu komunismu v Československu*, kde působil jako koordinátor za České Budějovice a nahrával rozhovory se studenty. Účastnil se i několika dalších projektů realizovaných ÚSD.

Dlouhodobě se zajímá o nejnovější dějiny po roce 1945, regionální nomenklatury KSČ a období 2. poloviny 60. let a 1. polovinu 70. let 20. století.

doc. Mgr. Pavel Skopal, Ph.D. (nar. 1972)

Pavel Skopal se narodil v roce 1972 v Kostelci na Hané. Vystudoval gymnázium, které ukončil těsně po revoluci. Poté vystudoval právo na MU v Brně. Jeho zájem o film ho dovedl k dalšímu studiu, a sice filozofie a filmové vědy na FF MU, které studoval dvouoborově; dokončil jen obor filmová věda. Doktorské studium absolvoval v roce 2005 na Ústavu filmu a audiovizuální kultury FF MU. Zájem o filmovou vědu se prolíná celou jeho akademickou kariérou.

Pavel Skopal se zajímá zejména o problematiku distribuce filmů, lokální filmovou kulturu nebo vývoj návštěvnosti českých kin. Spolu s historikem filmu a médií Petrem Szczepanikiem vedli unikátní projekt *Filmové Brno*, který realizovali s využitím orální historie a na nějž poté navázala řada dalších výzkumů z oblasti filmové vědy.

2.5.4 Provedení a transkripce rozhovorů

Jak již bylo řečeno, v diplomové práci jsou použity rozhovory již realizované a uložené ve sbírce Rozhovorů COH, i rozhovory původní. Mnou vedené rozhovory byly natočeny v rozmezí prosince 2014 a srpna 2015.

S každým narátorem bylo nezbytné domluvit místo a čas konání rozhovoru. Již na počátku naší vzájemné komunikace jsem zdůraznila, že místo i čas našich setkání si mohou zvolit dle svých možností a požadavků tak, aby se při dotazování cítili co nejvolněji. V tomto jsem se snažila vyjít narátorům maximálně vstříc. Dva rozhovory proběhly v kavárně (Dana Musilová), jeden v Knihovně Gender Studies (Pavla Frýdlová – první sezení), jeden na mém bývalém pracovišti v Náprstkově muzeu (Pavla Frýdlová – druhé sezení), dvě setkání se uskutečnila na půdě ÚSD (Jiří Petráš) a zbylé rozhovory se odehrály na pracovištích narátorů (Naděžda Morávková – Plzeň, Pavla Hermína Neuner – Židovské muzeum v Praze, Pavel Skopal – Brno). Kavárna se ukázala být jako ne příliš vhodná volba, neboť v době naší návštěvy tam bylo poměrně hlučno, což je patrné na zhoršené kvalitě zvukového záznamu. Nemyslím si však, že by to mělo vliv na obsahovou stránku rozhovoru, respondentka se dle mého soudu cítila komfortně a hovořila uvolněně. Kromě rozhovoru s Naděždou Morávkovou nedošlo k žádnému výraznějšímu narušení průběhu dotazování.⁶⁸

⁶⁸ Podrobnější informace o průběhu jednotlivých rozhovorů jsou zaznamenány v protokolech o rozhovoru.

Rozhovory jsem ve čtyřech případech realizovala ve formě dvou sezení, ve dvou případech došlo pouze k jednomu sezení. Jedno sezení proběhlo na základě jeho vlastního přání s Pavlem Skopalem a z časových důvodů s Pavlou Hermínou Neuner. Před každým rozhovorem jsem si s dotazovaným krátce popovídala a zodpověděla případné otázky týkající se mého projektu. Než jsme zahájili nahrávání, seznámila jsem respondenta s tím, jak bude s rozhovorem dále nakládáno a kde a jak bude archivován. Všichni narátoři byli dopředu seznámeni s tématy, která jsou předmětem výzkumu. Jelikož sami působili v různých výzkumných projektech jako tazatelé, věděli z osobní zkušenosti, co bude následovat a jak orálněhistorické rozhovory probíhají. Nezaznamenala jsem tedy žádný náznak nervozity.

První rozhovor měl narativní charakter. Narátor byl v úvodu vyzván k volnému vyprávění o svém životě od rodinných kořenů až po současnost. Vycházela jsem ze skutečnosti, že na mládí většina respondentů ráda vzpomíná a je to obecně vhodné téma k počátečnímu „rozmluvení“. Do výpovědi jsem se v této fázi snažila zasahovat co nejméně. Poté, co narátor skončil se spontánním vyprávěním, jsem kladla dotazy směřující k upřesnění a doplnění jeho životního příběhu. Položeny byly rovněž otázky týkající se témat či životních úseků, jež nebyly respondentem zmíněny, ale jako tazatelku mě zajímaly.

V podobném duchu jsem zahájila i druhý rozhovor, jenž probíhal několik týdnů po prvním sezení. Rozhovor měl spíše podobu dialogu s častějšími vstupy z mé strany. Jeho smyslem bylo konkretizovat témata zmíněná v prvním rozhovoru a doplnit nebo rozšířit dosavadní sdělení.⁶⁹ Otázky pro druhé sezení vzešly dílem z předchozího rozhovoru, který jsem důkladně vyposlechla, a dílem z předem připravených tematických okruhů, jež jsem definovala během fáze vypracovávání projektu. Jelikož se moje diplomová práce zaměřuje na zachycení vývoje orální historie, těžištěm druhého rozhovoru byla zejména profesní dráha narátora a dotazy směřující k praktickému využití této metody.

Ve dvou případech, kdy se realizoval rozhovor pouze v rámci jednoho sezení, jsem usilovala o kombinaci výše uvedených postupů, charakteristických pro první a druhý rozhovor. Menší prostor byl vymezen pro životopisné vyprávění a více času jsme se s respondenty věnovali orální historii. Během rozhovorů jsem si dělala poznámky. Vždy jsem se ale snažila, aby to na narátory nepůsobilo rušivě.

⁶⁹ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 151.

Rozhovory jsem se z pozice tazatelky nesnažila vést ani řídit, neboť každému narátorovi by měl být poskytnut dostatečný prostor k vlastnímu vyjádření, a jak praví Miroslav Vaněk: „[...] tazatel by měl být svému protějšku co nejpřirozenějším partnerem.“⁷⁰ Ukončení rozhovoru většinou vyplynulo přirozeně s vyčerpáním všech témat či dotazů. V případě Naděždy Morávkové byly oba rozhovory ukončeny na základě objektivních překážek v pokračování na straně respondentky.⁷¹ Po skončení nahrávání jsem pokračovala v krátké konverzaci s respondentem a nechala rozhovor „doběhnout“. Na závěr setkání jsem vždy narátora požádala o udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů.

Ke každému sezení jsem vypracovala protokol o rozhovoru. Jedná se o nedílnou součást orálněhistorických pramenů, která zprostředkovává detailnější informace o obsahu realizovaného rozhovoru. Zároveň poskytuje badateli zpětnou vazbu a slouží jako podklad pro druhý rozhovor i jako důležitý zdroj informací pro následnou analýzu a interpretaci.⁷² Do protokolů jsem stručně vylíčila prostředí, celkovou atmosféru, vyrušení, pokud k nějakým došlo, a další své poznámky a postřehy. Přestože se doporučuje sepsat záznam o rozhovoru co nejdříve po natočení rozhovoru, bohužel jsem tak ve všech případech neučinila a některé protokoly psala až s časovým odstupem. Doufám, že se mi i na základě poznámek a poslechu rozhovorů podařilo věrně zachytit okolnosti a průběh nahrávání i charakteristiku narátorů. Zpětně však tento postup hodnotím jako chybný.

Po ukončení nahrávání rozhovorů následovala transkripce zvukového materiálu do písemné podoby. Mnou natočené rozhovory jsem si přepisovala doslovně, což jsem ocenila při analýze a interpretaci. S těmito prepisy byla práce výrazně jednodušší než v případě rozhovorů Pavla Mückeho, z nichž jsem si dělala jen písemné záznamy,⁷³ a potom bylo nutné vybrané pasáže v audiozáznamu dohledávat. Pro účely citací jsem výpovědi narátorů mírně upravila, neboť doslovný přepis působil v textu rušivě. V prepisech jsou ve větší míře ponechány nespisovné a hovorové výrazy. Ke stylistické úpravě jsem přistoupila například v případě opakování stejného slova několikrát po sobě, nahromadění „vycpávkových“ slov (no, že jo, teda, vlastně, jako apod.), nebo v případě

⁷⁰ Miroslav VANĚK: Narátora je vždy nutno ctít jako dárce vlastního příběhu: rozhovor s historikem Miroslavem Vaňkem. *Host*, 2010, 26(5), s. 48.

⁷¹ Viz protokol o rozhovoru s Naděždou Morávkovou.

⁷² Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 154-155.

⁷³ Nejednalo se o doslovný přepis, ale spíše o poznámky a shrnutí nejdůležitějších úseků rozhovoru s vepsaným časovým údajem, abych pak dané pasáže snáze vyhledala. Docílila jsem tak zmenšení rozsahu materiálu a jeho zpřehlednění.

nesrozumitelnosti věty případným přehozením slovosledu. Usilovala jsem o to, aby mé zásahy nestíraly osobnost narátora.

Zbývá doplnit, že rozhovory jsem nahrávala současně na mobilní telefon a diktafon, abych minimalizovala možné technické nesnáze s pořízením audiozáznamu, pokud by jedno zařízení selhalo. Během rozhovoru jsem občas zkontrolovala, zda obě nahrávací zařízení běží a vše je v pořádku. Vždy jsem tak učinila bez narušení průběhu rozhovoru. Snažila jsem se, aby nahrávací zařízení nepůsobilo jako rušivý element a bylo citlivě umístěno.

2.5.5 Analýza a interpretace

Analýza a interpretace jsou důležitou součástí kvalitativního výzkumu. Cílem analýzy a interpretace je zpracovat získané informace takovým způsobem, aby bylo možné zasadit výpovědi jednotlivých narátorů do širšího kontextu, odhalit jejich význam a pochopit jejich obsah a smysl.⁷⁴

Předstupněm analýzy je již určení cílů projektu, stanovení kritérií pro výběr narátorů formulací okruhů otázek i specifik vedení jednotlivých rozhovorů, které dohromady dávají výzkumu určitý rámec.⁷⁵ V rámci svého výzkumu jsem se vzhledem ke zvolenému tématu zaměřila na obsahovou analýzu. Podle navrhovaného postupu tzv. kondenzace jsem si vydělila relevantní sdělení od těch ostatních. Kondenzovaný celek jsem poté rozčleňovala podle daných témat, přičemž jsem využívala barevné odlišení pomocí zvýrazňovače a štítků, které mi velmi usnadnilo orientaci v prepisech. Data jsem následně porovnávala s dalšími dostupnými zdroji. Interpretaci jsem prováděla s ohledem na stanové cíle diplomové práce.

2.6 Etické otázky výzkumu

K orální historii se váže množství etických a právních otázek. Během zpracovávání diplomové práce jsem se snažila respektovat základní etické zásady, jež z orálněhistorického výzkumu vycházejí.⁷⁶ Důsledně jsem se vyvarovala neadekvátnímu způsobu vedení rozhovorů či možnému zkraslování sdělení. Každý narátor byl předem

⁷⁴ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 164.

⁷⁵ Tamtéž, s. 166.

⁷⁶ Soubor etických pravidel vydala i OHA.

důkladně seznámen s účely, cíli a postupy mého výzkumu, jakož i s tím, jak bude s rozhovorem dále naloženo.

K respondentům jsem se snažila přistupovat jako k dárcům jejich životního příběhu a z pozice, kdy já přicházím za nimi a „něco“ po nich žádám. Vždy jsem vycházela z elementární slušnosti, upřímnosti a poctivosti. Zároveň jsem se snažila dát najevo svou vděčnost a respekt, neboť to, že se oslovené osoby do výzkumu zapojily, nepovažuji za nic samozřejmého.

3. ANALYTICKO-INTERPRETAČNÍ ČÁST

3.1 Vývoj orální historie v českém prostředí po roce 1989

Jak již bylo uvedeno v metodologické části, orální historie se v českém prostředí mohla začít plně rozvíjet až po listopadu 1989, ačkoli „práce s pamětníky“⁷⁷ a rozhovory s aktéry dobových událostí,⁷⁸ odpovídající v mnohém metodologickým postupům orální historie, se v naší historiografii objevily již v 60. letech minulého století. S pádem železné opony začala vzkvétat řada oborů, které neměly v období komunismu příznivé podmínky pro svůj rozvoj. Hovořím zde o oborech, jejichž existence vyžaduje demokratické a pluralitní prostředí, svobodné a nezávislé bádání a možnost zveřejňovat ideologicky nezatížené publikační výstupy. Podobný ráz vývoje můžeme pozorovat i v dalších postkomunistických zemích střední Evropy, které v 90. letech procházely procesem demokratické transformace.

Události podzimu a zimy roku 1989 v Československu představují klíčový mezník v novodobých dějinách, není tedy divu, že o ně projeví zájem společenství vědci, žurnalisté i laická veřejnost u nás i v zahraničí. Bibliografický seznam tvoří stovky položek, z nichž přirozeně největší část představují politologicky a historiograficky zaměřené studie či větší syntetické práce zabývající se rozkladem politické moci a přechodem od totalitarismu komunistického typu s administrativně řízeným

⁷⁷ Jiří Petráš polemizuje na téma styčných bodů práce se vzpomínkami pamětníků a orální historie: „Zcela určitě to budu zjednodušovat, ale ti lidé, kteří pracovali v muzeu už třeba v 80. letech a dřív, tak znali něco, čemu se říkalo vzpomínky pamětníků, protože s tím se běžně pracovalo. A já to nechci přirovnávat, protože ono to ani srovnávat příliš nejde, pokud' teda nezůstane jenom taková ta obecná slupka, že je to vlastně svědectví lidí, který vydávají svoje vzpomínky na to, co prožili. Ale jinak těch styčnéh ploch tam moc není, protože samozřejmě, a to se dá jako snadno zjistit nakouknutím do pramenů, v té době to bylo většinou nějakým způsobem ideologicky podbarvený, ty otázky byly svým způsobem zavádějící. Vycházelo se tam vždycky z té marxistické historiografie. Tohleto vlastně po tom 90. roce odpadlo, i když samozřejmě ty některý styčný plochy, jak jsem řekl, to má – to vyhledávání narátorů a dotazování se jich na věci. Ale tím nechci říct, že všechny ty rozhovory, který byly provedeny do toho roku 1989, byly špatný. Naopak. Najde se tam řada kvalitních rozhovorů, ať už to bylo třeba s účastníkama 2. světové války, odbojářů, vězňů koncentračních táborů... Jako to má svůj význam.“ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

⁷⁸ Karel Kaplan vedl na konci 60. let minulého století v rámci rehabilitační komise rozhovory s významnými dobovými aktéry, z nich si pořizoval poznámky, neboť nahrávat je tehdy nemohl. „Já jsem dělal rozhovory s několika lidma. Když to využívám, tak to obvykle není v odborný práci, píšou v úvodu, že to není odborná práce. Ty lidi pak vypadají jinak, když s nima mluvíte. Já jsem mluvil s Čepičkou, Novotným, Širokým... a s řadou dalších. S Dubčekem, se Smrkovským, s Krýglem... I s téma, co dělali ty procesy. Jsou to zajímavý postřehy. Dozvěděl jsem se řadu poznatků, který člověk neznal.“ Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke. Praha, 13. 6. 2011.

hospodářstvím k demokratickému parlamentarismu s tržní ekonomikou.⁷⁹ Téma zpracovává i sociologicky zaměřená literatura.⁸⁰

Tuto kapitolu zahájím stručným zastavením u okolností vzniku ÚSD a následně přejdu k projektům, které formou svého provedení a práce s rozhovory spadají do tzv. „prehistorické“ fáze orální historie. Ačkoli jsou tematicky rozdílné, můžeme u nich poukázat na určité shodné rysy. Jejich realizace byla vedena snahou o reflexi témat z nedávné minulosti, jež nemohla být v minulém období zpracovávána a pro která je charakteristická absence či nedostatek relevantních „tradičních“ zdrojů. Většina archivních pramenů byla během komunistického režimu poznamenána ideologií oficiálních orgánů; řada z nich byla „ztracena“ nebo zničena. Pro zaplnění tzv. „bílých“ míst československých soudobých dějin tak bylo nutné hledat i jiné zdroje. Zdůrazněme, že se nejednalo pouze o uchopení konkrétních historických událostí, jež nebyly doposud oficiální historiografií reflektovány, ke slovu se dostávají i do té doby „mlčící“ menšiny, které mají co říci, a jejichž příběhy přispívají k doplnění obrazu našich dějin 20. století.⁸¹

Jak bude patrné z této části práce, rozhovory s pamětníky realizovali na počátku 90. let, respektive v první polovině let 90. „otci-zakladatelé“ ÚSD, ale i badatelé působící mimo akademické prostředí či hlavní centrum tehdejšího politického dění Prahu. Je nutné si uvědomit, že výzkumné projekty využívající osobní svědectví pamětníků probíhaly v této době nekoordinovaně. Někteří z mých narátorů dokonce použili pro okolnosti vzniku svých projektů přívlastek „spontánní“.

Společně všem výzkumům, prováděným ve sledovaném období, bylo také to, že se jejich řešitelé s orální historií teprve seznamovali a rozhovory nezdědka využívali jen jako doplňkový pramen. Vybrané projekty, které představím níže a jež se snažím zasadit do širšího kontextu výzkumu daného tématu,⁸² se sice prováděly formou zaznamenávání ústních svědectví dobových aktérů, pohybují se však na pomezí orální historie a „práce s pamětníky“ ve stylu 60. let minulého století. Tato skutečnost je dána

⁷⁹ Základní přehled literatury viz Milan OTÁHAL: *Normalizace 1969–1989: příspěvek ke stavu bádání*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002, s. 79–85; Jiří SUK – Jaroslav CUHRA – František KOUDELKA: *Československá cesta k demokracii: chronologie událostí 1985–1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999.

⁸⁰ Viz například Ivo MOŽNÝ: *Proč tak snadno--: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha, Sociologické nakladatelství 1991.

⁸¹ Jedná se například o dokumentaci osudů obětí rasové perzekuce Židů a Romů v českých zemích, kterou provádí Židovské muzeum v Praze (podrobněji pojednáno níže) a Muzeum romské kultury.

⁸² Důraz kladu na projekty, které realizovali moji narátoři.

nedostupností odborné literatury, která trvala až do poloviny 90. let. Do té doby se setkáváme spíše s intuitivním nahráváním rozhovorů či v omezené míře také inspirací zahraniční odbornou literaturou věnovanou teorii a praktickému využití orální historie.

Velký přínos níže popsaných projektů spatřuji zejména v tom, že podnítily zájem dalších badatelů o práci s pamětníky, a tito na ně v následujících letech navázali svými výzkumy. Nashromážděný materiál je navíc dodnes historiky využíván k dalším projektům a výzkumům.

3.1.1 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Z institucionálního hlediska má pro rozvoj orální historie zásadní význam ÚSD AV ČR.⁸³ Myšlenka založit ÚSD vznikla při jednání zástupců prezidia ČSAV a Historické komise Koordinačního centra Občanského fóra (OF) o organizaci historických pracovišť ČSAV.⁸⁴ Konkrétní obrysy získala v usnesení prezidia ČSAV z počátku ledna 1990. ÚSD ČSAV byl jako samostatné vědecké pracoviště zřízen s účinností k 1. únoru 1990.⁸⁵

ÚSD byl ustaven s cílem vytvořit pracoviště pro nezávislý výzkum československých dějin v období 1938–1989, jejichž předchozí výzkum byl silně pokřiven minulým režimem. Podle svých zakladatelů měl Ústav zejména vytvořit odpovídající podmínky pro vědeckou práci v oblasti soudobých dějin, realizaci vědeckých a studijních projektů ve spolupráci s podobně zaměřenými tuzemskými i zahraničními institucemi a rozvíjení pedagogické praxe v daném oboru.⁸⁶ Inspirace byla čerpána v západoevropských zemích, kde podobné ústavy existovaly již několik desetiletí; zmiňme například německý Institut für Zeitgeschichte, pařížský Institut d'histoire du temps présent nebo amsterdamský Institut voor sociale Geschiedenis.⁸⁷

⁸³ Podrobněji se etablování ÚSD s důrazem na jeho knihovnu věnuje ve své diplomové práci Magdalena Šťastná. Viz Magdalena ŠŤASTNÁ: *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima pamětníků*. Diplomová práce. Praha, Fakulta humanitních studií 2015.

⁸⁴ Členy Historické komise byly Jan Křen, Pavel Seifter, Milan Otáhal, Václav Kural, Stanislav Šisler a Zdeněk Sládek. Navázán byl rovněž kontakt s Vilémem Prečanem a Karlem Kaplanem z exilu, kteří sehráli klíčovou roli v dalším vývoji budování institucionálního zázemí československých soudobých dějin. Viz Magdalena ŠŤASTNÁ: *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima pamětníků*. Diplomová práce. Praha, Fakulta humanitních studií 2015, s. 43.

⁸⁵ Viz Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. *Akademický bulletin*, č. 4, 1998, s. 9.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Viz Pavel MÜCKE: *Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective*. MEMO, roč. 1, č. 2, 2011, s. 9-10.

Zřízením a vedením ÚSD byl pověřen Vilém Prečan, který působil ve funkci ředitele do roku 1998.

Jako hlavní úkol si Ústav vytyčil základní historický výzkum československých dějin od roku 1938 do současnosti, a to v evropském a světovém kontextu. Prováděný výzkum byl chronologicky rozdělen do tří následujících etap:

- 1) 1938 – 1948: československá a slovenská společnost za druhé světové války a v předvečer války studené;
- 2) 1948 – 1968: prosazení komunistického systému sovětského typu v Československu;
- 3) 1969 – 1989: prohlubující se politická, hospodářská a morální krize československé společnosti za tzv. normalizace.⁸⁸

Jan Křen, který se aktivně podílel na etablování nových historických pracovišť po roce 1989 a byl zároveň členem Historické komise Koordinačního centra OF, vzpomíná na vznik Ústavu následovně: „[...] to vycházelo už od toho roku 78... to bylo takový seskupení, hlavní duch byl Pavel Seifter. Uvažovali jsme o tom už dlouho. My jsme tak předpokládali, co by se dalo udělat. Né čistka, ale vytvořit něco nového. Tehdy právě Seifter to krásně zformuloval: „Honit ty blbouny normalizační nemá cenu, poněvadž to jsou většinou volové. Ale co je důležitý, vytvořit něco, aby to všechny přesvědčilo, že je to lepší, že je to věda, jaká teď v Evropě běží“. Takže jedna z prvních idejí byl ten Ústav soudobých dějin...“⁸⁹ Zpětně hodnotí činnost ÚSD kladně a jak říká, je rád, že vznikl. Vyzdvihuje roli prvního ředitele Viléma Prečana při jeho budování. Také uvádí, že zrod Ústavu byl důležitý pro rozvoj tuzemské orální historie. „Já jsem strašně rád, že ten Ústav existuje. I když bych měl různé výhrady k Vilémovi Prečanovi, tak on ho založil a ty první roky zvládnul. Tu strukturu, i ty peníze sehnal... Naprosto nepochybná zásluha. Ten Ústav má slušnou úroveň. Samozřejmě že ta starší historiografie je vždycky odborně lepší, protože má ten odstup, ale třeba ta oral history se tam uplatnila velmi rychle... To založení je prostě velký dílo.“⁹⁰ Důležitou úlohu Viléma Prečana v první fázi etablování ÚSD zmiňují i další narátoři, například Milan Otáhal: „No a v podstatě jsme se shodli na Prečanovi, který udělal obrovský kus práce v emigraci. Podporoval

⁸⁸ Viz Magdalena ŠTASTNÁ: *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima pamětníků*. Diplomová práce. Praha, Fakulta humanitních studií 2015, s. 46.

⁸⁹ Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, Praha. 26. 4. 2011.

⁹⁰ Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, Praha. 6. 5. 2011.

nás jako historiky i finančně. Sborník i naše práce se snažil propagovat, aby vycházely.“⁹¹ „Vnější“ pohled na vznik Ústavu nabízí Pavel Urbášek: „*Já jsem hluboce přesvědčen, že bylo velmi šťastný od těch otců-zakladatelů, že založili Ústav jako celek. Protože je evidentní, že s výjimkou Prahy a Brna, tak na těch ostatních VŠ jsou v podstatě solitéři, kteří dělají ty soudobý dějiny, a to jim neumožňuje vytvořit nějaký týmy, což umožnil ten Ústav. Já si myslím, že si to velmi dobře uvědomovali. V podstatě si myslím, že soudobý dějiny je Ústav a ten zbytek jsou solitéři. Chvála bohu, že byli k té spolupráci přizváni lidé z regionů. Takže tu byla i integrační role. Řadu regionálních témat nemůžeš propojit s těma velkýma tématama. Nemusíš mít k tomu takovou tu heuristickou základnu, takže se ti to nemusí povést. Roli toho Ústavu vnímám velmi kladně.*“⁹²

Začátky Ústavu nebyly jednoduché; vše vznikalo od nuly. K prvním pěti zaměstnancům⁹³ postupně přibývali další vědečtí pracovníci, kteří se podíleli na jeho tematickém zaměření a dalším směřování. Sháněli se nejen lidé, ale také finanční prostředky na technické zázemí a vybudování kvalitní knihovny. Postupně se vytvářely badatelské týmy a podávaly žádosti o granty na různé výzkumné projekty. K odborné práci se na jeho půdě vraceli historici, kteří během tzv. normalizace nemohli svobodně vykonávat své povolání – mnoho z nich bylo nuceno pracovat v dělnických profesích; jiní přicházeli z Historického ústavu ČSAV. Rozvíjet se pomalu začala i mezinárodní spolupráce.

Počáteční volba témat, která Ústav zpracovával, byla ovlivněna dostupností zdrojů. Tyto okolnosti vysvětluje Milan Otáhal: „*Hlavním takovým měřítkem byla přístupnost materiálů. V té době bylo dost problematické dostat se do archivů. Do archivu STB vůbec ne, ministerstva vnitra... ale i stranických. Co se jevílo jako nejschůdnější, byl disent, ten vám klidně ty materiály dal. Kromě komunistických brožurek literatura o tomto období nevycházela, tak jste se nemohl o nic opřít. Něco napsali třeba emigranti, ale to bylo pár knížeček, ne vždy založených na archivních materiálech, k nimž neměli pochopitelně přístup. To bylo dáno tím.*“⁹⁴ Na pozadí tohoto vývoje se na ÚSD začala postupně využívat i metoda orální historie, od níž si badatelé slibovali, že napomůže rekonstruovat důležité momenty československých soudobých dějin prostřednictvím rozhovorů s jejich aktéry a účastníky. Orální historie poskytovala, i přes počáteční

⁹¹ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 5. 5. 2011.

⁹² Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke. Olomouc, 19. 9. 2011.

⁹³ Jednalo se o Viléma Prečana, Pavla Seifera, Marii Jiráskovou, Radku Pickovou a Miladu Ernestovou.

⁹⁴ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 12. 5. 2011.

nedůvěru některých badatelů, možnost jak se vyrovnat s izolací a limity oficiální historiografie, které jí v minulém období vytyčil komunistický režim. Archivy ani knihovny nenabízely dostatek relevantních pramenů ke studiu nedávné minulosti a rozhovory se brzy staly vítaným způsobem, jak získat poznatky zcela neznámé, nebo „jen“ vysvětlení či doplnění⁹⁵ k faktům, které již badatelé znali z jiných zdrojů.⁹⁶ Česká historiografie se vymanila z ideologických okovů a procházela – obohacována o zahraniční vlivy – vnitřní proměnou a adaptací na aktuální podmínky a možnosti a právě zde se otevřel prostor pro využití nových metod, mimo jiné i orální historie.

V rámci ÚSD byl metodě orání historie nakloněn zejména výzkumný tým (následně oddělení) pro dějiny tzv. normalizace a revoluce (1969–1989). Rozhovory realizovali kromě vedoucího oddělení Milana Otáhalu i další pracovníci Ústavu.⁹⁷

Podíváme-li se blíže na badatelské zaměření Ústavu v 1. polovině 90. let, nalezneme tematicky poměrně bohatou škálu výzkumných projektů, zejména z oblasti „velkých“ dějin. Nejnovější historii se věnovaly například široce pojaté grantové projekty Milana Otáhalu, na jejichž řešení se podíleli jak týmoví kolegové z ÚSD, tak další spolupracovníci.⁹⁸ Objevují se témata jako opoziční a nezávislé skupiny, problematika disentu a komunistické moci, události Pražského jara, politické a sociální aspekty protirežimních demonstrací v roce 1989, veřejné mínění o socialismu, represe odpůrců režimu, regionální soudobé dějiny a podobně. Z dílčích výzkumných projektů zmíníme pro příklad *Činnost a úloha státní bezpečnosti v letech 1969–1989* (řešitel František Koudelka, 1991–1993), *České dějepisectví v letech 1930–1989* (hlavní řešitel Josef Hanzal, 1994–1996) nebo *Československo a velmoci 1938–1948* (řešitel Vilém

⁹⁵ Jako spíše doplňkovou metodu chápal práci s ústními svědectvími pamětníků například Jan Gebhart z ÚSD. „*Já jsem s paměťmi, případně pamětníky pracoval, normálně jsem s nimi vedl rozhovor. ... Práce s paměťmi je nesmírně důležitá, ale hrozně ošidná v tom smyslu, že člověk musí o dané problematice něco vědět, aby se ptal adresně a konkrétně, nenechal pamětníky fabulovat, a nebo když už, tak to potom musí umět svým způsobem korigovat. ... Pro mě jsou paměti nebo rozhovory s paměťmi jedním z důležitých pramenů, ale nemůžou být jediným.*“ Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke. Praha, 7. 6. 2011.

⁹⁶ Historiografický rozbor práce s paměťmi viz například Miroslav VANĚK: *Orání historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, ÚSD AV ČR 2004.

⁹⁷ Jedná se například o Janu Svobodovou (rozhovory s příslušníky Regula Pragensis, členy iniciativy České děti nebo s osobnostmi undergroundové kultury), Magdalenu Jandovou (rozhovory s představiteli Svazu spisovatelů) nebo Rudolfa Vévodu (rozhovory s aktivisty Nezávislého mírového sdružení); činnost Nezávislého mírového sdružení rekonstruoval na základě rozhovorů Rudolf Vévoda i ve své historické studii týkající se tématu odpírání vojenské služby v komunistickém Československu, viz Rudolf VÉVODA: *Odpírači vojenské služby jako součást agency Nezávislého mírového sdružení - Iniciativy za demilitarizaci společnosti*. In: Petr BLAŽEK (ed.) *A nepozdvihne meč.... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*. Praha, Academia 2008, s. 133-155.

⁹⁸ Viz například projekt *Česká společnost v období normalizace a revoluce, 1969–1989* (1994–1996). Samostatně bude níže pojednán projekt *Studenti v období pádu komunismu v Československu*.

Prečan, 1992–1994). Edičně-dokumentační aktivity Ústavu reprezentují projekty *Dokumenty Charty 77, 1977–1992* (řešitelka Blanka Císařovská, 1995–1996), *Klub za socialistickou přestavbu Obroda. Dokumenty* (řešitel František Koudelka, 1995) nebo *Prameny k dějinám Pražského jara (ediční řada dokumentů)* (řešitel Vilém Prečan, 1991–1993). Bibliografii k soudobým dějinám zpracoval Oldřich Tůma (1994–1996).⁹⁹ Tyto projekty podnítily zájem o navazující bádání k daným tématům.

3.1.2 Práce s pamětníky, „prehistorie“ orální historie

Vrátíme-li se k „prehistorické“ fázi orální historie, začala se psát v období vzniku ÚSD a ještě na půdě Historického ústavu ČSAV. Aktuálním celospolečenským tématem byl v té době pád komunistického režimu, což se odrazilo i v zájmu badatelů z ÚSD o toto téma nejnovějších československých dějin. Realizovaly se rozhovory se zakladateli OF¹⁰⁰ a jejich přepisy byly spolu s dalšími písemnými dokumenty vydány v roce 1990 v publikaci editorů Milana Otáhal a Zdeňka Sládka.¹⁰¹ Milan Otáhal zavzpomínal na okolnosti vzniku této knihy: „[...] bavit jsem se s Petrem Pithartem, který ještě nebyl předseda vlády o tom, že děláme tu knížku a že jsou tady ty dokumenty... a že by bylo dobrý promluvit i s těmi protagonisty revoluce. A on řekl, že teda jo, že zařídí, aby s náma někteří mluvili. Vůbec to nebylo koncepční. Ale byla tam ta myšlenka, že by bylo fajn doplnit to vzpomínkami nebo názory těch lidí.“¹⁰² Vznik OF byl detailně zpracován i v řadě dalších publikací, pochopitelně i mimo půdu Ústavu.¹⁰³

Pokud zůstaneme u „velkých“ dějin, jak jsem již zmínila výše, tak ne všechny projekty reflektovaly pouze dění v hlavním městě. Postupně se začaly objevovat i

⁹⁹ Více informací o ukončených projektech a publikačních výstupech viz <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/ukoncene-projekty/> [cit. 1. 1. 2019].

¹⁰⁰ Rozhovory se natáčely s Markem Bendou, Pavlem Bratinkou, Ivanem Havlem, Michalem Horáčkem, Martinem Klímou, Václavem Malým, Emanuelem Mandlerem, Martinem Paloušem, Šimonem Pánkem, Petrem Pithartem, Janem Rumlem a Alexandrem Vondrou. Ladislav Adamec a Vasil Mohorita poskytly autorům své odpovědi na otázky písemnou formou.

¹⁰¹ Šlo o ideového pokračovatele posrpnové „Černé knihy“ dokumentů z roku 1968. Viz MILAN OTÁHAL – ZDENĚK SLÁDEK (eds.): *Deset pražských dnů: (17.-27. listopad 1989): dokumentace*. Praha, Academia 1990.

¹⁰² Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 5. 5. 2011.

¹⁰³ Téma OF obsáhle zpracoval například Jiří Suk. Viz JIŘÍ SUK: *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha, Prostor 2003. Antologii přepisů zvukových záznamů politických jednání zástupců moci s OF edičně připravil dlouholetý tajemník Václava Havla Vladimír Hanzel. Viz VLADIMÍR HANZEL: *Zrychlený tep dějin: reálné drama o deseti jednáních: autentické záznamy jednání představitelů státní moci s delegacemi hnutí Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu v listopadu a prosinci 1989*. Praha, OK Centrum 1991.

výzkumy využívající osobní vzpomínky pamětníků se zaměřením na regionální historiografii, například události listopadu 1989 v Plzni, které zpracoval Miroslav Vaněk.¹⁰⁴ U zrodu tohoto projektu stála přednáška Václava Havla na FF UK, v níž se tehdejší československý prezident podívoval nad skutečností, že ještě nikdo nepožádal o audiovizuální nahrávky jednání OF s představiteli komunistické strany. O tyto nahrávky si poté písemně zažádal právě Miroslav Vaněk, který měl o ně zájem v souvislosti s tématem své diplomové práce. Na události vzpomíná následovně: „*Já jsem si tehdy vymyslel, že napíšu diplomovou práci o listopadové revoluci v Československu. Najednou mi přišel dopis, tam mi psal nějaký pan doktor Otáhal z ÚSD, že se dozvěděl od pana tajemníka Václava Havla, že chci nějak řešit polistopadovou revoluci a že oni na to mají tady projekt a jestli bych nechtěl přijít. Já jsem sem přišel... a oni mě přesvědčili, že když udělám tu listopadovou revoluci v Plzni, tak že to bude úplně stačit a že vlastně pomůžu i jim. Já jsem se tam pak chodil radit.*“¹⁰⁵ Tehdy se psal rok 1991. Již jako zaměstnanec ÚSD natáčel Miroslav Vaněk rozhovory k tématu ekologie v předrevolučním Československu.¹⁰⁶ Kniha, která byla publikačním výstupem tohoto projektu a kterou podle svých slov často konzultoval zejména s dalším historikem z ÚSD Emanuelem Mandlerem, dopadla úspěšně a posunula jej badatelsky dál.¹⁰⁷

Nahrávání rozhovorů mimo půdu ÚSD se ve sledovaném období věnovala například i historička Květa Jechová nebo Ilona Christl, jejichž výzkum se zaměřil na dějiny Charty 77.¹⁰⁸ Pro bádání o soudobých dějinách měly důležitý význam i sociologicky orientované výzkumy, například projekt Aleny Vodákové a Hany Maříkové¹⁰⁹ a také

¹⁰⁴ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK: Listopadové události roku 1989 v Plzni. In: Emanuel MANDLER (ed.), *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*. Praha, Maxdorf 1993, s. 93-109.

¹⁰⁵ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke. Praha, 25. 5. 2011.

¹⁰⁶ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK: *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968–1989*. Praha, Maxdorf 1996.

¹⁰⁷ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke. Praha, 25. 5. 2011.

¹⁰⁸ O genezi a metodologických aspektech interdisciplinárního projektu *Osobnosti a společenství Charty* viz Květa JECHOVÁ: *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha, ÚSD AV ČR 2003, s. 7-18. Publikace je historickou interpretací 36 životních příběhů členů Charty 77, o kterých mezi lety 1992–1996 spolu s dobovými aktéry hovořila kromě Květy Jechové i někdejší doktorandka sociologie na univerzitě v Erlangen Ilona Christl. Ilona Christl zpracovala sociologickou část závěrečné zprávy a Květa Jechová historickou, což umožňuje komparaci obou přístupů. Téměř kompletní přepisy všech 36 interview jsou uloženy v COH ÚSD ve sbírce Rozhovory.

¹⁰⁹ Viz Alena VODÁKOVÁ – Hana MAŘÍKOVÁ: *Problém normativity a policejní represe v předlistopadovém Československu*. Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky 1995. Autorky ve své studii, jež reflektuje zásady fungování politických či zpolitizovaných normativních struktur a mechanismů komunistického režimu, dokládají své závěry konkrétními poznatky získanými z ústních svědectví a vzpomínek.

práce z oblasti etnologie¹¹⁰ a folkloristiky, jež využívaly biografické a orálněhistorické principy.

3.1.2.1 Životní příběhy ročníku 1924

Dalším, ve své době ojedinělým projektem reprezentujícím „předstupěň“ orální historie, byl dvouletý historicko-biografický projekt *Osudy rodin v poválečném Československu* vedený historičkou Danou Musilovou.¹¹¹ Tento výzkum, byl realizován pod záštitou grantového projektu Karla Kaplana *Československo 1945–1967* (1994–1996).¹¹² Na rozdíl od výše zmíněného výzkumu Miroslava Vaňka je pro projekt Dany Musilové charakteristický přesun badatelského zájmu od aktérů „velkých“ politických dějin ke vzpomínkám „obyčejných“ pamětníků, tj. „malým“ osobním příběhům, které se odehrávaly v kontextu těch „velkých“. Cílem projektu Dany Musilové bylo zachytit, jak se respondenti vyrovnávali s nejrůznějšími životními situacemi, které jim osud připravil do cesty.

Danu Musilovou inspirovaly podobné projekty zaměřené na „malé“ osobní dějiny a dějiny všedního dne realizované v Německu: „[...] *tak jsem jako hledala a teď začali jezdit různě z Vídně, z Německa na různé přednášky a tak dále. A přišly nám darem různé časopisy. A já jsem si je chodila prohlížet a teď jsem si tak říkala: „Tak to jsem teda zvědavá, jak oni to dělají a jestli jsou lepší než my,“ protože jsem neměla pocit, že tam je všechno nějak jako lepší. A tak jsem si prostě navolila... teď já nevím, jak se ten německý časopis jmenoval a není to ani podstatné, tam jsem narazila na článek, který popisoval dějiny buď koncernu Krupp, nebo Siemens v době okupace. A popisoval vlastně interní historii v době okupace, ale očima těch lidí, kteří tam pracovali. A nebyli to, myslím, totálně nasazení, ale kmenoví zaměstnanci těch firem. A jejich očima vlastně autor dělal dějiny toho podniku. A mě to strašně zaujalo, už z toho důvodu, že vlastně tady se od těch 60., 80. let sbíraly taky vzpomínky pamětníků, velmi specificky, většinou*

¹¹⁰ Viz například Bohuslav BENEŠ: Oral history a lidová tradice. *Etnografické rozpravy* 1996, č. 1, s. 14–23.

¹¹¹ Publikační výstup viz Dana MUSILOVÁ: *Životní příběhy ročníku 1924: Lidský osud v dějinách 20. století*. Díl I–III. Praha, ÚSD AV ČR 1995, 1996, 1997. Respondentka si přesně nevybavuje, v jakém roce byla Karlem Kaplanem ke spolupráci oslovena; uvádí roky 1991 nebo 1992.

¹¹² Publikační výstupy viz například Karel KAPLAN a Dušan TOMÁŠEK: *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994; Karel KAPLAN: *Největší politický proces: "M. Horáková a spol."*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1995; Karel KAPLAN: *Československo v RVHP: 1949-1956*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1995.

Více informací o výstupech projektu viz <https://www.rvvi.cz/cep?s=jednoduche-vyhledavani&ss=detail&n=0&h=GA404%2F94%2F0448> [31. 12. 2018].

vojáků, členů KSČ nebo zasloužilých členů KSČ, ale už s tím dál nikdo nic nedělal. V podstatě se to opublikovalo třeba někde v těch místních novinách jako vzpomínka toho pamětníka, když třeba bylo výročí vzniku KSČ. A mně to přišlo úžasný, protože jsem věděla, že něco takového se tady dělalo, a tak mně přišlo jnaprosto úžasný, že by se třeba na to dalo nějakým způsobem navázat.“¹¹³ Pro svoji další kariéru a vědecké zaměření označuje za zcela zásadní, že se dostala do grantového týmu Karla Kaplana, kam ji doporučil kolega. V rámci velkého „gačrovského“ projektu *Československo 1945–1967* si již po domluvě s Karlem Kaplanem mohla zvolit své téma a připravit vlastní projekt, na němž by chtěla pracovat. Při volbě tématu ji ovlivnila německá historiografie, konkrétně pak kniha *Der kurze Marsch*, jejíž kopii někdo propašoval do Ústavu.¹¹⁴

Od počátku měla Dana Musilová jasno v tom, že chce dělat rozhovory s pamětníky. Zbývalo jen určit, o jakou skupinu se bude jednat. Poté se zrodila myšlenka, že by narátoři mohli být spojeni rokem narození. První idea směřovala k významnému roku 1918. „*Napadl mě rok 18, protože to byl vznik státu. A tak jsem s tím přišla do Ústavu a my jsme tam každé pondělí měli takové jakoby odborné porady, tak jsem tam s tím přišla a pan doktor Kaplan říkal: „Jo, to je výborný nápad, ale ten rok 18 se mně zdá jako už, že budou hodně staří a že budete možná mít problém při tom natáčení, že z toho nevytěžíte to, co byste si představovala.“ No, a tak tam padlo, už nevím vůbec od koho: „Tak zkuste ročník 24.“ Těm bylo v té době 70. A já říkám: „To je skvělý nápad!“*¹¹⁵ Vybranou skupinu narátorů spojoval prožitek totálního nasazení v říšském leteckém průmyslu. Dana Musilová zdůrazňuje, že je to právě společný prožitek, který považovala za klíčový aspekt celého výzkumu.

Samotný výzkum probíhal v malém týmu. S vyhledáváním vhodných narátorů Daně Musilové zpočátku pomáhali kolegové a kolegyně i mimo Prahu. Obracela se také na různé instituce, které jí umožnily prvotní přístup ke kontaktům osob narozených v roce 1924: „[...] já jsem došla do Židovského muzea, tam mi dali kartotéku. No a já jsem si z ní vypsalala adresy. Došla jsem na Svaz protifašistických bojovníků, tehdy, dneska snad bojovníků za svobodu, vím, že sídlil v Sokolské ulici, tak jsem tam prostě přišla, oni mně dali kartotéku, nebo seznam členů, a tam byly jména a adresy. No, tak já jsem si vypsalala to, co mně přišlo, že by mě mohlo zajímat a co bylo i třeba z různých částí České

¹¹³ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 3. 6. 2015.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

republiky, nejenom v Praze, jako třeba Hradec Králové a tak dál, Jihlava, tak jsem si to vypsala a těm lidem jsem napsala. Většina z nich odpověděla: „Přijedte, domluvíme se, já Vám budu vyprávět.“ Podobně si vedli kolegyně a kolegové, kteří pro mě natáčeli rozhovory třeba v Opavě, v Ostravě¹¹⁶ a dalších městech.“¹¹⁷ Něco takového by dnes již nebylo možné. Tehdy ano, neboť ještě neexistoval zákon na ochranu osobních údajů.¹¹⁸ „Takže v podstatě teď za dnešní situace by bylo velmi obtížné dělat tenhle projekt.“¹¹⁹ Potenciální narátory Dana Musilová kontaktovala nejprve písemně formou dopisu, kde stručně představila svůj projekt. V některých případech navazovala i telefonický kontakt. V další fázi výzkumu již aplikovala techniku sněhového koule. Jak sama uvádí, přes někoho známého se snáze navozovala atmosféra důvěry. Podařilo se jí získat kontakty na osoby z různých sociálních vrstev z celé České republiky i Slovenska.¹²⁰ Hledání respondentů zpětně hodnotí jako jednoduché. S odmítnutím ze strany oslovených narátorů se neseťkávala. Většina z nich byla ráda, že se může o svůj životní příběh s někým podělit. „Víte co, to bylo dobou, to bylo dáno dobou. Většina těch lidí, co jsem oslovila, měla potřebu o tom, co prožila, hovořit. A někteří z nich se mi přiznali, že vlastně do té doby s nikým takto nehovořili, že vlastně ani to, co říkají mně, neřekli dětem nebo příbuzným. Takže oni potřebovali asi někoho cizího, kdo má odstup, aby mu ten příběh vypovídali. Takže fakt to nebyl sebemenší problém.“¹²¹ Rozhovory byly realizovány v rámci dvou sezení. První rozhovor probíhal formou volného životopisného vyprávění s minimálními zásahy tazatelek. Pro druhé sezení byl sestaven soubor doplňujících a upřesňujících otázek. Souhlas se zveřejněním rozhovoru tazatelky narátorům k podpisu nedávaly. „Já jsem jim vždycky napsala nebo zavolala. No, tak víte co, to taky dneska samozřejmě vím, že bych jim dala tohle podepsat, v těch dopisech ten souhlas explicitně nebyl, ale s tím člověkem jsem mluvila a ona většina z nich byla velmi ochotná, oni chtěli ten svůj příběh zveřejnit.“¹²² Pokud někdo s uveřejněním nesouhlasil, jeho rozhodnutí plně respektovala. To se však stalo jen v minimu případů.

¹¹⁶ V Opavě a Ostravě nahrávala rozhovory historička Nina Pavelčíková, která na projektu spolupracovala.

¹¹⁷ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

¹¹⁸ Zákon č. 121/2000 Sb. - Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

¹¹⁹ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

¹²⁰ Nakonec se podařilo nahrát celkem 31 rozhovorů v Praze a 10 rozhovorů v českých, moravských a slezských regionech a na Slovensku. Viz Pavel MŮCKE: Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective. MEMO, roč. 1, č. 2, 2011, s. 13.

¹²¹ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

¹²² Tamtéž.

Poté byly rozhovory doslovně přepisovány přepisovačkou,¹²³ která působila v ÚSD. Sama řešitelka je mírně upravovala do čitelnější podoby, neboť již v té době počítala s tím, že výstupy z grantu budou publikovány. Míru zásahu do přepisu dodnes označuje jako dilema: „[...] samozřejmě to pro mě byla důležitá etapa říci si, jak to upravovat, do jaké míry já mám právo do toho rozhovoru třeba stylisticky zasáhnout. Tam nešlo o úpravu obsahu, to ani náhodou, ale o to, aby ta moje stylistika nesmazala osobnost toho narátora, a to je dilema dodneška, že jo?“¹²⁴ V souvislosti s úpravou přepisů upozorňuje, že nikde není explicitně uvedeno, jak v této věci správně postupovat a ani v metodických příručkách nenalezneme jednoznačnou odpověď. Analýza ani interpretace rozhovorů se neprováděla. Podle Dany Musilové šlo v dané chvíli pouze o to vydat pořizené rozhovory a zprostředkovat tak bohatý nashromážděný materiál. K další etapě, kterou by byla právě analýza a interpretace, se dle svých slov nedostala mimo jiné z časových důvodů. „A vlastně teď jsou ty analýzy na těch, kteří to budou číst, nebo kteří s tím budou pracovat. Ve chvíli, kdy tahle etapa asi mohla přijít, tak přišla nabídka na výuku a tím pádem jsem se k tomu už nikdy nedostala.“¹²⁵

Dana Musilová vybrala celkem 28 nejzajímavějších autorizovaných rozhovorů, které byly vydány ve třech sešitech na půdě ÚSD v letech 1995, 1996 a 1997.

3.1.2.2 Paměť žen

Dana Musilová je spojena i s projektem, jehož koordinátorkou byla další z mých narátorek – dramaturgyně, publicistka a filmařka Pavla Frýdlová.¹²⁶ Řeč je o dlouhodobém mezinárodním projektu *Paměť žen*,¹²⁷ který prostřednictvím biografického a feministického výzkumu mapoval ženské hnutí ve střední a východní Evropě. Tento projekt se realizoval mimo akademickou půdu; iniciovala a koordinovala jej Gender Studies o. p. s. založená v roce 1991 v Praze a byl stejně jako výzkum Dany Musilové mapující životní příběhy ročníku 1924 zaměřen na „malou“ historii v tomto případě „běžných“ žen. Dana Musilová zde působila jako členka národního týmu.¹²⁸

¹²³ Rozhovory i přepisy uchovává Dana Musilová ve svém soukromém archivu.

¹²⁴ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Rovněž Dana Musilová zdůraznila v rozhovoru svůj zájem o ženskou otázku.

¹²⁷ Projekt *Paměť žen* má velmi pěkně a přehledně zpracované webové stránky, kde lze dohledat všechny důležité informace. Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/> [cit. 20. 12. 2018].

¹²⁸ První tým tvořily ze dvou třetin akademičky, socioložky, historičky, filozofky, psychologičky a právnička. Několik členek mělo zkušenosti s psaním nebo publicistikou. Složení týmu se průběžně měnilo. Jádro týmu nakonec tvořilo přibližně šest žen, které byly v podobném věku. Pavla Frýdlová uvádí

Pavla Frýdlová se v rozhovoru vrací k počátkům svého zájmu o ženskou otázku, ženské hnutí a feminismus; témata, která ve střední a východní Evropě nebyla publikačně zpracována¹²⁹ a která následně ona sama propojila s využitím biografického výzkumu. Poté, co získala dvouleté stipendium berlínského senátu (1993–1995) na vypracování studie o ženském filmu ve střední a východní Evropě,¹³⁰ objížděla země bývalého východního bloku a nahrávala rozhovory s režisérkami. Jak sama zdůrazňuje, natáčení bylo zcela spontánní bez znalosti jakékoli teorie a metodologie: „[...] *co to je oral history jsem v té době ještě vůbec netušila.*“¹³¹ Tento projekt formoval její další badatelský zájem. Roli sehrálo rovněž založení zmíněné nadace Gender Studies, u jejíhož zrodu stála a kolem níž se seskupil tým žen se společným zájmem o ženskou problematiku a feminismus.

Idea projektu se rodila již v 1. polovině 90. let jako odpověď na západoevropské a americké feministické teorie.¹³² S nápadem zpracovat historii ženské emancipace po 2. světové válce v zemích střední a východní Evropy přišla socioložka Jiřina Šiklová. Psal se rok 1996, kdy se Pavla Frýdlová vrátila ze svého pobytu v Německu a mohla se aktivně zapojit do činnosti nadace Gender Studies a rozbíhajícího se projektu. „*Po zkušenosti z desítek rozhovorů s filmařkami mě nadchla myšlenka Jiřiny Šiklové zaznamenat specifickou zkušenost žen z bývalých socialistických zemí. Tak se začal rodit projekt Paměť žen, kterému jsem se jako koordinátorka věnovala řadu let.*“¹³³ Již od počátku byl zřejmý záměr realizovat projekt na základě rozhovorů (na pomezí orální historie biografického a feministického výzkumu)¹³⁴ s cílem zaznamenat každodenní život, osobní zkušenosti a názory žen tří generací narozených mezi lety 1920–1960.¹³⁵ „*A já jediná jsem vlastně měla tu zkušenost s těma rozhovorama, takže jsem se toho*

zajímavý postřeh spojený s věkem tazatelek. Ve chvíli, kdy do týmu přistoupily mladší tazatelky, ukázalo se, že rozhovory jimi vedené jsou jiné, neboť respondentky k nim přistupovaly spíše jako k vnučkám. Projevila se absence pocitu jisté „spřízněnosti dobou“.

¹²⁹ Poměrně výjimečným publikačním počinem je v této souvislosti kniha Evy Uhrové, která sleduje dějiny ženského hnutí do roku 1921 a byla vydána v roce 1984. Viz Eva UHROVÁ: *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*. Hradec Králové, Mona 1984.

¹³⁰ Publikačním výstupem projektu byla studie *FrauenFilme in Osteuropa*, která vyšla pouze v němčině.

¹³¹ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

¹³² Jak uvádí ve své studii historička Denisa Nečasová: „[...] v rámci české historické obce můžeme sledovat zájem o dějiny ženského hnutí či gender history s jistým zpožděním, projevující se zřetelněji až v 90. letech.“ Viz Denisa NEČASOVÁ: *Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska*. In: *Dějiny - teorie – kritika*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2008, roč. 2008, č. 1, s. 82.

¹³³ Viz <http://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237047> [cit. 21. 12. 2018].

¹³⁴ Pavla Frýdlová tvrdí, že projekt *Paměť žen* bývá některými orálními historiky trochu přehlížen, neboť se nejedná o aplikaci čisté orální historie.

¹³⁵ Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/> [cit. 21. 12. 2018].

ujala někdy v tom roce 96 na podzim.“¹³⁶ Projekt byl koncipován jako otevřený, antiideologický, emancipační a především feministický s důrazem na multikulturalitu.¹³⁷

Realizace rozhovorů zpočátku narážela na určité obtíže. Správný postup provádění rozhovorů konzultovala Pavla Frýdlová s etnoložkami a socioložkami z týmu, neboť nebyl k dispozici dostatek odpovídající literatury, která by se zabývala teoreticko-metodologickými standardy orální historie.¹³⁸ Narátorky si členky týmu vybíraly nejdříve ze svého okolí – sousedky, známé a podobně. Další respondentky se postupně nabalovaly v duchu techniky sněhové koule a jejich okruh se rozšiřoval i mezigeneračně. Při výběru byl kladen důraz na zastoupení širokého sociokulturního spektra, odpovídající geografickou různost, město i venkov.¹³⁹ Rozhovory probíhaly ve formě jednoho sezení. V první části rozhovoru byla narátorka povzbuzena k volnému životopisnému vyprávění s minimálním přerušováním ze strany tazatelky. Druhá část rozhovoru byla na základě pomocného rasteru otevřených otázek zaměřena na společné tematické oblasti a poté i národní specifika. V této části rozhovoru byly respondentkám kladeny doplňující a hodnotící otázky. Všechny rozhovory byly následně kompletně přepsány a archivovány. Ke každému rozhovoru byl vypracován protokol, biogram a resumé. Analýza ani interpretace rozhovorů prováděna nebyla. Pavla Frýdlová to zdůvodňuje tím, že projekt *Paměť žen* nebyl primárně koncipován jako vědecký, zpočátku neměl ani stanoven žádný výzkumný cíl. „*Ono se to šířilo spíš tím směrem aktivizačním. Tam nebylo na začátku stanoven: „My chceme zjistit to a to.“*“¹⁴⁰ Na začátku stála spíše zvědavost, jak ženy samy sebe vidí a jak se chápou oproti generaci svých matek.

Pavla Frýdlová přiznává, že ze začátku byly s kolegyněmi netrpělivé, skákaly respondentkám do řeči a metodu vypilovaly až časem. Učily se „za pochodu“ s každým dalším rozhovorem. „*Scházely jsme se, dejme tomu, jednou za 14 dní. Samy jsme si to přepisovaly, vzájemně jsme si ty rozhovory četly a byly jsme tím materiálem naprosto fascinovaný, protože to bylo něco ojedinělého, co tady vůbec nikdo nedělal, nikdo*

¹³⁶ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

¹³⁷ Cíle projektu podrobněji viz <http://www.womensmemory.net/cesky/projekt.asp> [cit. 20. 12. 2018].

¹³⁸ Pavla Frýdlová čerpala v omezené míře z německojazyčné literatury, jako konkrétní případ zmiňuje publikaci německé historičky Margarete Dörr, jež prováděla rozsáhlý výzkum o fašismu na základě rozhovorů, dopisů a deníků žen.

¹³⁹ Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/metoda.asp> [cit. 21. 12. 2018].

¹⁴⁰ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

nezmapoval.“¹⁴¹ Na těchto pravidelných hodnotících schůzkách probíraly členky týmu své zkušenosti s rozhovory i překážky, na něž narazily, a vzájemně si předávaly praktické rady. Sílu českého týmu spatřuje Pavla Frýdlová právě v jeho interdisciplinárním složení a možném sdílení poznatků: „[...] *ten tým byl z velké části složený z akademiček a bylo zajímavý, že každá byla z jiného oboru a každé měl na to trošku jiné pohled, každé v tom viděl něco jiného... Takže to vyhodnocování, nebo ty diskuze potom byly strašně zajímavý a věděly jsme, že to nechceme nechat zavřený jenom v šuplicích, že by se to mělo dostat na veřejnost.*“¹⁴²

Pro srovnání zmiňme metodu, kterou k nalezení a oslovení narátorek do své části projektu využívaly Němky. Vzhledem k tomu, že je zajímala nejstarší generace, dělaly besedy v domovech důchodců a oslovovaly ženy tam. Jednotlivé ženy se jim dokonce samy hlásily a natočily s nimi celou řadu cenných rozhovorů. Dana Musilová zkusila tento způsob aplikovat na Moravě, ale nesetkal se s úspěchem: „[...] *to bylo úplně na nic, protože si spíš stěžovaly, že sousedka jim krade... že ošetřovatelka jim nepouští televizi a tak.*“¹⁴³ Ženy často sklouzávaly k běžným věcem, které nebyly z hlediska výzkumného cíle dále využitelné.

Pavla Frýdlová fungovala v roli koordinátorky projektu *Paměť žen* více než dekádu, neboť se oproti původnímu předpokladu rozrůstal a nabýval na mezinárodním významu. Projekt byl od první idey zamýšlen jako mezinárodní a zájem o něj projevil několik desítek ženských a genderových organizací ze všech postkomunistických zemí. Jednotlivé týmy¹⁴⁴ pracovaly samostatně a o nutné finanční zdroje se staraly samy. Průběžně se tedy nacházely v různých etapách projektu podle vlastních možností. Na počátku se všechny týmy zavázaly realizovat minimálně po 30 rozhovorech s každou generací žen a soubor rozhovorů doplnit dostupnými doprovodnými materiály.¹⁴⁵ Byl to právě nedostatek financí, který úspěšnou realizaci projektu výrazně komplikoval.¹⁴⁶ Na napjaté finanční podmínky zavzpomínala Pavla Frýdlová: „[...] *my jsme si*

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Vedle České republiky zmiňme Německo, Slovensko, Srbsko, Chorvatsko, Polsko, Ukrajinu a Černou Horu. Více o složení týmů viz <http://www.womensmemory.net/cesky/tymy.asp>. [cit. 22. 12. 2018].

¹⁴⁵ Každý tým, který se chtěl zapojit, musel souhlasit s vypracovaným statutem projektu a jeho metodologií, které jsou uveřejněny na webových stránkách projektu.

Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/chronologie.asp>. [cit. 22. 12. 2018].

¹⁴⁶ Původní plány natočit pro generaci minimálně 30 rozhovorů všechny týmy nesplnily. Pouze německý a český tým tomuto závazku dostal a dokonce jej dalece překročil. Celkově se českému týmu podařilo nahrát ke dvěma stovkám rozhovorů. Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/vysledky.asp>. [cit. 22. 12. 2018].

s kolegyněmi uvědomily, že aby se to udělalo ve všech těch východních zemích, tak by to potřebovalo obrovský peníze. K tomu se totiž přihlásilo asi 60 ženskejch organizací, který to chtěly dělat, z celý východní Evropy včetně Kazachstánu, Kyrgyzstánu... všechny to nějakým způsobem chtěly dělat, jenomže to bylo jednak neuříditelný a jednak finančně neudržitelný. Takže po roce a půl, nebo dvou letech, kdy jsme to dělaly jenom na domácí půdě, jsem oslovila spřátelené organizace, nebo kamarádky v okolních zemích, které jsem znala, který měly takovou podobnou organizaci a strukturu a zajímalo je to a byly schopný si aspoň pro ten svůj tým zajistit nějaký částečný financování. To nebyly žádný velký peníze, protože jsme to dělaly, jak říkám, na koleně, ale aspoň nějakou tu techniku, trochu peněz na cestování a na takovýhle věci.“¹⁴⁷ Některé zahraniční týmy postupně projekt opouštěly, neboť ho nedokázaly finančně a organizačně zajistit. Solidní institucionální zázemí a finanční pokrytí měly podle Pavly Frýdlové kromě Čechů k dispozici jen bývalé východní Němky a v omezené míře také Slovenky.¹⁴⁸ I přes tyto nesnáze a nedokončení výzkumu dle původních záměrů je Pavla Frýdlová přesvědčena, že zapojení do projektu bylo pro všechny zúčastněné zahraniční týmy nezpochybnitelným přínosem. „Každýmu tomu národnímu týmu to obrovsky přineslo, byť v Černý Hoře udělaly třeba jenom 30 rozhovorů a vydaly jednu knížku, ale ten čas, kterej nad tím strávily, to uvědomění si tý jedinečnosti těch výpovědí a tak... To bylo pro každého cenný. Chorvatky udělaly zajímavěj film, vydaly knížku. Němky potom na tenhle projekt navázaly ještě jiným projektem, kde pracovaly s tou metodou oral history na hašení konfliktů jak v Chile, tak třeba na Kavkaze.“¹⁴⁹

Z projektu vzešel bohatý publikační materiál, který zaznamenal kladné ohlasy mezi laickou i odbornou veřejností.¹⁵⁰ Pozitivní zpětná vazba byla i od samotných narátorek: „[...] ohlasy od žen fakt některý byly strašně pěkný. Já jsem pak dostávala maily jako, že děkuje, že jí to hrozně pomohlo, že si myslela, že se svým osudem a příběhem a problémama je sama, a teď vidí, že je to úplně jinak. Tak to byly příjemný věci.“¹⁵¹ Výsledky výzkumu doposud slouží k popularizaci tématu, byly představeny v rámci

¹⁴⁷ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

¹⁴⁸ V Německu se projektu ujala instituce OWEN (*Ost-West Europäisches FrauenNetzwerk*) a na Slovensku projekt koordinovalo Centrum rodových štúdií, které bylo založeno v roce 2001 na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.

¹⁴⁹ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

¹⁵⁰ Viz například Pavla FRÝDLOVÁ (ed.): *Všechny naše věřejšky I, II, III: Paměť žen*. Praha, Nadace Gender Studies 1998, 2000, 2002. Za zmínku stojí i přínosná metodologická analýza, jež vznikla ze slovenské části projektu. Viz Zuzana KICZKOVÁ a kol.: *Paměť žen – O skúsenosti sebaotvárania v biografických rozhovorech*. Bratislava, IRIS 2006.

¹⁵¹ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 20. 1. 2015.

nejrůznějších vzdělávacích cyklů, přednášek a veřejných diskuzí. Přepisy rozhovorů jsou dále využívány jako základní materiál k navazujícím podprojektům¹⁵² a projektům,¹⁵³ které rozšiřují původní téma. Sama Pavla Frýdlová a její tým navázaly na projekt *Paměť žen* celou řadou dalších publikačních výstupů.¹⁵⁴ Klíč k dalšímu srovnávacímu zpracování textů v mezinárodním kontextu představuje heslář, který je rovněž součástí webových stránek projektu.

3.1.2.3 Sbíрка Rozhovory s pamětníky Židovského muzea v Praze

Další unikátním interdisciplinárním projektem, který můžeme zařadit do období „předstupně“ orální historie, respektive práce s pamětníky, je mezinárodně uznávaný průběžný projekt realizovaný Židovským muzeem v Praze.¹⁵⁵ Cílem projektu je mapovat prostřednictvím rozhovorů, které se natáčejí od roku 1990, život a dějiny židovských obyvatel v českém 20. století.¹⁵⁶ Sbíрку rozhovorů s pamětníky založily dvě tehdejší pracovnice Židovského muzea v Praze, které samy prošly koncentračními tábory – Anna Lorencová¹⁵⁷ a Anna Hyndráková, jež začaly nahrávat své známé. Okruh respondentů se postupně rozšiřoval a nabaloval, známí doporučovali své kamarády, až se Anně Lorencové a Anně Hyndrákové podařilo shromáždit více než tisícovku volně koncipovaných rozhovorů s lidmi židovského původu, narozenými především v prvních

¹⁵² Jako příklad podprojektů uvedme *Paměť romských žen, Podunajské Němky* nebo *Paměť žen – oběti holocaustu*. Viz <http://www.womensmemory.net/cesky/podprojekty.asp> [cit. 23. 12. 2018].

¹⁵³ Na *Paměť žen* navázala s mediálním a vzdělávacím projektem *Učíme se příběhy* publicistka Kateřina Jonášová, která řadu rozhovorů i sama natočila. Cílem projektu *Učíme se příběhy* je přispět k rozvoji občanského vzdělávání a podpořit vědomí hodnoty české společnosti. V rámci projektu je oslokována veřejnost a mladí lidé formující si své životní postoje metodou učení se životních strategií z reálných příběhů reálných lidí, z pozitivních příkladů lidí, kteří tvoří občanskou společnost a jsou inspirací pro ostatní. Více o projektu viz <http://www.ucimesepribehy.cz/> [cit. 23. 12. 2018].

¹⁵⁴ Viz například Pavla FRÝDLOVÁ (ed.): *Ženská vydrží víc než člověk*. Praha, NLN 2006; *Ženy mezi dvěma světy. Deset životních příběhů žen, které odešly do ciziny a po letech se vrátily*. Praha, NLN – Gender Studies o. p. s. 2008; *Ženy odjinud. Deset příběhů českých cizinek*. Praha, NLN – Gender Studies o. p. s. 2009 nebo *Ženy 60+*. Praha, Wo-men 2018.

¹⁵⁵ Více o projektu viz <https://www.jewishmuseum.cz/sbirky-a-vyzkum/sbirky-a-fondy/sbirka-rozhovory-s-pametniky/> [cit. 25. 12. 2018].

¹⁵⁶ Na Slovensku nahrál 142 rozhovorů se slovenskými Židy, kteří přežili holocaust, etnograf Petr Salner. Viz Petr SALNER: *Prežili holocaust*. Bratislava, Veda 1997. Tato publikace je součástí rozsáhlého mezinárodního projektu, díky kterému se od roku 1981 podařilo shromáždit téměř 4 500 ústních svědectví ve 22 jazycích včetně češtiny. Práce se již pokouší i o jistý druh interpretace, v čemž je poměrně ojedinělá. Videonahrávky s výpověďmi přeživších holocaust jsou uloženy na univerzitě v Yale. Zpřístupněna byla databáze rozhovorů Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies. Viz <https://fortunoff.library.yale.edu/> [cit. 26. 12. 2018]. Orální historie se na Slovensku rozvíjela rovněž zásluhou Nadace Milana Šimečky, kde byl spuštěn program vycházející z aplikace této metody. I zde se natáčela svědectví těch, co prožili holocaust (Židé, Romové).

¹⁵⁷ Anna Lorencová nahrávala nejen židovské osudy, ale postupně se soustředovala rovněž na rozhovory s českými Romy, tj. další menšinou, jejíž osudy zůstávaly v době komunistického režimu stranou zájmu české historiografie.

třech desetiletích 20. století v tehdejší Československu včetně Podkarpatské Rusi.¹⁵⁸ Důležitým zdrojem kontaktů jsou dodnes také židovské obce. V současnosti čítá sbírka kolem 1 500 rozhovorů a další se stále pořizují.¹⁵⁹

Jedním z hlavních důvodů vzniku projektu byla skutečnost, že moderní dějiny Židů nebyly v rámci české a slovenské poválečné historiografie odpovídajícím způsobem zpracovány.¹⁶⁰ Význam pořizování rozhovorů s pamětníky je zde nezastupitelný, neboť možnost dokreslit svět poválečných českých Židů pomocí deníků či korespondence je velmi limitovaná. Tyto prameny osobní povahy buď nejsou jednoduše známy, ztratily se či nejsou zveřejněny. K tomu je třeba připočíst fakt, že pokud již měli autoři snahu připomenout pronásledování Židů za války reflektivním způsobem, museli přijmout nejen vnucenou historiografickou perspektivu poplatnou minulému režimu, nýbrž i terminologii oficiálního jazyka. Cílený, dlouhodobý a zejména objektivnější výzkum byl téměř nemožný.¹⁶¹ Výzkumu židovské identity se začaly systematicky věnovat až projekty realizované po roce 1989.¹⁶²

Okolnosti zrodu projektu Židovského muzea v Praze přibližuje Pavla Hermína Neuner, kurátorka orálněhistorické sbírky: „*Díky tomu, že se tady o tématu holocaustu příliš nemluvilo... i to je ten důvod a téma našeho projektu, protože, velmi stručně, české oběti nacismu byly vždycky dávány dohromady obecně se všemi oběťmi nacismu. V Terezíně, když se jezdilo do Terezína, tak se jezdilo vždycky jenom do Památníku Terezín, ale to, že vlastně celý Terezín, celé to město bylo ghetto, tam nikdy vlastně nebylo zvýrazněno. Ty židovské české oběti, nebo i německé oběti, byly jakoby zamlčeny a bylo to děláno cíleně, prostě se tyhle typy lidí ignorovaly.*“¹⁶³ Komunistický režim zpracovávání židovských dějin příliš nakloněn nebyl, tedy s krátkou výjimkou konce 60. let, kdy došlo k uvolnění poměrů: „*[...] pak přišlo takové uvolnění koncem 60. let,*

¹⁵⁸ Viz Anna LORENCOVÁ – Anna HYNDRÁKOVÁ: Systematic Collection of Memories Organized by the Jewish Museum in Prague. In: *Judaica Bohemiae*, 28 (1992), s. 53-63. Židovské muzeum v Praze, Oddělení holocaustu, Vzpomínky pamětníků. Oddělení holocaustu umožňuje zájemcům nahlédnout do anotovaného seznamu vzpomínek na CD-ROM v knihovně muzea. Viz Petr SEDLÁK: *Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*. Disertační práce. Brno, Filozofická fakulta 2008.

¹⁵⁹ Rozhovor s Pavlou Hermínou Neuner vedla Michala Drahovzalová. Praha, 29. 5. 2015.

¹⁶⁰ Již před Annou Lorencovou a Annou Hyndrákovou, konkrétně v 70. letech minulého století, sbíral ústně šířené prameny z oblasti života československých Židů česko-izraelský spisovatel, historik a novinář Erich Kulka nebo ještě před ním Ota Klein. Viz Ota KLEIN: *Vliv koncentračního tábora na etický charakter židovské mládeže*. Disertační práce. Praha, Filozofická fakulta 1948.

¹⁶¹ Petr SEDLÁK: *Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*. Disertační práce. Filozofická fakulta, Brno 2008.

¹⁶² Židovské otázky bylo věnováno i několik grantových projektů ÚSD. Viz například *Židé a česká společnost 1938–1941 (řešitelka Helena Krejčová, 1996–1998)* nebo *Osud židů v protektorátu Čechy a Morava. Edice a studie.* (řešitelka Marie Jirásková, 1996)

¹⁶³ Rozhovor s Pavlou Hermínou Neuner vedla Michala Drahovzalová. Praha, 29. 5. 2015.

*kdy se vydaly nějaké knihy, vyšly nějaké filmy a lidi se o to více zajímali a mohlo se o tom víc mluvit. Ale pak to zase všechno ustrnulo. A samozřejmě nešlo jenom o židovské téma. Takže když přišel rok 1990, tak ty první přeživší, který o tom nejdřív nechtěli mluvit, tak i najednou tyhle typy lidí cítily potřebu to ještě sdělit, protože to téma skutečně bylo zamlčováno. A tahleta naše sbírka vlastně vznikla velmi instinktivně.*¹⁶⁴

Biografické rozhovory probíhají většinou v rámci jednoho až dvou sezení a jsou nahrávány na diktafon nebo kameru. Ve většině případů se odehrávají v domácnosti samotného narátora, případně na jiném domluveném místě. Každý narátor již nyní dostává k podpisu autorizační protokol. Rozhovory jsou doslovně přepisovány a text poté poskytnut pamětníkovi k autorizaci. Následně se jednotlivé originální přepisy editují pro snazší orientaci badatelů. Skutečnost, že projekt vznikl na počátku 90. let zcela instinktivně, bez znalosti zásad orálněhistorické práce, je patrná například na původních prepisech rozhovorů. Tazatelky Anna Lorencová a Anna Hyndráková se zaměřovaly primárně na zachycení příběhu. „*Jim všechno ostatní okolo, co nám dneska přijde důležité, že to má svou hodnotu, tak je to tenkrát samozřejmě vůbec nenapadlo. Oni měly úplně jiný cíle. To znamená, že všechny ty jejich přepisy jsou vlastně hrozně unifikovány a naprosto se ztrácí charakter řeči těch jednotlivých narátorů,*“ tvrdí Pavla Hermína Neuner.¹⁶⁵ Sama natáčela rozhovory pro projekt Židovského muzea v Praze od roku 2009 a k aplikaci metody orální historie také zpočátku přistupovala spíše intuitivně. „*Já jsem přečetla několik prací, ale nejsem schopná vám ani vyjmenovat, který to byly. A spíš jsem si je, myslím, přečetla, až když jsem nastoupila do muzea a pochopila jsem, že orální historie je metoda. Předtím to taky bylo spíš intuitivní. Takže nějakou metodu jsem si nastudovala až později.*“¹⁶⁶ Přepisy rozhovorů jsou součástí archivní sbírky¹⁶⁷ a podle konkrétní specifikace v autorizačním protokolu slouží badatelům z řad laické i odborné veřejnosti – částečně v anonymizované podobě – pro publikační nebo výstavní účely či pro vytváření vzdělávacích materiálů.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Rozhovor s Pavlou Hermínou Neuner vedla Michala Drahovzalová. Praha, 29. 5. 2015.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Ve sbírce jsou shromážděny rovněž dostupné fotografie z rodinných archivů, poznámky, výpisky, záznamy z novin a další dokumenty, které narátoři poskytli. Vše včetně rozhovorů se postupně digitalizuje a zařazuje do digitální databáze, která se nazývá CollectiveAccess.

¹⁶⁸ Židovské muzeum v Praze připravilo ve spolupráci s Institutem Tereziánské iniciativy projekt *Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století*, který využívá orálněhistorickou sbírku rozhovorů ke zvýšení kvality vzdělávání a povědomí o moderních židovských dějinách a poskytuje učitelům metodické materiály. V rámci projektu byly vydány čtyři publikace: *Velké a malé dějiny*, *Vyprávěné dějiny*, *Metodické materiály* a *Proč a jak se potýkat s antisemitismem. Příručka pro pedagogy*. Více o projektu viz <http://www.nasinebcizi.cz/> [cit. 25. 12. 2018].

S časovým odstupem lze odhalit některá úskalí projektu, například počáteční úzké zaměření pouze na téma holocaustu, nikoliv na celkovou reflexi života Židů ve 20. století, což je ostatně charakteristický rys české poválečné židovské historiografie. Teprve postupem času se začala reflektovat otázka židovské zkušenosti v druhé polovině 20. století, což je deklarováno i na webových stránkách projektu.¹⁶⁹ V současné době je tedy tendence vyrovnat se s tímto dluhem a sbírka se více zaměřuje na „poválečné rozhovory“ a zohlednění mezigenerační roviny,¹⁷⁰ kde jsou spatřována „prázdná“, publikačně nezpracovaná místa. V závislosti na dostupných financích se natáčejí trojgenerační rozhovory v židovských komunitách u nás i v zahraničí.¹⁷¹ Projekt je již několik let finančně podporován z grantu Nadačního fondu obětem holocaustu. Z důvodu nedostatku personálních kapacit momentálně neprobíhá fáze analýzy a interpretace rozhovorů.¹⁷²

Určitou výhodu i nevýhodu zároveň spatřuje Pavla Hermína Neuner v tom, že zakladatelky sbírky byly obě přeživší holocaust, neboť: „[...] sdělovat něco takového někomu, kdo to nezažil, je pro ty pamětníky úplně jako bez smyslu, skutečně je to něco jiného. Tak to byl ohromný klad, že ty lidi byli ochotní s nima mluvit a ty zážitky jim říkat. Zároveň je to ohromná nevýhoda, protože se v těch rozhovorech velmi často naráží na to, že jsou tam věci, které už dneska ani my, a ani samozřejmě různí badatelé nechápou, protože jsou věci, který oni dva si nemuseli vůbec vysvětlovat, zatímco my tomu nerozumíme. Jsou věci, na který se ty tazatelky právě ani nedoptávaly.“¹⁷³

¹⁶⁹ „Zajímají nás nejen vzpomínky na dobu šoa, ale rovněž poválečné zkušenosti tzv. první i druhé generace. Pokud je to možné, zaměřujeme se na získávání vícegeneračních výpovědí v rámci jedné rodiny.“

Viz <https://www.jewishmuseum.cz/sbirky-a-vyzkum/sbirky-a-fondy/sbirka-rozhovory-s-pametniky/> [cit. 20. 12. 2018].

¹⁷⁰ V mezigeneračním propojení osudů sehrála roli inspirace projektem *Paměť žen*.

¹⁷¹ Pro úplnost doplníme, že podobné projekty se realizují i na mezinárodní úrovni, za všechny zmiňme alespoň následující dva. Prvním je jeden z největších dokumentárních projektů v dějinách, zaměřující se především na oběti holocaustu a realizovaný pod záštitou Nadace Šoa (*USC Shoah Foundation*, založena americkým režisérem Stevenem Spielbergem). Tento mezinárodní projekt probíhal v letech 1994–1999. Během jeho trvání bylo nashromážděno téměř 56 000 ve 40 jazycích. Viz <http://vhaonline.usc.edu/login> nebo <https://ufal.mff.cuni.cz/malach> [cit. 24. 12. 2018.]. Dalším je projekt americké neziskové organizace Centropa, která sbírala příběhy židovského obyvatelstva ze střední a východní Evropy a oblasti Balkánu. Centropa uskutečnila od roku 2000 více než 1 200 rozhovorů s Židy z 15 zemí světa. Shromážděné rozhovory jsou dále využívány k vědeckým účelům, tvorbě edukačních materiálů, krátkých biografických filmů nebo pořádání tematických výstav. Více o projektu viz <http://www.centropa.org/> [cit. 25. 12. 2018].

¹⁷² V době konání rozhovoru fungovaly v týmu dvě tazatelky.

¹⁷³ Rozhovor s Pavlou Hermínou Neuner vedla Michala Drahovzalová. Praha, 29. 5. 2015.

3.1.3 Přelomový projekt *Sto studentských revolucí*

Inspirace pro práci s pamětníky se čerpala v zahraničí, zejména na Západě, přišla však i z bývalého východního bloku. Jedna taková stála na počátku z hlediska orální historie zlomového projektu *Studenti v období pádu komunismu v Československu*.¹⁷⁴ Oldřich Tůma vzpomíná, jak byl v roce 1994 během návštěvy budapešťského Ústavu dějin maďarského povstání 1956 konfrontován s výzkumem, který spočíval v rozhovorech a jehož tématem byly děti obětí z roku 1956: „[...] tak to jsem začal nahlížet, že orální historie může být použita i jiným způsobem a že to není jen úhybná nebo nelegální metoda.“¹⁷⁵ V Budapešti se Oldřich Tůma seznámil s bohatstvím místních orálněhistorických sbírek, jejichž počátky spadají do 1. poloviny 80. let minulého století. Se svými poznatky seznámil kolegy a následně se začala možnost využití orální historie diskutovat i na půdě ÚSD. Tehdy byly k dispozici jen informace, že v Budapešti nahrávají rozhovory na magnetofon, poté je přepisují a interpretují jako každý jiný pramen. Žádné metodické příručky tehdy v českém prostředí neexistovaly. Oldřich Tůma byl tedy pověřen vypracováním rámcové metodiky vedení rozhovoru a také širšího návrhu využití rozhovorů v konkrétních projektech.¹⁷⁶

Rozhodnutí o realizaci projektu bylo učiněno na jaře roku 1995. „V létě roku 94 jsme s Milanem Otáhalem vymýšleli granty a řekli jsme si, že by se to v českém prostředí dalo přenést na ty studenty z roku 89. První verzi toho projektu jsem napsal já.“¹⁷⁷ První verze projektu však neprošla. Po vzájemné dohodě na oddělení se poté projektu ujal jako hlavní navrhovatel Miroslav Vaněk.¹⁷⁸ „Já jsem se pak rozhodl, že budu podávat jiný projekt a tenhle podal Mirek Vaněk. Asi se to jevilo jako praktičtější,“¹⁷⁹ uvedl k tomu Oldřich Tůma. V centru pozornosti výzkumu měli stát aktéři a účastníci listopadové revoluce 1989 z řad vysokoškolských studentů. Návrh tříletého výzkumného projektu s názvem *Studenti v období pádu komunismu v Československu* byl doporučen Vědeckou radou ÚSD do soutěže Grantové agentury AV ČR (GA)

¹⁷⁴ Publikační výstup viz Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK: *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999.

¹⁷⁵ Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 6. 2011.

¹⁷⁶ Viz Pavel MŮCKE: *Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective. MEMO*, roč. 1, č. 2, 2011, s. 18.

¹⁷⁷ Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 6. 2011.

¹⁷⁸ Projekt byl již rozpracován zásluhou Oldřicha Tůmy a Milana Otáhala.

¹⁷⁹ Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 6. 2011. Oldřich Tůma se v té době zaměřil na bádání v oblasti dějin tzv. normalizace.

v květnu 1995. Poté, co byl schválen, se mohla začít psát historie klíčového projektu české orální historie.¹⁸⁰ Své vzpomínky na vznik projektu přidal Milan Otáhal: „*Ten popud začít dělat takový jakoby veliký projektů těch rozhovorů, pokud si na to pamatuju, přišel trošku od Tůmy. Já už nevím, v kterém roce to bylo... ale byl to první grant Mirka Vaňka. Já si pamatuju, že se Tůma tehdy vrátil z Maďarska a dávaly se granty. My jsme chtěli podat grant s Kaberlem a do toho přijel Tůma a říkal, že tam se dělají rozhovory mimo jiné s těmi účastníky, pamětníky lidového povstání. A tak jsme si řekli, že na to zkusíme taky podat grant. A studenti vyplynuli skoro automaticky, protože to byla klíčová síla, která hrála významnou roli v té revoluci. A pak se to přesunulo tak, že Tůma si vzal to téma s tím Kaberlem a Mirek Vaněk si vzal toto téma s těmi studenty.*“¹⁸¹

O realizaci v mnoha ohledech originálního projektu se zasloužili především Miroslav Vaněk s Milanem Otáhalem. Za cíl si stanovili postihnout v celé šíři životní příběhy jedné skupiny aktérů událostí listopadu 1989, a sice studentů, jakož i život v reálném socialismu a okamžicích jeho pádu. Řešitelé usilovali o poznání historického procesu reflektovaného v „mikrohistoriích“ individuálních osudů a v každodenním životě.¹⁸² A to nejen v Praze, ale i v regionech. Ojedinelé bylo zaměření projektu na studenty, kteří patřili k vrstvě předrevoluční společnosti, již nebyla v rámci předchozích výzkumů věnována pozornost. Vzhledem k volbě tématu lze tvrdit, že bez využití orální historie by projekt nemohl vzniknout. Využití jiných než orálněhistorických pramenů bylo výrazně omezeno jejich nedostupností. Jak říká Milan Otáhal: „*Kde bysme na to přišli? Totéž bylo, když jsme dělali rozhovory s těma studentama. Prakticky k tomu nejsou dokumenty, které zachycujou třeba ten vývoj v Brně nebo i v té Praze, Ostravě, Hradci, Olomouci... Moje představa je, že je to (svědectví pamětníků – pozn. autorky) neopomenutelný pramen a nebýt tohoto pramene, tak si myslím, že jsme řadu věcí nebyli schopný pochopit a vysvětlit.*“¹⁸³

Zároveň je důležité podtrhnout, že se jedná o první projekt svého druhu, při jehož zpracovávání využili řešitelé nejnovější poznatky ze zahraniční metodologické literatury (především anglofonní a germanofonní provenience), a poprvé tak mohla být

¹⁸⁰ *Studenti v období pádu komunismu v Československu – životopisná vyprávění* (1996–1998).

Viz <https://www.rvvi.cz/cep?s=jednoduche-vyhledavani&ss=detail&n=0&h=IAA9063601> [cit. 27. 12. 2018].

¹⁸¹ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 12. 5. 2011.

¹⁸² Viz Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK: *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999, s. 5.

¹⁸³ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 12. 5. 2011.

aplikována orální historie v souladu s mezinárodními standardy.¹⁸⁴ Orální historii je ostatně věnována druhá část úvodu publikace *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*.¹⁸⁵ Vůbec poprvé v českém prostředí zde byly sumarizovány metodologické zásady pro využití orální historie, z nichž vycházejí badatelé dodnes. Výzkum zohlednil i regionální aspekt problematiky, což nebylo ve sledované době běžné.

V rámci projektu bylo v letech 1996–1998 natočeno rovných 100 rozhovorů.¹⁸⁶ Takový počet rozhovorů pochopitelně nemohl být realizován dvoučlenným týmem. Ve většině univerzitních měst proto byli kontaktováni a podrobně instruováni místní koordinátoři, kteří natáčeli rozhovory na regionálních vysokých školách a univerzitách. V Brně na projektu spolupracoval historik filmové vědy Jiří Voráč, v Českých Budějovicích historik Jiří Petráš, v Liberci a Ústí nad Labem Magdalena Jandová, v Olomouci historik a archivář Pavel Urbášek a v Ostravě historik Pavel Kladiwa. Rozhovory nahrával i Miroslav Vaněk, a sice v Plzni a Hradci Králové. Historik David Weber, který se do projektu zapojil až v jeho závěrečné etapě, zajišťoval rozhovory se studenty, jež bydleli v Mladé Boleslavi. Dále se na organizačním zajištění projektu podílely Libuše Cuhrová, Jana Melicharová, Marie Lisová (přepisy rozhovorů) a Jana Svobodová (redakční práce).

Se svou částí projektu mě v rozhovoru seznámil historik Jihočeského muzea v Českých Budějovicích Jiří Petráš, měla jsem tak možnost zachytit i regionální pohled. Na okolnosti svého zapojení do projektu vzpomíná následovně: *„Byl za mnou tehdy zdaleka ještě ne ředitel, pan Oldřich Tůma, víceméně jenom na nějakou drobnou konzultaci ohledně třeboňského archivu... ale od té doby si ho pamatuju. Pana Otáhala jsem znal a tím už se dostáváme k meritu věci. S panem Otáhalem tady začal tehdy spolupracovat Mirek Vaňků a měli ten projekt na Sto studentskejch revolucí a hledali někoho za jižní Čechy. A profesor Jindřich Pecka jim tehdy doporučil mě. Takže tak jsem se do toho dostal. Nastoupil jsem do trošku rozjetýho vlaku, protože ten projekt Sto*

¹⁸⁴ Autoři se inspirovali například pracemi Paula Thompsona, Steinera Kvaleho, Roberta Perkse či Alistaira Thompsona. Využívají však i poznatky z výzkumů již zmíněných Květy Jechové, Ilony Christl a Dany Musilové.

¹⁸⁵ Jedná se nejen o teoretickou rovinu, ale i praktickou část. Viz Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK: *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999, s. 31-52.

¹⁸⁶ Mezi dotazovanými byli například současní/bývalí politici Marek Benda a Ivan Langer, exposlanec a podnikatel Jan Bubeník, režisér Igor Chaun, bývalý ředitel Českého rozhlasu Vlastimil Ježek, nakladatel Martin Klíma, publicisté Věra Krincvajová, Milan Fefík Podobský, dále Martin Mejstřík, Monika Pajerová, Šimon Pánek z Nadace Člověk v tísni, Michal Semín a bývalý náměstek ředitele Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Pavel Žáček, ale též neznámí mimopražští studenti.

studentskech revolucí už probíhal, myslím, prvním rokem, čili nebyl jsem u toho od úplného počátku. Ještě tam byl Pavel Urbášek a Mirek Vaňka a byli jsme si generačně velice blízcí a názorově taky. Takže jsme k sobě našli tu cestu okamžitě. Řekl bych, že od té doby jsme přáteli. Od té doby jsem s nima prodělal několik těch grantů, ať to byli ti studenti, pak to byly vlastně ty elity a disent, ty povolání, dělníci... No, asi čtyři nebo pět grantů jsme spolu dělali a taky každoroční setkání na Sovinci. Takže vlastně od té doby se známe.“¹⁸⁷ Jiří Petráš zároveň zdůrazňuje, že to byl Miroslav Vaněk a jeho kolegové, od nichž se naučil „řemeslu“ orální historie. Podobná poznámka zazněla od mých narátorů častěji, což jen dokládá důležitost projektu *Studenti v období pádu komunismu v Československu* pro další vývoj orální historie u nás. „*Poznatky byly zcela určitě od Mirka Vaňky nebo od kolegů. A člověk to taky bral selským rozumem. Na tu teorii jsem, upřímně řečeno, nikdy moc nebyl. Mně to vždycky přišlo takový... Ne že by byla neúčinná, to chraň bůh, ale spíš jsem se snažil používat selskej rozum a vycházet z určité situace. Nicméně tady pro tohle to bylo potřeba a bylo to důležité... to, že si člověk uvědomil, že ten rozhovor může mít víc etap a že se to dá nějakým způsobem strukturovat.*“¹⁸⁸

Co se týče oslovování narátorů, konkrétně Jiří Petráš měl výhodu v tom, že se s několika studenty, kteří byli aktivními účastníky revolučních událostí, osobně znal, neboť studovali na vysoké škole jen o pár ročníků níže než on. Tento fakt výrazně usnadnil komunikaci s nimi a otevřel cestu k dalším potenciálním narátorům, při jejichž nalézání již fungovala technika sněhové koule. Celkově dle svých slov natočil 8 až 10 rozhovorů, které probíhaly v rámci dvou sezení. „*Já myslím, že jsem jich tehdy zvládnul 10. Jako víc, to ani nebylo možné... Bylo to, myslím, takovejch 8 nebo 10 studentů a nebyli to jenom ty studenský vůdci, ale byli to i normální študáci, který v té době studovali, byli řadovejma studentama a ocitli se v tom viru dění a najednou je to nějakým způsobem zasáhlo, tak na to vzpomínali, což bylo taky zajímavý.*“¹⁸⁹ Některé rozhovory si poté přepisoval sám a některé přepisovala. Na závěr se standardně prováděla analýza a interpretace.

Historik a archivář Pavel Urbášek z UP v Olomouci, který zajišťoval realizaci rozhovorů se studenty z tohoto moravského města, vzpomíná na projekt takto: „*Někdy v roce 95 nebo 96 se tady objevila ta spanilá jízda z ÚSD, v Olomouci byl styčným*

¹⁸⁷ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 5. 2. 2015.

¹⁸⁸ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

¹⁸⁹ Tamtéž.

důstojníkem bývalý vedoucí katedry občanské nauky Emil Gimeš. Já jsem ho znal ještě z muzea, nastoupil tam po listopadu 89. On měl zájem, aby se tady ta soudobá historiografie nějakým způsobem konstitovala. Já si pamatuju jakýsi první workshop, kterého se z ÚSD zúčastnil František Koudelka, Milan Otáhal a Mirek Vaněk. Byla tam i Nina Pavelčíková. Jméno Milana Otáhala jsem znal, protože jsem se ještě na vysoké škole zabýval pozemkovou reformou, o které on napsal knihu. Došlo k tomu, že mě oslovil Milan Otáhal, jestli bych nechtěl dělat rozhovory do toho prvního projektu Sto studentských revolucí, což jsem velmi rád přijal, protože mě to zajímalo. Pak nějaké první sezení bylo v Brně. Já jsem pak dělal nějaké rozhovory, bylo to zajímavé. Věkový rozdíl mezi revolučníma studentama a mnou byl malý. Nikdo to nedělal, tak oni byli velmi potěšeni, že je o to zájem, bylo to velmi živý. Najednou člověk objevoval něco, co vůbec neznal, včetně orální historie. Pamatuju se na Jirku Voráče, Jirku Petráše. Já tvrdím, že těch 10 rozhovorů jsem dělal jen na jedno sezení, i když mi Mirek Vaněk tvrdí, že to není pravda. S Mirkem Vaňkem vzniklo přátelství, máme podobné názory a zkušenosti.“¹⁹⁰

Až ke konci projektu se do dotazování studentů zapojil historik David Weber, který je dodnes pracovníkem ÚSD. „Už jsem jenom dodělával 2 rozhovory, to už bylo v roce 98, takže už to končilo, to bylo rok před dokončením toho projektu. Pak se vydávala ta knížka, takže já jsem Mirkovi Vaňkovi pomáhal, redigoval jsem některý rozhovory, dotácel jsem rozhovor s tím Kotlabou, kterej byl v Boleslavi a kterej byl vůdce studentský stávký z pedáku v Ústí, no a pak jsem tady měl redakce. Do toho jsem dělal to, co potřebovali... Dělal jsem taky ty studentský časopisy, takovou tu heuristiku pro ten úvod.“¹⁹¹ Stejně jako u dalších v projektu zainteresovaných historiků i v případě Davida Webera se jednalo o první setkání s orální historií a její metodologií: „[...] no já jsem se vlastně potkal s rozhovorama až tady na Sto studentskejch revolucích, který byly už rozjetý. Mně to přišlo zajímavý právě proto, že máš v podstatě možnost vidět ty lidi, který nejsou schovaný za tím papírem nebo za tím dokumentem, ale že je můžeš vědecky zkoumat in natura. Jsou to opravdický výtvoři. ... Je mi jasný, že musím dostat z toho pamětníka jeho vnímání těch dějinnejch procesů, minulosti, že to není stoprocentní pravda, to co on říká. Že se k tomu musí přistupovat jako k dalšímu druhu historickýho pramene. Já s tím problém nemám, je mi to jasný. Nepovažuju to za ztrátu času ani za nevědeckej přístup, nebo že bych to a priori odsuzoval. Získání rozhovoru je jeden

¹⁹⁰ Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke. Olomouc, 22. 8. 2011.

¹⁹¹ Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke. Praha, 2. 8. 2011.

z druhu získání historickýho pramene. Jaká se potom udělá analýza a interpretace, kritika... Tak bych to dělal i u dopisu. Mít možnost se zeptat a mít to od těch lidí je to samý, jako když držíš v ruce přepis rozhovoru, a nebo dopis, je to pramen osobní povahy, kterej se prostě musí kritizovat, analyzovat a interpretovat, tak jako se to dělá s jakýmkoli jiným pramenem.“¹⁹²

Výsledná publikace *Sto studentských revolucí* sestává ze dvou částí. První část knihy obsahuje historický úvod do problematiky, teoretické a metodické pojednání o orální historii, a především interpretaci shromážděných rozhovorů. Druhou část tvoří přílohy, v nichž je otištěno 65 nejzdařilejších zrevidovaných a autorizovaných rozhovorů. Výsledky projektu, které byly průběžně prezentovány,¹⁹³ se setkaly s velkým ohlasem laické i odborné veřejnosti. Vydařilo se i načasování, kniha se dostala na pulty knihkupectví na týden přesně deset let po listopadových událostech roku 1989. Úspěch publikace dokládají i slova Jiřího Petráše: „*Určitě to byl úspěch. Ono tam bylo spoustu zajímavých informací od těch studentů. A myslím si, že to byla knížka, která všechny překvapila. Dokonce tuším, že se po ní jen tak zaprášilo, že za chvíli byla pryč, že se dlouho na těch pultech neohrála. I to desetiletý výročí samozřejmě k tomu přispělo... Ale spoustu lidí to příjemně překvapilo, že ta historie dokáže bejt taková nějaká krevnatější, že to nemusí bejt jenom nějakej bezkrevnej popis nějakých suchých faktů, dělanej někde od stolu, nebo z archivu, ale jako že to je i hodně živý.*“¹⁹⁴ O projektu se hojně psalo a hovořilo v tuzemských i zahraničních médiích. Články a recenze¹⁹⁵ vycházely jak ve vybraných periodikách (Soudobé dějiny, Biografie a dějiny, Nové knihy), tak v denících a týdenících (Lidové noviny, Právo, ZN zemské noviny, EURO).

Mezi kladně hodnocené rysy publikace patří především její zaměření na „obyčejné“ lidi, na něž historie často zapomínala, a rovněž skutečnost, že autoři při rozvržení projektu zohlednili regionální hledisko a dali prostor i mimopražským studentům. Pozitivně komentováno je rovněž to, že kniha není určena jen pro úzký okruh odborníků, ale i širokou veřejnost, která ji může číst jako napínavé vyprávění

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Miroslav Vaněk a Milan Otáhal vystoupili s příspěvkem na téma *Studenti v období pádu komunismu* v rámci mezinárodního symposia *Studenti a profesori* k výročí 650 let od založení Univerzity Karlovy, které se konalo 11. 9. 1998 v Praze.

¹⁹⁴ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

¹⁹⁵ Recenze viz například Marie ČERNÁ: O zlých učitelkách, pionýrském šátku, zelňačce paní Adamcové a mnoha dalších věcech. *Soudobé dějiny*, 2000, 7(3), s. 385-390; Pavel MATOCHA: Každodenní život otců revoluce, viz <https://www.euro.cz/byznys/kazdodenni-zivot-otcu-revoluce-817129> [cit. 26. 12. 2018] a Lubor FALTEISEK: Revoluce očima studentů. *ZN zemské noviny*, 1999, 9(269), s. 6.

studentských hrdinů revoluce. Každý čtenář tak může sám přemýšlet nad jednotlivými výpověďmi a hledat v nich zajímavé souvislosti. Recenzenti v neposlední řadě věnovali pozornost i samotné metodě orální historie.

Publikaci byla vytýkána určitá nekonzistentnost a náznakovost některých témat. „*Naznačených problémů je příliš mnoho a náznakovost znemožňuje plně využít materiálu (různých vyprávění), problém argumentačně rozvinout a odhalit jeho různé dimenze, které nemusí být na první pohled zjevné.*“¹⁹⁶ Kritizováno bylo i vágní vymezení předmětu a cíle výzkumu nebo směšování některých pojmů a témat (vztah mezi komunismem a listopadovými událostmi). Zmiňován byl i genderově nevyvážený výběr narátorů (nedostatečné zastoupení narátorek-žen) nebo absence „pasivních“ studentů ve vzorku narátorů. Někteří recenzenti upozornili na „banálnost“ zkoumaných témat, která ničím nepřekvapí. „*V jakých rodinách vypravěči vyrůstali, jak vzpomínají na základní školu a na Pionýra, co zažívali na středních školách, jak se setkávali a utkávali s představiteli komunistické moci a se světem disentu, jak žili na vysokých školách, jak trávili volný čas, jak popisují listopadové události a okupační stávku? To jsou témata, ve kterých historici sumarizují a interpretují získané rozhovory. Čtenář v nich nenajde nic moc převratného, občas má spíš pocit, že autoři sepisují banální věty, které každý zná. Asi málokoho například překvapí, že naprostá většina zpovídaných studentů vyrůstala v rodinách (a ne v dětských domovech) či studovala na gymnáziu nebo že mezi jejich vyučujícími byli kantoři slušní i neslušní. Přesto ale v poctivě shromážděném materiálu lze najít mnoho „perliček na dně“.*“¹⁹⁷ Obecně lze říci, že kritika i přes určité výtky nepřevážila nad celkovým kladným hodnocením projektu a výsledná publikace byla nahlížena jako velký příslib do budoucna.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Viz Marie ČERNÁ: O zlých učitelkách, pionýrském šátku, zelňačce paní Adamcové a mnoha dalších věcech. *Soudobé dějiny*, 2000, 7(3), s. 387. Viz [file:///C:/Users/misad/Downloads/sd_3_2000%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/misad/Downloads/sd_3_2000%20(1).pdf) [cit. 26. 12. 2018].

¹⁹⁷ Viz Pavel MATOCHA: Každodenní život otců revoluce. Viz <https://www.euro.cz/byznys/kazdodenni-zivot-otcu-revoluce-817129> [cit. 26. 12. 2018].

¹⁹⁸ Miroslav Vaněk zmiňuje jako osobní přínos projektu skutečnost, že v rámci řešitelského týmu získal nové životní přátele, s nimiž úspěšná spolupráce pokračovala i nadále. V této souvislosti zmiňme, že v současné době probíhá návazný a „časosběrně“ laděný projekt s názvem *Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interviews po dvaceti letech*, který mapuje životní příběhy protagonistů v porevoluční době. Viz <https://www.rvvi.cz/cep?s=jednoduche-vyhledavani&ss=detail&n=0&h=GA17-14167S> [cit. 1. 1. 2019].

Návazným grantovým projektem byl projekt *Kulturní a společenské aktivity mladé generace a cesta k občanské společnosti*¹⁹⁹ (1999–2001), jehož řešitelem byl Miroslav Vaněk. Jak uvádí Pavel Urbášek: „[...] kontinuálně se přecházelo od těch studentů k dalším tématům.“²⁰⁰ Cílem projektu bylo shromáždění dokumentů a rozhovorů k nezávislým aktivitám české mládeže 80. let, jejich analýza a následné vyhodnocení. Že se nejednalo o projekt založený jen na orální historii, vyplývá i s rozhovoru s Davidem Weberem: „*Tam nebyly jen ty rozhovory, to bylo tak, že se posbíralo pět statí, nebo že bylo pět autorů, který to napsali tak, aby to demonstrovalo, že ta společnost nebyla jen šedivá hmota. Ale nebyl to projekt založený na orální historii.*“²⁰¹ Publikačním výstupem byla kniha *Ostrůvky svobody*²⁰² sestávající z šesti studií, které přináší různé pohledy do zájmové oblasti, každodennosti a mentalit studující, učňovské a již pracující mládeže, přes vztah k víře, ekologii, přírodě a skautingu, k novým směrům rockové hudby. Specifickým tématem se pak zabývá studie mapující snahy StB o kontrolu nad mládežnickým hnutím.²⁰³ I tato publikace byla přijata se zájmem.²⁰⁴

3.1.4 Založení Centra orální historie, česká orální historie v novém miléniu

Z institucionálního pohledu mělo pro další směřování orální historie zásadní význam založení Centra orální historie ÚSD AV ČR.²⁰⁵ COH bylo zřízeno v lednu 2000 pro systematický rozvoj orální historie a její aplikaci v historiografii s cílem zabezpečit podmínky a standardy, jež jsou běžné na vyspělých pracovištích v zahraničí. Největší důraz činnosti COH je kladen na bádání o nedávné minulosti vedené v rámci nejrůznějších projektů za pomoci orálněhistorického výzkumu, dále metodická a technická pomoc badatelům a studentům a v neposlední řadě také spolupráce s podobně zaměřenými institucemi u nás i v zahraničí. COH ve svém výzkumném zaměření

¹⁹⁹ Viz <https://www.rvvi.cz/cep?s=jednoduche-vyhledavani&ss=detail&n=0&h=IAA9063901> [cit. 26. 12. 2018]. Návrh tříletého grantového projektu byl doporučen k podání Vědeckou radou ÚSD v dubnu 1998.

²⁰⁰ Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke. Olomouc, 22. 8. 2011.

²⁰¹ Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke. Praha, 2. 8. 2011.

²⁰² Viz Miroslav VANĚK a kol.: *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002.

²⁰³ Viz <http://www.usd.cas.cz/publikace/ostruvky-svobody-kulturni-a-obcanske-aktivity-mlade-generace-v-80-letech-v-ceskoslovensku/> [cit. 26. 12. 2018].

²⁰⁴ Ohlasy na knihu viz například Michal ŠVERDÍK: Byly ostrůvky svobody v moci půlnoci?: nová kniha z produkce olomouckého nakladatelství Votobia ukazuje, že i za totality se dalo žít svobodně. *Mladá fronta Dnes*, 2002, 13(286). *Střední Morava Dnes*, s. D/4.

²⁰⁵ Viz <http://www.coh.usd.cas.cz/> nebo [cit. 27. 12. 2018].

navazuje na dříve realizované projekty a usiluje o zmapování méně badatelsky zpracovaných témat.²⁰⁶

I při vzniku Centra sehráli zásadní roli tehdejší ředitel ÚSD Oldřich Tůma a Miroslav Vaněk. V původních plánech bylo zřízení průkopnického metodického centra pro orální historii, společného projektu ÚSD, Ústavu politologie FF UK a Národní knihovny. Projekt, který se měl ucházet o finanční podporu z prostředků GA, však nakonec nebyl doporučen k financování. Prvotní ideu a její osud přibližuje Miroslav Vaněk: *„Já když jsem chtěl, abychom vybudovali to Centrum orální historie, tak jsem si představoval, že by zaplnilo místo někde mezi akademií věd a nějakou univerzitou. A že by tam byla teoretická báze, výzkum a že by se to zároveň zprostředkovávalo těm studentům, což tenkrát byly tzv. metodický centra, tam jsme se dostali vysoko, ale nakonec jsme to bohužel nevyhráli. A ta báze se jakoby ztratila.“*²⁰⁷

Ústav však zůstal myšlence vzniku orálněhistorického pracoviště nakloněn a COH se podařilo založit a financovat z interních zdrojů; vedením byl pověřen Miroslav Vaněk. Ten zdůraznil zásluhu Oldřicha Tůmy na vzniku Centra: *„Ještě než jsem odjížděl na ten semestrální pobyt do Ameriky, tak jsme zřídili Centrum orální historie. Musím říct, že to bylo díky Oldřichu Tůmovi, nevím, s jakým jiným ředitelem by se to stalo. On v tom pomohl minimálně v době, kdy to nebyla preferovaná metoda. On to tady nechal zřídít a vlastně jsme se tím protloukli, i když někteří byli proti.“*²⁰⁸ V podobném duchu se vyjádřil i Oldřich Tůma, který uvedl, že iniciátorem myšlenky založení orálněhistorického pracoviště byl Miroslav Vaněk a impulsem k jeho zřízení úspěch projektu a publikace *Sto studentských revolucí*: *„Byla to Mirkova iniciativa. Bylo to více méně po úspěšném ukončení toho prvního velkého projektu v roce 2000. Podle mě to byla odezva na tu knížku Sto studentských revolucí. Když sejevilo, že to má před sebou budoucnost. Mirek Vaněk byl tenkrát v Americe, tam čerpal teoretický a jiný inspirace. Myslím, že to byla dohoda mezi náma dvěma. Jinak nebylo potřeba překonávat žádný odpor. Problém byl postupně z grantových a režijních peněz uspořít prostředky na mzdy těch dvou nebo tří lidí, který v Centru pracovali, ale to se postupně podařilo.“*²⁰⁹

Podíváme-li se na personální obsazení COH, nalezneme kromě prvního vedoucího Miroslava Vaňka i následující jména: již zmínění Milan Otáhal a David Weber,

²⁰⁶ Například dějin jednotlivých profesních skupin, chalupářské subkultury, společenských aspektů dějin rockové a alternativní hudební scény, dějin československého exilu a emigrace a podobně.

²⁰⁷ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke. Praha, 17. 6. 2011.

²⁰⁸ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke. Praha, 25. 5. 2011.

²⁰⁹ Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke. Praha, 21. 6. 2011.

antropoložka a historička Petra Schindler-Wisten,²¹⁰ historička Jana Melicharová, antropoložka Hana Pelikánová, historička a etnoložka Jana Nosková, historička Jana Sobotková, historička a iberoamerikanistka Hana Bortlová a tak dále. Na „začátečnické“ období COH zavzpomínala Petra Schindler-Wisten, která nastoupila do ÚSD v roce 2002 a byla jednou z jeho nejmladších pracovníků: „*Tady to naše Centrum bylo tehdy ještě docela mladý. Mirek Vaněk byl šéf, pak jsem tady byla já na grant, David Weber a pan Otáhal nějak externě. Zpočátku ta role byla taková trošku nevyjasněná. Chvíli nám to s Mirkem Vaňkem trvalo, než jsme si vyjasnili, co třeba já mám dělat. Ale myslím, že to bylo i tím, že to bylo v těch začátcích. Pak když se myslím docela dobře vydařil ten projekt s komunistickými funkcionáři a disidenty,*²¹¹ *tak od toho jsme se pak odráželi dál, to byl takovej první úspěch, že se vlastně podařilo nahrát rozhovory s těma funkcionáři a s těma disidentama. Já jsem měla vlastně od začátku být manažer těch grantových projektů, takže jsem se vždycky starala o tu finanční a administrativní stránku a o tu komunikaci se všema našima tazatelemi.*“²¹²

Nově vzniklé pracoviště si za své hlavní cíle stanovilo sběr, technické zpracování a archivaci pramenů, základní výzkum,²¹³ spolupráci s vysokými školami, Národní knihovnou i zahraničím, jakož i interdisciplinární spolupráci.²¹⁴ V rámci mezinárodní spolupráce bylo významné navázání spolupráce s Historickým ústavem Univerzity Severní Karolíny v USA (*University of North Carolina*) v Chapel Hill,²¹⁵ spolupráce však byla navázána i s Polskem, Německem nebo Slovenskem.²¹⁶

Na tomto místě je nutné zmínit rovněž metodologickou činnost COH, které zejména zásluhou Miroslava Vaňka vypracovalo základní přehledové příručky pro práci s orálními historiemi, ze kterých v následujících letech čerpala řada dalších badatelů, a zároveň sloužily jako výukový materiál pro studenty.²¹⁷

²¹⁰ Petra Schindler-Wisten působí v současné době jako vedoucí COH.

²¹¹ Podrobněji viz níže.

²¹² Rozhovor s Petrou Schindler-Wisten vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 7. 2011.

²¹³ Jednalo se o výzkum různých sociálních skupin z období tzv. normalizace: politických elit, disentu, mladé generace, dělníků, inteligence, ale i zpracování dějin jednotlivých profesních skupin, chalupářské subkultury, společenských aspektů dějin rockové a alternativní hudební scény, dějin československého exilu a emigrace.

²¹⁴ Viz Miroslav VANĚK: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. *Soudobé dějiny*, 2002, 9(2), s. 333-335.

²¹⁵ Svůj vliv na diskurz české orální historie měly dva zahraniční pobyty Miroslava Vaňka na této univerzitě (v letech 2002 a 2004), odkud k nám pronikla zámořská inspirace.

²¹⁶ Viz Miroslav VANĚK: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. *Soudobé dějiny*, 2002, 9(2), s. 334-335.

²¹⁷ Viz například Miroslav VANĚK a kol.: *Orální historie: metodické a "technické" postupy*. Olomouc, Univerzita Palackého 2003 a Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE – Hana PELIKÁNOVÁ: *Naslouchat*

Bývalý ředitel ÚSD Oldřich Tůma nemá ani s odstupem času žádné pochybnosti o tom, že založení COH bylo dobrým krokem, který přispěl k rozvoji metody orální historie, ale i projektů využívajících tuto metodu: „*V tom počátečním stadiu jsem se trochu snažil to zavést a počítám si k dobru, že za mého působení to Centrum vzniklo. Já jsem to od začátku vnímal, že to je důležitá a dobrá věc, že to je v dobrých rukou. Já mám k tomu jen pochvalné komentáře. Myslím si, že to je nevyhnutelná součást bádání o nejnovějších dějinách. Orální historie v obou svých zaměřeních, jak já tomu rozumím, v těch velkých projektech zaměřených na širší dotazování a bádání o tom, čemu říkáte obyčejný lidi, ale samozřejmě taky nahrávání paměti důležitých aktérů, to se myslím děje. Myslím, že to je určitý poklad pro budoucí historiky, kteří to budou moci užívat a pracovat s tím. Myslím si, že to je něco, co se mělo udělat a je dobře, že se to udělalo.*“²¹⁸

Od roku 2002 zpracovávalo COH projekt s názvem *Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interviews (2002–2004)*,²¹⁹ na jehož řešení byl GA udělen tříletý výzkumný grant.²²⁰ Na projektu Centrum spolupracovalo s Archivem UP v Olomouci. Projekt měl i zahraniční účast, neboť se jej podařilo rozšířit i na Slovensko v rámci jednoletého grantu od nadace Open Society Fund (2003).²²¹ Cílem projektu bylo uskutečnit rozhovory zachycující životní příběhy osob, které za minulého režimu aktivně vystupovaly buď na straně tehdejšího establishmentu, nebo na straně disentu.

hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.

²¹⁸ Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke. Praha, 21. 6. 2011.

²¹⁹ Hlavní publikační výstupy viz Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.): *Vítězové? Poražení?: životopisná interview. Díl 1, Disent v období tzv. normalizace.* Praha, Prostor 2005; Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.): *Vítězové? Poražení?: životopisná interview. Díl 2, Politické elity v období tzv. normalizace.* Praha, Prostor 2005 a Miroslav VANĚK (ed.): *Mocní a Bezmocní?: politické elity a disent v období tzv. normalizace: interpretační studie životopisných interview.* Praha, Prostor 2006. O okolnostech vydání první publikace v rámci 2 dílů hovořila Petra Schindler-Wisten: „*To si úplně nevzpomínám. Už přesně nevím, jestli to bylo tím, že nebyly finance, nebo jestli jsme to ještě neměli hotový, ten sborník interpretační. Nebo jestli to nebylo možný technicky. Tenkrát s tím nakladatelstvím Prostor... My jsme psali asi 5 nakladatelstvím, že máme tady takovýchle výstupy, výsledky a že je chceme publikovat a ozval se nám myslím tenkrát Prostor a z Brna Doplněk, ale byly tam nějaký podmínky. To pak bylo jenom 1 000 stran ty rozhovory a nebylo zaručený, co z toho vyjde a jaké bude ohlas, takže těm nakladatelstvím se do toho třeba ani moc nechtělo. A kdyby to bylo i s téma interpretacema, bylo by to ještě tlustší. Já myslím, že jsme pak žádali na ten interpretační sborník ten doplňkový publikační grant.*“ Rozhovor s Petrou Schindler-Wisten vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 7. 2011.

²²⁰ Viz <https://www.rvvi.cz/cep?s=jednoduche-vyhledavani&ss=detail&n=0&h=GA409%2F02%2F1156> [cit. 27. 12. 2018].

²²¹ Za slovenskou stranu na projektu spolupracovala historička a etnoložka Lucia Segřová, která měla svůj vlastní badatelský tým.

Původně se počítalo s realizací 70 až 80 rozhovorů, nakonec se jich podařilo natočit 98 v České republice a 21 na Slovensku. Všechny nahrávky jsou uloženy v COH.

Myšlenka udělat rozhovory s předlistopadovými komunistickými funkcionáři a bývalými československými disidenty vznikla, stejně jako i další výzkumy tohoto typu, po úspěchu projektu *Studenti v období pádu komunismu v Československu*. Diskutovalo se o tom, jakým způsobem výzkum rozšířit i na další vrstvy společnosti. „*Nějak to kontinuálně přecházelo od těch studentů. Pak byly Ostrůvky svobody... A teď se hledalo, co dál. Takže se logicky přišlo na ten dissent a komunisty. Ta práce byla příjemná, byla to taková euforie, která rostla. Mysleli jsme, že se k tomu nedostaneme, ale najednou se ukázalo, že to není pravda, že to funguje jak na té úrovni regionální, tak na té úrovni vrcholové. Setkávat se na obou úrovních s těmi lidmi ať na té či oné straně bylo taky velmi příjemné, protože pořád to byly jakýsi špičky z těchhle dvou stran. Ta euforie tam byla velká, aby to bylo dotažený do náležitýho konce,*“²²² vzpomíná jeden z navrhovatelů projektu Pavel Urbášek, druhým navrhovatelem byl Miroslav Vaněk. Ideu projektu přibližuje i Milan Otáhal: „*[...] pak logicky z toho vyplynulo, že dissent hrál taky jistou roli a tam už vznikla ta snaha po tom protikladu, ta druhá toho síla. Postupně z toho vykrytalizovalo pokrýt celou společnost.*“²²³ Z tohoto hlediska se jedná o v rámci Evropy zcela ojedinělý projekt. Aby se vyhnuli nežádoucím nařčením, autoři projektu upozorňují, že jejich snahou není vyprávění disidentů a komunistických funkcionářů opravovat nebo usvědčovat je z vědomě či nevědomě sdělené nepravdy a ani se nepokoušejí z rozhovorů „vytěžit“ nějaké prvoplánové generalizace.

Miroslav Vaněk označuje projekt *Politické elity dissent v období tzv. normalizace* za zlomový a odhaluje, jaké nesnáze jeho zrod provázely. „*Po tom založení Centra jsme si podali ten druhý projekt, kterej už byl rozhodující, ty elity a komunisti, to byl ten zásadní zlom po tom všem, protože po roce 2005 už to bylo jiný než předtím. Já vím, že tam byl strašnej problém, že chceme nahrávat komunisty. František Koudelka mi říkal, jestli bych to neměl konzultovat s Tůmou, aby to nebyla špatná vizitka pro Ústav obecně.*“²²⁴ Všechny tyto počáteční obavy a předsudky související s ideologickým aspektem zamýšleného výzkumu byly nakonec překonány a projekt byl schválen Vědeckou radou ÚSD a podán GA. První podání projektu v roce 2000 nebylo úspěšné. Doplňená žádost byla předložena znovu v dubnu 2001 a napodruhé návrh projektu uspěl.

²²² Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke. Olomouc, 22. 8. 2011.

²²³ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke. Praha, 12. 5. 2011.

²²⁴ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke. Praha, 25. 5. 2011.

Členy badatelského týmu se zkušenostmi se „Studenty“ byli Milan Otáhal, Květa Jechová, David Weber, Jiří Petráš, a Jana Melicharová; k nim se připojili Petra Trypesová (Praha), Jana Nosková (Brno), Tomáš Niesner (Bruntál), Renata Pavelková (Olomouc), Lukáš Valeš (Plzeň, Klatovy), Zdeněk Doskočil (Praha, Chomutov) a Tomáš Vilímek (Praha). S Olomoucí byla v téže době navázána bližší spolupráce, která vyústila ve dva kurzy orální historie pro studenty oboru historie (2002–2003). Tato kooperace se měla rozvíjet dále, zamýšleno totiž bylo vytvoření paralelního olomouckého pracoviště orální historie, k jehož založení ale nakonec nedošlo. „*Ano, mělo to být paralelní centrum. Tenkrát se stal děkanem Barteček a vypadalo to, že to velmi vítá. My jsme od něj nechtěli žádné peníze. My jsme mysleli, že se to rozjede jako později na FHS UK. Jediný požadavek byl, aby vy jste byli doktorandi a tím se začal pomalu, ale jistě vytvářet ten obor. Bylo to spojený s tou docenturou Mirka Vaňka. Potom to ale narazilo na tu tradiční uzavřenost tý místní katedry a k realizaci už nedošlo.*“²²⁵

Velkým přínosem a zároveň i jedinečností projektu bylo zejména to, že se podařilo kontaktovat a následně uskutečnit rozhovory s bývalými komunistickými funkcionáři. Úvodní obavy některých zainteresovaných, že představitelé komunistické moci nebudou chtít „mluvit“ se tedy nenaplnily. Ze 73 oslovených se nakonec 43 představitelů tehdejšího establishmentu rozhodlo rozhovor poskytnout. V případě studentů byla úspěšnost 77 rozhovorů ze 79 oslovených.²²⁶ K těmto vysokým číslům přispěl podle řešitelů sociolog František Zich, který působil jako „gatekeeper“ a zprostředkoval řadu rozhovorů s první skupinou narátorů.²²⁷

Jiří Petráš, který v projektu opět zastupoval jižní Čechy, nahrál stejně jako v případě „Studentů“ zhruba 10 rozhovorů. Hledání vhodných narátorů z představitelů disentu v jižních Čechách bylo podle něj komplikované, náročnější než v případě elit, což vysvětluje následovně: „*S tím disentem to bylo horší. On ten disent nikdy nebyl na jihu Čech nějak příliš mnohačetnej. A přiznám se, že v tom grantu jsem neměl žádného disidenta nebo zástupce disentu, že tam jsem spíš šel po těch elitách, který jsem zase znal i z toho předchozího grantu a věděl jsem, že má třeba támhle tiskárnu a on mě pak zase odkázal na další. Takže takhle jsem se k nim dostával. Ale ten disent jsem tam*

²²⁵ Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke. Olomouc, 22. 8. 2011.

²²⁶ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 95.

²²⁷ Viz Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.) *Vítězové? Poražení?: životopisná interview. Díl 1, Disent v období tzv. normalizace*. Praha, Prostor 2005, s. 19.

nepokryl. Ale ono fakt je ten, že to na jihu Čech slavný s tím disentem opravdu nebylo, co si budeme namlouvat.“²²⁸ Pouze jeden oslovený ze skupiny „elit“ Jiřímu Petrášovi nakonec rozhovor neposkytl. „To byl zrovna jeden funkcionář na tehdejší Městském národním výboru v Budějovicích, ale to už byl starej pán a už byl trošičku paranoidní, takže tam jsme se domluvili, že to necháme bejt. Ale jinak musím říct, že jsem zpovídal lidi, který byli přímo tajemníky, nebo místopředsedové Krajskýho výboru KSČ, nebo tam byl vedoucí tajemník OV KSČ, čili takový ty místní elity, a že mi vycházeli velice vstříc. Tam žádnéj problém nebyl. Kolegové z Prahy říkali, že měli daleko větší problém s některými zástupci disentu než s těmi zástupci elit.“²²⁹

Výsledky projektu předčily očekávání a vzbudily zájem odborníků i široké veřejnosti. Publikační výstupy byly úspěšné i v mezinárodním srovnání. Projekt byl navíc za ÚSD nominován na cenu AV za rok 2005 a kniha *Vítězové? Poražení?* zvítězila v čtenářské anketě časopisu *Dějiny a současnost* za rok 2005.²³⁰ Tato publikace, či přesněji sborník interpretačních studií jednotlivých odborníků, posunula práci s orální historií zase o krok dále, a to navzdory tomu, že ne všichni historikové přijali metodologii prováděného výzkumu s nadšením. Na pozadí ohlasů na knihu se opět objevily debaty o orální historii jako takové a její relevanci. Lze však pozorovat, že ruku v ruce s realizací výše interpretovaných výzkumných projektů se orální historie postupně stávala etablovanou metodou. Jak ostatně glosovala jedna z recenzentek publikace *Vítězové? Poražení?* antropoložka Hedvika Novotná: „I když si autoři tohoto projektu v rozličných rozhovorech s oblibou stěžují na nepochopení metody ze strany „tradičních historiků“, úspěch publikace (v anketě časopisu *Dějiny a současnost* vyhlášena historickou knihou roku 2005) prokázal, že mezi odbornou veřejností lze Oral history vcelku považovat za etablovanou (či přinejmenším přípustnou) metodu.“²³¹

²²⁸ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Ohlas v tisku na ocenění viz například kniha *Vítězové? Poražení?* získala prestižní cenu. *Právo. Olomoucký kraj*, 2006, 16(109), s. 13; recenze na publikační výstupy viz například Jitka SOBOTKOVÁ: *Vítězové? Poražení?* Životopisná interview. *Minulostí Západočeského kraje*, 2006, 41/2, s. 684-687; Leoš NIKRMAJER: Miroslav Vaněk (ed.), *Mocní? A bezmocní? Politické elity as disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview ... Jihočeský sborník historický*, 2006, 75, s. 292-294, Doubravka OLŠÁKOVÁ: [Mocní? a Bezmocní?]. *Dějiny a současnost*, 2007, 29(3), s. 44 a Martin FRANC: Otazníky nad "opus magnum" české orální historie. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(3-4), s. 475-479, 541-542.

²³¹ Viz Hedvika NOVOTNÁ: Paměť a vyprávění. *A2*, 2007, 3(1), s. 21.

Viz <https://www.advojka.cz/archiv/2007/1/pamet-a-vypraveni> [cit. 28. 12. 2018].

Úspěšné projekty podnítily další výzkumy, například se zaměřením na regionální dějiny. Historik a politolog Lukáš Valeš se zabýval rokem 1989 a procesem přechodu k demokracii na místní úrovni, a to v Klatovech.²³² Ve své knize popsal všechny hlavní problémy tohoto procesu: strukturu komunistické moci, průběh Sametové revoluce v podmínkách normálního českého města, nové demokratické elity, průběh nových demokratických voleb, budování demokratických politických stran a podobně. Výzkumům ve stejném kraji se do současnosti věnuje i historička Naděžda Morávková. V disertační práci využívající metodu orální historie zpracovala dějiny plzeňské moderní historiografie.²³³ Také ji dovedl k využití ústních svědectví pamětníků nedostatek jiného druhu pramenů: „*Tak já jsem potřebovala k tomu výzkumu dostatek pramenů. Je Vám jasné, že asi na ty dějiny po roce 45, na ta 50. a 60. léta toho v archivech bylo minimum, že to byly prameny dost osobní, dost citlivé, a nebo pokud se tam nacházely, tak ten fond nebyl třeba uspořádaný, nebo nebylo dostatečně jasné, jak s tím materiálem pracovat. Čili já jsem takhle vlastně byla dovedena k tomu, že jsem začala postupně oslovovat pamětníky, místní historiky, ať už ještě tedy aktivní, nebo historiky už hodně pamatující. A musela jsem si nějakým způsobem osvojit i tu metodu a najít optimální způsob práce s tím regionálním pamětníkem. A i poté, co jsem napsala tu práci a nějakým způsobem se toho tématu zhostila, tak jsem tu metodu, která mě velmi zaujala, rozvíjela dál, protože jsem zjistila, že je velmi cenná, že má pro novodobé dějiny cenu zlata, protože ten archiv novodobých pramenů je historikovi dost často málo platný bez pomoci pamětníka, ať už to je proto, že tam pramen není, nebo že ho neumí ten historik sám dobře interpretovat. Takže jsem, těmito motivy vedená, pokračovala dál v té metodě, používala jsem ji, když jsem psala různé články a studie.*“²³⁴ Jana Nosková ve své disertační práci z pomezí historie a etnologie zase interpretovala životní příběhy poválečných reemigrantů příšlých z Volyně do Československa.²³⁵

²³² Viz Lukáš VALEŠ: *Listopad '89 v Klatovech, aneb, Klatovy v přelomových letech 1989-1990*. Klatovy, AgAkcent 2005. Lukáš Valeš spolu s Jiřím Petrášem se posléze stali řešiteli projektu *Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě* o regionálních rozměrech této události. Z publikačních výstupů viz například Lukáš VALEŠ – Jiří PETRÁŠ a kol.: *Komunální a parlamentní volby v Československu a jižních Čechách v roce 1990*. České Budějovice, Vysoká škola evropských a regionálních studií, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2015; více o projektu viz <https://revoluce.vsers.cz/> [cit. 1. 1. 2019].

²³³ Viz Naděžda MORÁVKOVÁ: *Kapitoly z dějin plzeňské poválečné historiografie v letech 1945–1965*. Disertační práce. Plzeň, Fakulta filozofická ZČU v Plzni 2006.

²³⁴ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 5. 12. 2014.

²³⁵ Viz Jana NOSKOVÁ: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno, Ústav evropské etnologie 2007.

Kromě rostoucího počtu projektů využívajících orální historii zaznamenala tato metoda v českém prostředí i další úspěch. V podobě každoročních setkání historiků a příznivců orální historie na hradě Sovinci získala svou tradiční otevřenou platformu, kde se od roku 2002 diskutují aktuální otázky a prezentují nové výzkumy.²³⁶

3.1.5 Na cestě k České asociaci orální historie

Přestože českou orální historii provázela na počátku milénia řada úspěšných projektů, další vývoj se neobešel bez obtíží. Stále se však objevovaly další a další výzkumy zpracovávané touto metodou a rozšiřoval se jejich tematický záběr.

COH se v roce 2005 ocitlo v nepříznivé situaci, neboť nevyšel ani jeden z tří navrhovaných grantových projektů, čímž došlo k ohrožení jeho existence. Jádro ústavního badatelského týmu se podařilo zachovat díky ročnímu „překlenovacímu“ grantu udělenému AV. Těžké období tak bylo překonáno a další projekty již byly úspěšné.

Od roku 2006 byl zpracováván v jistém smyslu unikátní projekt *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*²³⁷ (2006–2008), v němž se výzkumníci COH přesunuli od hybatelů „velkých“ dějin k dějinám každodennosti s důrazem na sociální aspekt. V centru zájmu se poprvé objevily dějiny společnosti obecně. Na sběru rozhovorů se opět podílel řešitelský tým, jehož základ tvořili koordinátoři ze „Studentů“ a „Elit“. Jiří Petráš se zmiňuje o dobré spolupráci a vztazích v týmu, která v úspěšnosti projektů rovněž sehrála svou roli: „[...] a pak tady byli ty Dělníci... Ale já musím říct, že my jsme si právě sedli. Tam bylo důležité to, že ta spolupráce přerostla z takový tý profesionální spolupráce v přátelskou spolupráci. My jsme si všichni lidsky sedli. Tak taky nás nebylo moc a byli jsme přibližně stejně starý, takže to všechno v tomhle hrálo svoji roli. Potom to přerostlo v přátelství, a pak samozřejmě ta spolupráce je daleko těsnější a je to takový příjemnější.“²³⁸

Mezi metodologická specifika výzkumu patřilo poměrně široké vymezení dělnických profesí a profesí inteligence, dále pak možnost poprvé genderově podchytit narátory co

²³⁶ Viz Miroslav VANĚK – Přemysl HOUDA – Pavel MÜCKE (eds.): *Deset let na cestě: orální historie na Sovinci 2002-2011*. Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2011.

²³⁷ Hlavní publikační výstup viz trojsvazková kniha Miroslav VANĚK (ed.): *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha, Academia 2009. Kniha přináší soubor interpretačních studií a čtyři desítky edičně upravených rozhovorů.

²³⁸ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

do počtu v poměru 50 % mužů a 50 % žen a v neposlední řadě generační vymezení skupiny narátorů stanovením přibližného data jejich narození mezi lety 1930–1950. Celkem bylo realizováno 113 rozhovorů, z toho 61 s příslušníky dělnických profesí a 51 s příslušníky profesí inteligence.²³⁹ Rovněž tento projekt byl hodnocen jako velmi přínosný, nebyly však na něj takové ohlasy jako v případě dvou předchozích výzkumů.²⁴⁰

Dějinám každodennosti, a dalo by se říci netypickému tématu, byl věnován projekt Petry Schindler-Wisten s názvem *Společenské aspekty chalupářské subkultury při studiu každodennosti v období tzv. normalizace*²⁴¹ (2007–2009). K tématu chalupaření se dostala následovně: „*Já jsem chodila za Mirkem Vaňkem na konzultace ohledně tématu diplomové práce a ten mě přivedl právě k tomu chalupaření. Do Ústavu jsem nastoupila v únoru 2002, kdy jsem nastoupila do projektu, a během toho jsem ještě dokončovala diplomovou práci a studium. Začala jsem používat metodu orální historie a na podzim roku 2002 jsem měla obhajobu. Pak se začalo pracovat na tom projektu s komunistama a disidentama... Na popud Mirka Vaňka jsem se po dokončení magistra přihlásila na doktorandské studium a původní téma mojí dizertace se prolínalo s projektem komunisti a disidenti. Během studia jsem pak ale změnila téma disertace zase na ty chalupáře. Na chalupáře jsem měla dokonce juniorský grant AV.*“²⁴² Během výzkumu byly shromážděny rozhovory s téměř třemi desítkami chalupářů z Čech, Moravy a Slezska, které jsou rovněž uloženy ve sbírce Rozhovorů COH.

Na projekt *Ostrůvky svobody* ideově navázal další počín Miroslava Vaňka s titulem *Společenské a politické aspekty existence a rozvoje nezávislých hudebních žánrů a trendů v České republice od šedesátých let do roku 1989*²⁴³ (2006–2009), který kombinoval analýzu a interpretaci rozhovorů s primárním archivním výzkumem a

²³⁹ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011.

²⁴⁰ Recenze na hlavní publikační výstup viz například Vítězslav SOMMER: [Miroslav VANĚK (ed.) *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence Academia, Praha 2009*]. *Dějiny a současnost*, 2011, 33(3), s. 44 a Jiří TRÁVNÍČEK: "Něco bylo dobré a něco zase není dobré teď": takzvaná mlčící většina z pohledu orální historie. *Host*, 2010, 26(5), s. 70-72.

²⁴¹ Výstup z projektu viz Petra SCHINDLER-WISTEN: *Společenské aspekty chalupářské subkultury v období tzv. normalizace*. Disertační práce. Praha, FHS UK 2010.

²⁴² Rozhovor s Petrou Schindler-Wisten vedl Pavel Mücke. Praha, 20. 7. 2011.

²⁴³ Hlavní publikační výstup viz Miroslav VANĚK: *Byl to jenom rock'n'roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989*. Praha, Academia 2010; recenze na publikaci viz například Zdeněk R. NEŠPOR: Miroslav Vaněk: Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989. *Sociologický časopis*, 2011, 47(1), s. 184-187; Milan DUCHÁČEK – Petr FRINTA: Miroslav VANĚK. Byl to jen Rock'n'roll. Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989. *Dějiny a současnost*, 2011, 33(1), s. 44 a Přemysl HOUDA: Rock a politika v komunistickém Československu. *Soudobé dějiny*, 2011, 18(3), s. [475]-477.

využíval i analýzu tisku. Opět se zde setkáváme s tématem, jež bylo českou historiografií téměř neprobádané. Při zpracovávání problematiky bylo natočeno 46 spíše tematicky laděných rozhovorů, z nichž 21 je uloženo ve sbírkách COH.

Orální historie se prosadila i v rámci mezinárodních výzkumů. V rámci ÚSD „mimo COH“ se realizoval například projekt *Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*²⁴⁴ (projekt Vlády ČR 2006–2008). Za ÚSD rozhovory natáčeli David Weber a Barbora Čermáková. Dalším „vládním“ projektem, opět s mezinárodními přesahy, realizovaným ÚSD (2007–2008), byl výzkum týmu historika a politologa Lukáše Valeše s názvem *Česko-rakouské souvislosti Pražského jara*.²⁴⁵

Orální historie si našla své místo i v příbuzných společenskovědních oborech. Historický výzkum místní filmové kultury a dějin filmu²⁴⁶ v Brně v období do r. 1945 s důrazem na roli populární filmové kultury v prožitku každodennosti, nesoucí název *Lokální filmová historie: Brno a kulturní dějiny filmu do r. 1945* (2008–2011), vedli filmový historik Pavel Skopal s historikem filmu a médií Petrem Szczepanikem na FF MU v Brně.²⁴⁷ „Ten hlavní projekt toho Filmovýho Brna, ten jsem připravoval společně s Petrem Szczepanikem, který je členem katedry, který je docentem tady na katedře. Ten projekt začal v roce 2008 a trval do roku 2011. To byl projekt, který se týkal lokální historie a který měl za úkol rekonstruovat program kin a paralelně vytvořit nějakou databázi rozhovorů. Čili to samozřejmě předpokládalo vytvoření databáze informací,

²⁴⁴ Publikační výstupy viz například Barbora ČERMÁKOVÁ – David WEBER (eds.): *Československu věrni zůstali: životopisné rozhovory s německými antifašisty*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008.

²⁴⁵ Publikační výstup viz Lukáš VALEŠ (ed.): *Česko-rakouské souvislosti Pražského jara = Tschechisch-österreichische Zusammenhänge des Prager Frühlings*. Zavlekov: Pro Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR vydal AgAkcent 2008.

²⁴⁶ Z hlediska kontextu české historiografie připomeňme projekt Národního filmového archivu, kde se kontinuálně od roku 1995 pořizují rozhovory s pamětníky, kteří se v různých profesích podíleli na budování a rozvoji české kinematografie a „filmovnictví“ posledních dvou století. Viz <http://nfa.cz/cz/sbirky/sbirky-a-fondy/zvukove-nahravky/> [cit. 29. 12. 2015].

²⁴⁷ Více viz <https://www.phil.muni.cz/filmovebrno/?id=0> [cit. 28. 12. 2018]. Výstupy projektu viz například Pavel SKOPAL: *Once Upon a Time When Cinemas Smelled...: Sensual perception of the cinema space and its role in the memories of cinema-goers – the case of Brno, 1930s–1960s*. In: *XVI International Oral History Conference, Prague, Czech Republic Between Past and Future: Oral History, Memory and Meaning*. 2010; Pavel SKOPAL: *Kings, Indians, Swordsmen, Acrobats and Skaters The audiences' preferences and the "culture of shortage" in the Socialist Era: the case of Czechoslovakia, 1948-1970*. In: *Urban Mediations - European Network for Cinema and Media Studies conference*. 2010; Pavel SKOPAL: *Muži v sedle, v cirku a na létajících strojích: dějiny filmové recepce v českých zemích, 1945-1953*. In: Skopal, Petr. *Film a dějiny 3 : politická kamera – film a stalinismus*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2012 a Lucie ČESÁLKOVÁ – Pavel SKOPAL (eds.): *Filmové Brno: dějiny lokální filmové kultury*. Praha, Národní filmový archiv 2016.

který budou základem pro další výzkum, kde si členové toho týmu, což jsme nebyli jenom my dva, ale i další doktorandi a členové katedry, budou definovat vlastní výzkumné otázky. ... Na začátku toho našeho gačrovského výzkumu jsme pozvali dva kolegy z Belgie, který tam vedli podobnej rozsáhlej projekt. Oni tady udělali jednak přednášku a jednak takovej výzkumnej seminář, kde studenty, ale i nás učili, jakým způsobem oni pracovali, především teda pokud jde o tu orální historii. Potom jsme taky pozvali naše lokální odborníky Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho, kteří nám řekli o jejich zkušenostech z toho Centra orální historie a Miroslav Vaněk sem jezdíval dělat jednorázový přednášky pro studenty, takový úvod do metodologie orální historie.“²⁴⁸

Narátoři byli vybíráni podle dvou kritérií: „*My jsme měli pamětníky pro ten hlavní výzkum, kteří byli definováni tak, že pamatovali kina, návštěvu kin do roku 1945 a nejstarší naši pamětníci byli narození, tuším, 1918 nebo 1919. Takže to bylo jedno kritérium. A druhý kritérium, že to byli teda častí návštěvníci kin. Čili my jsme si řekli, že nás zajímají lidi, kteří chodili do kina často, což v tom kontextu 30., 40. let v podstatě znamenalo jednou za týden.“²⁴⁹*

Narátoři byli získáváni technikou sněhové koule, ale rovněž prostřednictvím letáků, reklamního vysílání v brněnském rozhlase a návštěv v domovech důchodců. Nakonec se podařilo nahrát kolem 130 rozhovorů. Až na tři výjimky se nedělalo životopisné vyprávění s odůvodněním, že nebylo základem výzkumu.²⁵⁰ Otázky byly zaměřeny na preference konkrétních filmů a konkrétních kin a možnosti změny chování ve vztahu ke kinu v určité věkové fázi. Všechny rozhovory byly analyzovány a interpretovány a jsou indexovány v programu ATLAS.ti. Nashromážděný materiál se dodnes využívá k dalším výzkumům a projektům.²⁵¹

Vrátíme-li se k institucionálním otázkám etablování orální historie, nemůžeme nezmínit její „zakotvení“ na FHS UK v Praze, kde se za výrazného přispění Miroslava Vaňka podařilo v roce 2008 vybudovat Pracoviště Orální historie – soudobé dějiny a akreditovat magisterský navazující studijní program se stejným názvem.²⁵² Od té doby máme v českém prostředí první vystudované orální historiky. Po vzoru COH bylo

²⁴⁸ Rozhovor s Pavlem Skopalem vedla Michala Drahovzalová. Brno, 25. 5. 2015.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Ona výjimka souvisela se specifickou pozicí daných narátorů (významní intelektuálové působící na fakultě, například sociolog Zdeněk Slouka a americký germanista a literární vědec Peter Demetz).

²⁵¹ Související projekty viz například *Komparativní výzkum filmové kultury ve východním bloku 1945-1970* a *Filmové Brno - lokální dějiny filmové kultury 1918-1970*.

Viz <https://fav.phil.muni.cz/projekty/filmovebrno> [cit. 30. 12. 2018].

²⁵² Více viz <https://ohsd.fhs.cuni.cz/> [cit. 29. 12. 2018].

v Plzni v roce 2009 založeno Středisko Orální historie²⁵³ při katedře historie FPE ZČU v Plzni (SOHI) pod vedením historičky Naděždy Morávkové.²⁵⁴ Zakladatelka SOHI přibližuje jeho tematické zaměření: „[...] *my se vlastně snažíme profilovat to plzeňské středisko dvěma směry. Prvním z nich je uplatnění orální historie v tom didaktickém směru, v tom školském prostředí, protože kromě toho, že to je výborná metoda výzkumná, metoda badatelská, tak je to ale také úžasná metoda didaktická. No, a ten druhý směr, kterým se SOHI chce profilovat, je ta regionální historie, to, čím jsem já začínala, protože ty západní Čechy jsou v určitém směru specifické a mají tady spoustu možností.*“²⁵⁵ Zbývá jen doplnit, že SOHI od roku 2011 dvakrát ročně vydává odborný recenzovaný časopis pro orální historii *MEMO*.²⁵⁶

Tuto kapitolu bych chtěla zakončit symbolickým mezníkem a vrcholem procesu institucionalizace, za který považuji zřízení České asociace orální historie²⁵⁷ (COHA) v roce 2007. COHA je národní platformou orální historie, která slouží k podpoře a propagaci orální historie u nás.

3.2 Orální historie očima narátorů

V této části práce se zaměřím na interpretaci vybraných otázek, které byly součástí mého výzkumu. Představím zde výhody a nevýhody orální historie optikou mých narátorů a reakce na zaznívající kritiku. Věnuji se také důležitým aspektům orální historie s přesahem do budoucnosti, a sice problematice ukládání a archivace zvukových materiálů a aplikace orální historie v pedagogické praxi, jak ji vidí moji respondenti. Vzhledem ke struktuře textu se mi jevílo jako vhodnější zařadit interpretaci těchto otázek do samostatné kapitoly.

3.2.1 Výhody a nevýhody orální historie pohledem narátorů a kritika

O kladech a záporech orální historie již bylo stručně pojednáno výše, nyní se však zaměřím na postřehy a názory mých narátorů.

²⁵³ Více viz <http://www.sohi.maweb.eu/> [cit. 29. 12. 2018].

²⁵⁴ SOHI je součástí COHA.

²⁵⁵ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 5. 12. 2014.

²⁵⁶ Více viz <http://www.sohi.maweb.eu/casopis-memo/> [cit. 29. 12. 2018].

²⁵⁷ Více viz <http://www.coha.cz/> [cit. 29. 12. 2018].

Respondenti při položení této otázky přirozeně komentovali tradiční výtku vůči orální historii, tedy že se jedná o metodu přinášející bytostně subjektivní fakta. Subjektivita výpovědi je integrální součástí orálněhistorické práce, s níž je třeba počítat. Narátoři nevidí subjektivitu nezbytně jako negativum, neboť vždy je třeba mít na paměti charakter informací, jichž se chceme prostřednictvím orální historie dobrat. Těžko bychom hledali efektivnější metodu, pokud chceme poznat osobní prožitky a pocity očitých svědků minulých událostí, tzv. žité dějiny. „*Ne, já tomu nemůžu říct informace. Pro mě to nejsou informace. To jsou životní příběhy nebo osudy žen. A dovíte se spousty detailů, o kterých se nikdy v žádný učebnici nedočtete, a nebo se dovíte tu skutečnou stránku věci, co to znamenalo pro ženy, nebo pro konkrétní ženy, který měly malé děti... Třeba vjezd sovětských tanků v srpnu 68, zkušenost války... To se nikde nedovíte,*“ tvrdí Pavla Frýdlová.²⁵⁸

V odpovědích zaznívá, že výzkum soudobých dějin by měl být otevřen všem druhům dostupných zdrojů, vždy však za předpokladu důsledné kritické práce a bez upínání se pouze k jednomu zdroji nebo jedné metodě, orální historii nevyjímaje. Základem kvalitní orálněhistorické práce je konfrontace získaných informací s dalšími typy pramenů a také jejich následná analýza a interpretace. Slovy Naděždy Morávkové: „*[...] nikdo nechce, abychom povýšili mluvené slovo a osobní vzpomínku na nějaký za každé okolnosti pravdivý pramen bez nutnosti ověřování, ale rozhodně ani jako zdroj faktů nemůže být zavržen.*“²⁵⁹

K aplikaci orální historie přistupují moji respondenti s rozmyslem. Oceňují, že pro určitý typ výzkumných otázek je nenahraditelná, ale nelze spoléhat jen na ni, neboť na některé otázky odpovědět nedokáže.²⁶⁰ Takový postoj zastává Jiří Petráš a zdůrazňuje, že orální historie by měla být součástí širší pramenné základny: „*Když používáte tuhle metodu, tak by se měla používat rozumně a jako součást širší pramenný základny. Jedině tak to má význam. Když to člověk samozřejmě bude povyšovat a bude vykládat historii zásadně jenom nebo především na tomhle typu pramene, tak dojde k určitému pokřivení. To já to pak můžu brát jenom jako individuální náhled někoho na něco, ale už to asi nemůžu brát jako objektivnější záležitost. Je třeba kombinovat, to nás učili už na fakultě, takovou tu analýzu pramenů, jejich kritiku, to promýšlení, takovou tu*

²⁵⁸ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 13. 2. 2015.

²⁵⁹ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 5. 12. 2014.

²⁶⁰ Pavel Skopal v kontextu svého výzkumu naráží na okruh otázek, na které rozhovory nepřinesly žádné přínosné odpovědi, například proč byly filmy určitého typu populární ve sledované době. Stran zkoumání příčin popularity daných filmů se tedy orální historie jako výzkumná metoda neosvědčila.

*heuristiku. To je prostě historický řemeslo.*²⁶¹ Příčinu kritiky orální historie vidí mimo jiné v nedostatečném poznání a pochopení samé podstaty metody: „[...] ty lidi víceméně ani neví, co kritizují, ani o tom moc neví... Ale to je asi přirozený, že když je něco nového, tak to nový si musí nějakým způsobem klesit cestu.“²⁶² Zároveň však dodává, že počáteční kritika mohla orální historii paradoxně pomoci, neboť připomínky a argumenty „z druhé strany“ byly důležité pro její formování a sebereflexi. Od svých počátků na české odborné scéně prošla orální historie dynamickým vývojem a Jiří Petráš nepochybuje, že je nyní obecně přijímána a že vytváří pro budoucnost další důležitý druh pramene osobní povahy.

Někteří narátoři uvedli, že pro výzkum soudobých dějin jsou ústní svědectví pamětníků nepostradatelná. V tomto duchu se vyjádřila Dana Musilová, která je přesvědčena, že nad moderními dějinami se bez orální historie bádát nedá a že její sílu a přednost prověří až budoucnost. Dokonce neváhá tvrdit, že se jedná o metodu budoucí generace. „*Necht' čas rozhodne, do jaké míry je ta metoda nosná. Pokud se ukáže, že nebyla, tak s ní pracovat nebudeme.*“²⁶³ Dana Musilová dle svých slov nad klady a zápory orální historie nikdy příliš nepřemýšlela. Předně si uvědomovala, že v západní historiografii se jedná o již zavedenou metodu výzkumu, tak proč by tomu tak nemohlo být i u nás. „*Víte co, já jsem o tom nikdy takhle nepřemýšlela. Pro mě to byla práce, kterou jsem v té době dělala, práce, která mě hodně bavila, poznala jsem při tom spoustu zajímavých lidí, které bych nikdy nepotkala. Takže spíš já jsem uvažovala tímto způsobem. V té době ani nebyl důvod uvažovat o nějakých úskalích, nebo přednostech.*“²⁶⁴ S podobným pohledem jsem se setkala u Naděždy Morávkové: „[...] *já jsem v těch počátcích pochopila, že pro moderní dějiny ten písemný pramen může být až nepoužitelný bez současného osobního svědectví pamětníka.*“²⁶⁵

Jako cennou, ale primárně doplňkovou metodu hodnotí orální historii Pavel Skopal: „[...] *orální historie má nezastupitelnou úlohu... A to myslím v dvojí rovině – jednak v tý triangulaci, doplnění těch údajů, který nejsou zjistitelný z archivních pramenů, protože některý prostě nelze zjistit, a zároveň jako zdroj specifických otázek.*“²⁶⁶ Vždy

²⁶¹ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 5. 2015.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 5. 12. 2014.

²⁶⁶ Rozhovor s Pavlem Skopalem vedla Michala Drahovzalová. Brno, 25. 5. 2015.

však využíval i jiné metody historické práce: „[...] *ta orální historie nestála v žádném případě samostatně.*“²⁶⁷

S výhodami a nevýhodami je úzce spjata rovněž kritika orální historie jako výzkumné metody, která po určitou dobu intenzivně přicházela ze strany „tradičních“ historiků. Tito historikové vedli řadu polemik se zastánci orální historie a zpochybňovali její přínos pro seriózní historický výzkum. Jiří Petráš vzpomíná, že diskuze probíhaly v souvislosti s projektem *Sto studentských revolucí*, tedy především ve 2. polovině 90. let: „[...] *myslím, že to byla tak druhá půlka těch 90. let, právě v souvislosti s projektem Sto studentských revolucí, protože to byl první takovej výraznej projev týhle metody, první výraznej výstup na veřejnosti. A samozřejmě to zaujalo spoustu lidí v tom pozitivním i v tom negativním slova smyslu. ... Tak ona každá nová věc těžko proráží, pamatuju tady takový vzrušený debaty, který svolával Mirek Vaněk a Ústav soudobých dějin. Na ty debaty chodili kolegové historikové z různých ústavů, Vojenskéj historickej ústav a ústavy AV, a pamatuju tady takový ty... nechci říct hádky, to snad je vostrý slovo, ale řekněme takový ty břitký polemiky o tom, jestli má mít tato metoda místo a jaké místo. Samozřejmě řada lidí to haněla od samýho počátku, ale myslím si, že to bylo trošku zkratkovitý hanění, protože ono už dřív do toho roku 1989 tady bylo něco, čemu se říkalo vzpomínky pamětníků.*“²⁶⁸ Do stejné doby na základě své osobní zkušenosti zasadila tyto kritické debaty i Dana Musilová. Daně Musilové přijde absurdní, že musí po více než dvaceti letech, co se pohybuje v oboru, bránit orální historii před jejími kritiky. Důvod kritických hlasů spatřuje ve skutečnosti, že většina tuzemských historiků stále vyznává pozitivistický přístup. „*Pořád musím bránit tuhle metodu. Musím ji bránit před těmi, kteří od pozitivismu nezaznamenali, že věda pokročila v metodách ještě někam dál. Já vím, co ty lidi irituje – to rozostření těch hranic. Pozitivismus je skvělý v tom, že vám stanoví pevné hranice. Kdežto jakmile jdete jinam... A to byla ta diskuse o tom, co jsou to vlastně dějiny, když to nemá začátek a nemá to konec, nemá to žádnou hranici a můžeme tam dát vlastně všechno. Já si myslím, že když člověk nemá hranice, tak znejistí. Já si myslím, že lidi jsou znejistělí v těch svých hranicích.*“²⁶⁹ Absenci pevné hranice vnímá Dana Musilová naopak jako plus.

S negativním přístupem ze strany „klasických“ historiků se setkala i Naděžda Morávková, která zmiňuje další zajímavou rovinu kritiky, a to prezíravý až opovržlivý

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 5. 2. 2015, 28. 5. 2015.

²⁶⁹ Rozhovor Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 3. 6. 2015

postoj k termínu orální historie, s nímž byla osobně konfrontována. „*To se asi všichni, co se snažíme tuhle metodu aplikovat, setkáváme s takovým tím, řekněme, trochu zahlížejícím, někde až možná pohrdavým přístupem k orální historii. Já teda mám osobně až takové snad nepublikovatelné zkušenosti přímo třeba ze svého habilitačního řízení, kdy nějakým neoficiálním způsobem zaznělo spojování orální historie s něčím, co snad ani nezní slušně, zní až košilatě... To považuju za vrchol dehonestace této metody. Na druhou stranu je potřeba říct, že v tom českém prostředí je to specifické, protože si myslím, že nikde jinde nezní ten termín až takhle. A jestliže jsme dospěli díky tomu anglofonnímu prostředí k tomu, že ten výraz nebudeme překládat, že ho aplikujeme rovnou v té podobě oral history – orální historie, tak jsme si vlastně na to naběhli sami. Možná kdybychom mluvili o narativní historii, vyprávěné historii, memoárové historii, nebo něčem takovém, co se kdy diskutovalo jako substance pro tu orální historii, tak bychom se tomu asi vyhnuli.*“²⁷⁰ Kritika orální historie vychází podle Naděždy Morávkové z povahy její pramenné základny. Konzervativní čeští historici byli zvyklí na „objektivní“ prameny, tj. prameny archivní povahy a plně si neuvědomovali, že určitá osobní tendenčnost a výběrovost je vlastní jak ústním zdrojům, tak i těm písemným.

S rostoucí oblibou orální historie souvisí ještě další úskalí. Metodu využívají nejen další vědní disciplíny jako psychologie či sociologie, ale rovněž jiné oblasti lidské činnosti, například žurnalistika, která se primárně zaměřuje na hledání senzací a v poslední době zažívá boom.²⁷¹ Z toho důvodu je třeba dbát, aby orální historie neskouzávala mimo vědecké mantinely a zprostředkovávala vyvážený pohled na minulost.²⁷² V této souvislosti byl narátory několikrát zmíněn projekt *Paměť národa*,²⁷³ který se podle Naděždy Morávkové vlivem výběrovosti témat soustřeďuje jen na problematické a negativní aspekty reálného socialismu, jež jsou poté prostřednictvím učebních pomůcek předávány žákům ve školách a každodenní život „obyčejných“ lidí

²⁷⁰ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 5. 12. 2014.

²⁷¹ Naděžda Morávková se domnívá, že „publicistická“ orální historie získává snáze finanční prostředky na různé projekty než ta akademická.

²⁷² S touto záležitostí se setkala Naděžda Morávková, když byla oslovena s nabídkou spolupráce na průvodci po Plzni s názvem *Skryté město* v rámci projektu *Plzeň 2015 – Evropské hlavní město kultury*. Jednalo se o moderního průvodce po městě, který byl z velké části poskládaný z rozhovorů s Plzeňany. Autoři ale odmítali historickou supervizi, proto se Naděžda Morávková rozhodla do projektu nevstoupit. Výsledný materiál je podle ní nevyvážený a zkreslující. Viz <http://www.skrytemesto.cz/> [cit. 1. 1. 2019].

²⁷³ Viz <https://www.pametnaroda.cz/cs> [cit. 1. 1. 2019]. Sbíрку *Paměť národa* spravuje o. p. s. Post Bellum, kterou v roce 2001 založila skupina českých novinářů a historiků. Skrze svědectví pamětníků chce poznávat podstatu nedemokratických režimů 20. století, nacismu a komunismu, a zkoumat fenomény, které je provázely.

zcela opomíjejí. Vytváří se tak pokřivený, černobílý obraz o historii a skutečnosti, která je účelově vykládána, což je nebezpečné pro budoucnost. „*A takovéto projekty taky reprezentují orální historii v České republice, ať už je to třeba Paměť národa, nebo portál Moderní dějiny,*²⁷⁴ *kde oni hledají senzace, nebo se snaží vyvažovat témata, která byla tabu v době reálného socialismu. To je chvályhodné, oni se zabývají politickými procesy a zabývají se nepravostmi z dob reálného socialismu a disentem, jenomže nakonec se vlastně zabývají jenom tím. Tak to vidím jako horší problém než to zahlížení ze strany kolegů. To je větší negativum. To, že tady do té orální historie mluví kdekdo, nebo jí dělá kdekdo. Je potřeba vždycky hledat opravdu tu střední cestu a tu realitu.*“²⁷⁵ Takový přístup, kdy se vše z daného historického období zavrhne, přejmenují se ulice a odstraní pomníky, nesvědčí o vyrovnání se národa s minulostí.

Zbývá jen doplnit, že někteří narátoři demonstrovali úskalí využití orální historie na svých konkrétních výzkumných projektech, jiní hovořili spíše v obecné rovině.

3.2.2 Ukládání a archivace zvukových materiálů

Jedna z otázek výzkumu se týkala palčivé otázky archivace a uchovávání orálněhistorických materiálů, která je v dnešní digitální éře velmi aktuální. Rozhovory s pamětníky představují cenný zdroj informací, proto je v našem zájmu uchovat ho pro ostatní badatele a další případný výzkum. Technologická revoluce přinesla během posledních dvou desetiletí nesčetně možností záznamu a reprodukce zvukových informací – audio a videozáznamy na páskách a kazetách, diskety, veškerá magnetická, magnetooptická a optická média, CD či DVD – to jsou jen některé z nich. V souvislosti s využitím těchto médií však můžeme narazit na nejrůznější obtíže, například krátkodobou spolehlivost a postupný pokles kvality záznamu. Audiovizuální nosiče jsou navíc zpravidla citlivější na poškození způsobené špatným zacházením, špatně udržovaným zařízením nebo špatným skladováním než tradiční textové dokumenty. Významným problémem je životnost nosičů, které jsou vyvíjeny zejména pro okamžité upotřebení, tj. na období, které nepřesahuje desetiletí. Stále častěji se v této souvislosti využívá možností a prostředků, které nabízí digitalizace. Životnost audiovizuálních

²⁷⁴ Viz <http://www.moderni-dejiny.cz/> [cit. 1. 1. 2019].

²⁷⁵ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 5. 12. 2014.

nosičů nemůže být prodlužována donekonečna, je však třeba usilovat o jejich uchování v použitelném stavu co nejdéle.²⁷⁶

Jak tedy docílit toho, aby zvukové záznamy zůstaly zachovány pro budoucnost?

Narátoři neměli na tuto otázku jednoznačnou odpověď, většina z nich uvedla, že se jedná o velmi složitou problematiku. Jako osvědčená varianta se stále jeví důsledná transkripce, k níž se přiklání například Jiří Petráš: „*To nevím. Ale spíš by mě překvapilo, kdyby k nějakým problémům nedošlo. Pořád si myslím, že když už teda nebudou kompatibilní DVD a CD, tak bude důležitý mít to vždycky přepsané na papíře. Já myslím, že nic lepšího zatím lidi nevymysleli. Tohle bych řekl, že je jistota.*“²⁷⁷ Rovněž Pavel Skopal zdůrazňuje nutnost detailních prepisů: „*Na to (ukládání a archivaci zvukových záznamů – pozn. autorky) nejsem... Nějak se tím moc nezabývám, i když vím, že to je velmi aktuální téma. Pro nás tedy úplně ne, protože toto nejsou ty rozhovory, který musíte mít nutně archivovaný, ke kterým se bude někdo vracet, k těm jejich původním zvukovým záznamům, zvlášť když jsme opravdu dodržovali věrně detailní přepis včetně všech recitačních zvuků a tak dál. Takže přistoupili jsme na to, že ten přepis budeme dělat v tomhle ohledu co nejpečlivěji.*“²⁷⁸

O tematiku archivace zvukových záznamů se blíže zajímala také Pavla Frýdlová, která hledala způsob uchování rozhovorů se ženami, které uskutečnila v rámci projektu *Paměť žen*. I ona potvrzuje důležitost přepisu rozhovorů. „*To mi vždycky dělalo velký starosti jednak po té technický stránce, protože jsem věděla, že ty původní pásky dlouho nevydrží... No, a protože jsem pořád ještě byla v nějakým kontaktu s bejvalejma kolegama z Barrandova, s takovejma těma zvukařema a tak, tak jsem se s nima radila, co s tím... Radila jsem se i s jinejma archivama orální historie, třeba rakouskejma a německejma, jak oni to uchovávají. A on vlastně neexistuje žádný osvědčený model.*“²⁷⁹ Zpětně je ráda, že na přepis na disky, který byl jednu dobu módní, nedostali tenkrát peníze. Rozhovory jsou v současné době uchovávány v prostorách pražské Gender Studies, o.p.s., kde se nalézá mezinárodní archiv celého projektu *Paměť žen*. Přepisy všech rozhovorů jsou ukládány jak v elektronické, tak v tištěné podobě.

Pavla Frýdlová zmiňuje rovněž zákonnou stránku uchovávání ústních svědectví pamětníků. V době, kdy se realizoval projekt *Paměť žen*, neexistoval ještě archivní

²⁷⁶ Viz https://www.iasa-web.org/sites/default/files/downloads/publications/TC03_Czech.pdf [cit. 28. 10. 2018].

²⁷⁷ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

²⁷⁸ Rozhovor s Pavlem Skopalem vedla Michala Drahovzalová. Brno, 25. 5. 2015.

²⁷⁹ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 13. 2. 2015.

zákon.²⁸⁰ Do přípravy archivního zákona se osobně zapojila. „*My jsme byli jedni z přispěvatelů, nebo kritiků toho, když ten zákon vznikl, chodili jsme se různě radit a byli dokonce v nějaký skupině archivářů, aby se tam na tu orální historii nezapomnělo, aby se to netýkalo jenom písemných dokumentů.*“²⁸¹ Po implementaci archivního zákona se rozhodla, že archiv rozhovorů nahraných v rámci *Paměti žen* neotevře veřejnosti, neboť z hlediska ochrany osobní svobody existovala reálná hrozba soudních sporů. O rozhovory byl enormní zájem v rámci projektu *Paměť národa*, Pavla Frýdlová se však rozhodla je k dalšímu využití neposkytnout. Chtěla tak chránit své narátorky a nezradit jejich důvěru. „*Pro mě byl tenhle moment, že bysme vlastně porušili důvěru těch žen, základní. A když jsme dělali ty knížky, tak samozřejmě vždycky se souhlasem těch žen.*“²⁸² Audionahrávky rozhovorů nikde nezveřejnila ani Dana Musilová. „*Mám je u sebe, protože to vlastně nebylo kam dát. Mám takové ty minikazetky ještě u sebe doma, plus teda ty přepsané rozhovory. To uchovávám.*“²⁸³

3.2.3 Aplikace orální historie v pedagogické praxi

Další okruh výzkumu se týkal možností a perspektiv využití orální historie ve vzdělávání, konkrétně ve výuce školního dějepisu a společenskovedních předmětů. K této problematice poskytla cenné informace především Naděžda Morávková,²⁸⁴ která má dlouhodobě menší úvazek na střední škole. Respondenti se shodli, že výuka moderních dějin skýtá mnoha úskalí. Soudobé dějiny často narážejí na absenci solidní nezaujaté interpretace. Zároveň chybí historický odstup od událostí. Zejména politicky a ideologicky exponovaná období dodnes budí vášně a rozdělují společnost. Nejen proto je více než potřebné poučit o nich vhodnou formou mladé lidi a studenty.

Didaktická aplikace orální historie přináší mnoho pozitivního, neboť dokáže vhodným způsobem oživit mnohdy „suchopárný“ výklad učebnicového středoškolského dějepisu, který většinou probíhá formou diktování historických dat do sešitu,

²⁸⁰ Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). „*Autorství či copyright potvrzuje autorovo právo kontrolovat, jak je jeho dílo používáno ostatními, včetně jeho kopírování, publikování a zveřejňování. V českém prostředí, na rozdíl od západních zemí, nevznikly debaty ohledně jeho konkrétní aplikace na vzniklé orálně-historické materiály.*“ Viz Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, Fakulta humanitních studií UK v Praze 2011, s. 217.

²⁸¹ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 13. 2. 2015.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

²⁸⁴ Její zkušenosti vycházejí především z výuky moderních dějin, historie socialismu v někdejších Československu a historie 2. světové války.

následného memorování a zkoušení u tabule. Jiří Petráš komentuje tuto skutečnost následovně: „*Já jsem to poznal sám i na tej střední škole, kde ty děti jsou do toho vtažený. Můžou objevovat historii ne na základě nějakých nudnejch učebnic, ale třeba tak, že se o tej historii baví se svejma nejbližšíma, třeba s babičkou. Ono to ty děti trošičku kultivuje a trošičku je to nutí přemýšlet.*“²⁸⁵ S jeho slovy souhlasí Naděžda Morávková: „*[...] kromě toho, že to je výborná metoda výzkumná, metoda badatelská, tak je to také úžasná metoda didaktická, protože přesně odpovídá moderním požadavkům na výuku. To znamená, že toho žáka aktivizuje, nedělá z něho nějaký objekt ve vyučování, ale vtahuje ho do děje a dělá z něj naopak přímo ten vyučující se element.*“²⁸⁶ Sama má zkušenost s reakcí svých středoškolských studentů na projekty a úkoly využívající metodu orální historie, které jim zadávala během vyučovacích hodin. Například v rámci zpracovávání rodinné historie po roce 1989 žáci vedli rozhovory s rodinnými příslušníky a dále s nimi na hodinách pracovali. Ukázalo se, že studenti dané období úplně jinak „prožijí“, když mají možnost dozvědět se informace z osobního, blízkého zdroje a setkat se s očitými svědky historických událostí. Proces učení pak probíhá přirozeně prostřednictvím autentických životních příběhů a dějiny tak dostávají osobnější ráz, nejsou již tak vzdálené a neuchopitelné. „*Najednou je ten dějepis prostě živý.*“²⁸⁷ Žáky to vede k aktivnímu přístupu, ne jen pasivnímu přijímání informací. „*Z vlastní zkušenosti vím, že pro ty děti to má určitý kouzlo a určitou atraktivitu, že můžou taky něco tvůrčím způsobem samy tvořit a dělat.*“²⁸⁸

Ukazuje se, že orální historie je jedním z prostředků, který napomáhá uvést mladší žáky i studenty do dějepisné tematiky a podnítit jejich zájem o tento předmět. Tento názor zastává Dana Musilová: „*Já si myslím, že to je způsob, jak třeba děti získat pro tu historii, jak je naučit přemýšlet o věcech v souvislostech.*“²⁸⁹ Jiří Petráš přitakává: „*[...] je to metoda, která by mohla oživit to studium, mohla by studenty přitáhnout k tej nejnovější historii, což se, si myslím, i skutečně stalo. Takže pak se to stalo do jistý míry i doménou studentů.*“²⁹⁰ Z hlediska edukace reprezentuje orální historie metodu, která přispívá k rozvoji kritického myšlení a vyjadřovacích schopností žáků; prostřednictvím orálněhistorického pramene lze působit rovněž na jejich charakterové vlastnosti a emoce. Jsou to právě emoce ve výpovědích pamětníků, jež umožňují lepší

²⁸⁵ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

²⁸⁶ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 5. 12. 2014.

²⁸⁷ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová, Plzeň, 13. 1. 2015.

²⁸⁸ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

²⁸⁹ Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 24. 8. 2015.

²⁹⁰ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2015.

pochopitelnost a zapamatovatelnost sdělovaných historických informací.²⁹¹ Žádný výklad ani jiný způsob výuky nemůže dle narátorů výše uvedené aspekty nahradit.

Naděžda Morávková akcentuje další klady zapojení orální historie do výuky: „*Jako hlavní přínos použití orální historie při výuce školního dějepisu v oblasti sociální se jednoznačně jeví přínos k rozvoji mezigeneračních vztahů.*“²⁹² Moderní společnost přinesla v oblasti mezigeneračních vztahů dynamické změny. Již není zvykem, aby více generací bydlelo pohromadě, jako tomu bylo v minulosti. Seniorská a juniorská generace se v současnosti nesetkávají tak často a mezilidské vztahy určuje individualismus. Z toho vyplývá řada nedorozumění a nepochopení nejen napříč generacemi. Právě rozhovory s pamětníky, potažmo orální historie mohou přispět k překonávání těchto bariér a různých předsudků. „*Máme zkušenosti, které reflektují nejen obohacení rodinných mezigeneračních vztahů, ale i případy, kdy rozhovory s pamětníky, které žáci vedli v rámci školního dějepisu, přinesly kromě zajímavých historických poznatků i zajímavá přátelství a vzájemně obohacující vztahy mezi narátory a tazateli.*“²⁹³ Vzájemné interakce také podporují budování úcty mladých lidí ke starším osobám, což je další neopomenutelný přínos tohoto vzdělávacího přístupu. „*My jsme měli takový malinký projekt se studenty, kdy oni docházeli do domova důchodců na nějaký sběr, a ono to na ty obyvatele toho seniorského domu působilo i terapeuticky. Byla tam prostě nějaká vzájemná interakce.*“²⁹⁴

Práce s orální historií v rámci výuky má velký potenciál, který je zatím využit jen okrajově. „*Já se domnívám, že tam jsou velké rezervy a že tam je spousta možností, které zatím čekají na to využití.*“²⁹⁵ Širší uplatnění orální historie ve vzdělávání je jedním z cílů již zmíněného SOHI založeného při FPE ZČU v Plzni. Jeden ze směrů, kterým se SOHI profiluje, je právě aplikace této metody v pedagogické praxi a s tím související zpracovávání návodů a metodických příruček pro učitele. „*Já sama letos jezdím po republice s takovým školením, nebo s takovým programem pro učitele základních a středních škol, který je zaměřen na možnost využití dějin každodennosti v dějepisu. Je v tom samozřejmě zahrnuta i ta metoda orální historie, ať už přímá, nebo zprostředkovaná třeba přes média.*“²⁹⁶ Rovněž Pavla Frýdlová napsala na toto téma asi

²⁹¹ Viz Milan HES: Orální historie ve vzdělávání. In: FRANKL, Michal a kol.: *Naši nebo cizí?: Židé v českém 20. století*. Praha, Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziánské iniciativy 2013, s. 20-22.

²⁹² Naděžda MORÁVKOVÁ: Didaktická aplikace orální historie. *MEMO*, roč. 2, č. 2, 2012, s. 46-55.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 13. 1. 2015.

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Tamtéž.

dva nebo tři projekty, které měly za cíl přiblížit metodu orální historie středoškolským studentům. Jedním z nich byl česko-německý pohraniční projekt (Liberecko – Sasko), jenž se připravoval téměř rok a měl ambici stát se celostátním. „*Na obou stranách hranice se ty náctiletí podívali na to, proč nejsou v historii jejich města, jejich obce známé ženy, proč v těch školách všude visej ty fousatý chlapi a maximálně jedna Božena Němcová. Proč to tak je.*“²⁹⁷ Projekt vzbudil zájem, učitelé historie a občanské výchovy jím byli nadšení a chtěli se zapojit, nakonec však realizace ztroskotala na nedostatku finančních prostředků.

Využití orální historie si chválí i sami učitelé, zároveň však upozorňují na jistá omezení, která se týkají jejího využití. Zpětná vazba od učitelů je v tomto ohledu nepostradatelná. Své poznatky shrnuje Naděžda Morávková: „*Orální historii považuju za jednu z metod a jednu z možností, takže zjišťuju, že učitelé rádi tu metodu používají a že poskytují skvělou zpětnou vazbu, na co třeba narážejí. Příkladem může být morální či etická hranice toho, co může člověk s těmi dětmi v té třídě dělat, protože vždycky jsou nějaké bariéry. Další věc – třeba efektivnost té metody pro to běžné vyučování. Nakolik je možná přímo do výuky, nakolik je lepší ji nechat spíše na projekt... Pak je tu otázka publikování výsledků toho použití orální historie ve výuce. Je toho hodně a je to proces. Není to něco, co by se dalo uzavřít už teď, v tuhle chvíli.*“²⁹⁸ K efektivnosti metody orální historie pro vyučování se vyjádřil i Jiří Petráš: „*[...] tak takový ty malý projektíky... tam to má určitě svůj význam.*“²⁹⁹

²⁹⁷ Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová. Praha, 13. 2. 2015.

²⁹⁸ Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová. Plzeň, 13. 1. 2015.

²⁹⁹ Rozhovor s Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová. Praha, 28. 5. 2018.

4. ZÁVĚR

Orální historie se jako výzkumná metoda rozvíjí v českém prostředí až po pádu komunismu v roce 1989. Přestože se ústní svědectví zaznamenávala již před rokem 1989, z hlediska metodologie nemůžeme hovořit o orální historii jako takové. Pro toto období se vžilo označení „práce s pamětníky“.

Rovněž projekty realizované v 1. polovině 90. let 20. století ještě nepředstavují aplikaci „čisté“ orální historie a oscilují na pomezí této metody a „práce s pamětníky“. Je to dáno zejména nedostupností metodických příruček či skutečností, že uskutečňované výzkumy od počátku neměly charakter ani ambice vědeckého projektu, nezářídka probíhaly intuitivně a chtěly „jen“ zachytit ústní svědectví pamětníků. Pro toto období je charakteristické, že se neprováděla fáze analýzy a interpretace v takovém rozsahu, jak se s ní setkáváme dnes. Často se dokonce neprováděla vůbec. Rovněž otázky právní ochrany nepodléhaly striktní právní úpravě a mnohdy stačilo se s narátory prostě „domluvit“. Tyto aspekty však nezpochybňují důležitost „průkopnických“ projektů, jež spočívaly v rozhovorech a ovlivnily další vývoj a směřování orální historie u nás. Po tematické stránce se setkáváme jak s reflexí „velkých“ dějin a jejich hybatelů, které byly skutečně živým tématem a zájem o jejich zpracovávání byl více než přirozený, tak s projekty zaměřenými na „malé“ osobní dějiny „obyčejných“ lidí. V omezené míře se realizovaly také výzkumy zaměřené na místní historii a menšiny. Velký přínos počínů z 1. poloviny 90. let spočívá podle mě především v nashromáždění nesmírně cenného materiálu, s nímž je možné pracovat dodnes.

Etablování orální historie neprobíhalo jen na poli výzkumném, ale rovněž „institucionalizačním“. Zásadní význam pro vývoj v této rovině mělo zřízení ÚSD v roce 1990. Zde se na oddělení pro dějiny tzv. normalizace a revoluce seskupil tým historiků, kteří byli využívání orální historie nakloněni. Orálněhistorické projekty se realizovaly i mimo půdu Ústavu a akademickou sféru, což činí rozvoj orální historie v této etapě velmi zajímavým. Zbývá doplnit, že jak zrod Ústavu, tak etablování metody jako takové ovlivnila inspirace ze zahraničí.

Přelom v dosavadním vývoji přinesl grantový projekt *Studenti v období pádu komunismu v Československu* vedený Miroslavem Vaňkem a Milanem Otáhalem v letech 1996–1998. Tento projekt byl vůbec prvním, jenž byl realizován v souladu s mezinárodními standardy orální historie. Úvodní část knihy *Sto studentských revolucí*,

kteřá byla publikačním výstupem projektu, lze zároveň označit za svého druhu první „metodickou příručku“ orální historie. Publikace byla úspěšná u odborné i laické veřejnosti a na „Studenty“ navázala řada dalších projektů. Prostřednictvím rozhovorů s bývalými komunistickými elitami, disentem i „obyčejnými“ lidmi se nakonec podařilo pokrýt téměř celou společnost, a to nejen v Praze, ale i v regionech. Tyto projekty z „dílny“ ÚSD udávaly na počátku nového milénia směr vývoje české orální historie. Postupně se rozšiřovala tematická škála výzkumů spočívajících v této metodě a s každým dalším z nich se pilovala její aplikace. Setkáváme se tak s projekty zaměřenými na regionální historii, sociální dějiny, zájmové skupiny, nejrůznější subkultury, dějiny oborů či pracovišť a další „bílá“ místa naší minulosti. Objevují se i interdisciplinární projekty na pomezí historie a jiných společenskovedních oborů.

Dalším důležitým mezníkem na cestě k etablované výzkumné metodě bylo založení COH v roce 2000, prvního samostatného pracoviště orální historie v České republice. Centrum přes určité obtíže zaštitilo nejen celou řadu projektů, ale rovněž zpracování teorie a metodologie orální historie. V roce 2008 našla orální historie své místo rovněž v univerzitním prostředí, a to když bylo na FHS UK v Praze zřizeno Pracoviště Orální historie – soudobé dějiny a akreditován navazující magisterský studijní obor stejného názvu. Podobné tendence byly také na UP v Olomouci, k realizaci místního centra orální historie však nedošlo. Završením „institucionalizující“ fáze pak byl vznik České asociace orální historie v roce 2007. Orální historie zaznamenala úspěch i v regionech, když se při katedře historie FPE ZČU v Plzni podařilo v roce 2009 vybudovat SOHI, které vydává první časopis se zaměřením na orální historii u nás nesoucí název *MEMO*.

Vzhledem k nastíněnému vývoji považují orální historii v českém prostředí za etablovanou vědeckou metodu, jakkoli její vývoj není ukončený proces a pokračuje stále dál. Při tomto hodnotícím soudu vycházím nejen z kvality a kvantity realizovaných projektů, ale rovněž ze stabilního institucionálního zázemí, které se v českém prostředí podařilo vybudovat a jež nemá nejen v okolních postkomunistických zemích obdobu.

Určité výtky vůči orální historii nepovažují za neoprávněné, neboť se v minulosti objevilo několik počinů, které ji mohly v očích odborníků i veřejnosti dehonestovat. Vždy však záleží na konkrétním člověku a tom, jak k její aplikaci přistupuje. Je nutné brát v úvahu její limity a dbát na důslednou kritickou práci s orálněhistorickým materiálem, to ovšem platí i v případě jiného druhu zdrojů. Za dodržení všech standardů

orálněhistorické práce se můžeme dobrat takových poznatků o naší minulosti, které by nám jinak zůstaly skryté, a to aniž bychom opustili mantinely vědeckého přístupu. Tento aspekt je nedocenitelný zejména při zpracovávání dějin zemí, jež mají za sebou mnohaletou zkušenost s totalitním či autoritativním režimem, a kde je přístup k tradičním pramenům komplikovaný.

Nemám obavu, že by budoucnost orální historie byla jakkoli ohrožena, ačkoli i ji čekají mnohé výzvy, například co se týče uchování a archivace rozhovorů v době dynamického technologického pokroku. Jsou to ale právě překonané výzvy, například vlna kritiky,³⁰⁰ které již několikrát posunuly orální historii dál a podpořily proces jejího etablování. Institucionální zázemí v České republice považuji za kvalitní a neprobádaných tematických oblastí, které čekají na zpracování prostřednictvím této metody, je podle mě stále mnoho nejen v rámci soudobých dějin, ale i jiných oborů. Osobně stále spatřuji velký prostor pro její budoucí uplatnění v regionálních dějinách, které skýtají množství zajímavých témat. Stále velmi aktuální je problematika subkultur a menšin související nejen s poslední vlnou přistěhovalců do Evropy. Právě orální historie by mohla napomoci dialogu mezi nimi a většinovou společností a přispět tak k lepšímu vzájemnému porozumění. Závěrem zmiňme také perspektivu pro její uplatnění v pedagogické praxi, kde jsou stále značné rezervy.

³⁰⁰ Kritika orální historie viz například Jan GRUBER: Orální historie mezi aktivismem a akademismem. *Dějiny-teorie-kritika*, 2013, 10(2), s. 275-280.

5. Seznam zkratek

AV ČR	Akademie věd České republiky
COH	Centrum orální historie
COHA	Česká asociace orální historie
ČSAV	Československá akademie věd
FAMU	Filmová a televizní fakulta Akademie múzických umění v Praze
FF JČU	Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
FF MU	Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
FF UHK	Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
FF UK (v Praze)	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FF UK (v Bratislavě)	Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
FHS UK	Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
FPE ZČU	Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni (do roku 1991 PedF ZČU – Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni)
GA AV ČR	Grantová agentura Akademie věd České republiky
FSV UK	Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy
IOHA	International Oral History Association
KSČ	Komunistická strana Československa
OF	Občanské fórum
OHA	Oral History Association
PdF UHK	Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové
PF JU	Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
SOHI	Středisko Orální historie
ÚSD AV ČR	Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

6. Seznam pramenů a literatury

PPRAMENY

Životopisné rozhovory

- Rozhovor s Věrou Břeňovou vedl Pavel Mücke, 19. 7. 2011 a 28. 7. 2011.
- Rozhovor s Pavlou Frýdlovou vedla Michala Drahovzalová, 13. 2. 2015 a 20. 1. 2015.
- Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke, 7. 6. 2011 a 22. 6. 2011.
- Rozhovor s Jiřím Jindrou vedl Pavel Mücke, 17. 5. 2011.
- Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 1. 6. 2011 a 13. 6. 2011.
- Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011 a 6. 5. 2011.
- Rozhovor s Pavlou Hermínou Neuner vedla Michala Drahovzalová, 29. 5. 2015
- Rozhovor s Naděždou Morávkovou vedla Michala Drahovzalová, 5. 12. 2014 a 13. 1. 2015.
- Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. a 12. 5. 2011.
- Rozhovor s Danou Musilovou vedla Michala Drahovzalová, 3. 6. 2015 a 24. 8. 2015.
- Rozhovor Jiřím Petrášem vedla Michala Drahovzalová, 5. 2. 2015 a 28. 5. 2015.
- Rozhovor s Petrou Schindler-Wisten vedl Pavel Mücke, 27. 5. 2011 a 20. 7. 2011.
- Rozhovor s Pavlem Skopalem vedla Michala Drahovzalová, 25. 5. 2015.
- Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 20. 6. 2011 a 21. 6. 2011.
- Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke, 22. 8. 2011 a 19. 9. 2011.
- Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 25. 5. 2011 a 17. 6. 2011.
- Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 21. 7. 2011 a 2. 8. 2011.

Tištěné prameny

Interní zpravodaj Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (1998)

LITERATURA, PERIODIKA

BLAŽEK, Petr, ed. *A nepozdvihne meč--: odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 339 s. Stíny; sv. 4. ISBN 978-80-200-1558-7.

CHARLETON L. Thomas – MYERS E. Lois – SHARPLESS Rebecca. *Handbook of Oral History*. Lanham – New York – Toronto – Oxford, Altamira Press 2006.

ČECHUROVÁ, Jana a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 756 s. České dějiny; sv. 8. ISBN 978-80-7422-309-9.

ČERNÁ, Marie. O zlých učitelkách, pionýrském šátku, zelňačce paní Adamcové a mnoha dalších věcech. *Soudobé dějiny*, 2000, 7(3), s. 385-390. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: <http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-3-2000>.

ČESÁLKOVÁ, Lucie, ed. a SKOPAL, Pavel, ed. *Filmové Brno: dějiny lokální filmové kultury*. [Praha]: Národní filmový archiv, 2016. 337 stran. ISBN 978-80-7004-176-5.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 1993. 374 s. ISBN 80-7066-822-9.

DUCHÁČEK, Milan a FRINTA, Petr. Miroslav VANĚK. Byl to jen Rock'n'roll. Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989. *Dějiny a současnost*, 2011, 33(1), s. 44. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2011/1/miroslav-vanek-byl-to-jen-rock-n-roll-hudebni-alternativa-v-komunistickem-ceskoslovensku-1956-1989>.

DVOŘÁK, Tomáš a kol. *Úvod do studia dějepisu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 2 sv. (164; 134 s.). ISBN 978-80-210-7012-7.

FRANC, Martin. Otazníky nad "opus magnum" české orální historie. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(3-4), s. 475-479, 541-542. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_3_4_2006.pdf.

FRANKL, Michal a kol. *Naši nebo cizí?: Židé v českém 20. století*. Vyd. 1. Praha: Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziánské iniciativy, 2013. 4 sv. ISBN 978-80-87366-28-8.

GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, [1993]. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.

GRELE, J. Ronald: *Envelopes of Sound: Six Practitioners Discuss the Method, Theory and Practice of Oral History Testimony*. Chicago, Precedent Publishing 1975.

GRUBER, Jan. Orální historie mezi aktivismem a akademismem. *Dějiny-teorie-kritika*, 2013, 10(2), s. 275-280. ISSN 1214-7249. Dostupné také z: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=389>.

HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dějin: reálné drama o deseti jednáních: autentické záznamy jednání představitelů státní moci s delegacemi hnutí Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu v listopadu a prosinci 1989*. 1. vyd. Praha: OK Centrum, 1991. 500 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-900270-2-4.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HES, Milan. Orální historie ve vzdělávání. In: FRANKL, Michal a kol.: *Naši nebo cizí?: Židé v českém 20. století*. Praha, Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziánské iniciativy 2013, s. 20-22.

HLAVÁČEK, Jiří, ed. a BORTLOVÁ, Hana, ed. *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*. Vydání první. Praha: Academia, 2018. 323 stran, 8 nečíslovaných stran obrazových příloh. Paměť; sv. 101. ISBN 978-80-200-2859-4.

HOLÝ, Jiří, ed. *Tato fakulta bude rudá!: katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a dokumentů*. 1. vyd. Praha: Akropolis (Filip Tomáš), 2009. 726 s. ISBN 978-80-87310-03-8.

HOSÁK, Ladislav, ed. et al. *Základy studia dějepisu*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: SPN, 1954. 300 s.

HOUDA, Přemysl. Rock a politika v komunistickém Československu. *Soudobé dějiny*, 2011, 18(3), s. [475]-477. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/SD_03_2011.pdf.

KLEIN, Ota. *Vliv koncentračního tábora na ethický charakter židovské mládeže*.
Disertační práce. Praha, Filosofická fakulta 1948.

Kniha *Vítězové? Poražení?* získala prestižní cenu. *Právo. Olomoucký kraj*,
2006, 16(109), s. 13. ISSN 1211-2119.

LORENCOVÁ, Anna – HYNDRÁKOVÁ, Anna. Systematic Collection of Memories
Organized by the Jewish Museum in Prague. In: *Judaica Bohemiae*, 28 (1992), s. 53-63.
Židovské muzeum v Praze, Oddělení holocaustu, Vzpomínky pamětníků.

MANDLER, Emanuel, ed. *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*. Praha: Ústav pro
soudobé dějiny AV ČR, 1993. 109 s. Historia nova; sv. 3. ISBN 80-85800-09-8.

MORÁVKOVÁ, Naděžda. Didaktická aplikace orální historie. *MEMO*, roč. 2, č. 2,
2012, s. 46-55.

MORÁVKOVÁ, Naděžda. *Kapitoly z dějin plzeňské poválečné historiografie v letech
1945–1965*. Disertační práce. Plzeň, Fakulta filozofická ZČU v Plzni 2006.

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno--: některé rodinné důvody sametové revoluce:
sociologický esej*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991. 81 s., [3] s. obr. příl.
Knihnice Sociologických aktualit; sv. 2. ISBN 80-901059-0-4.

MÜCKE, Pavel. Teorie a metodologie orální historie / Theory and Methodology of Oral
History: Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro
soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral
History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen
From Historical Retrospective. *MEMO*, roč. 1, č. 2, 2011, s. 5-56.

MÜCKE, Pavel. Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost. *Naše společnost*,
2006, 4(1), s. 25-31. ISSN 1214-438X. Dostupné také z:
<https://cvvm.soc.cas.cz/cz/casopis-nase-spolecnost/prehled-clanku/55-2006-1>.

NEŠPOR, Zdeněk R. Miroslav Vaněk: Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v
komunistickém Československu 1956-1989. *Sociologický časopis*, 2011, 47(1), s. 184-
187. ISSN 0038-0288. Dostupné také z: [http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/116-
sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2011/2109](http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/116-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2011/2109).

NEVINS, Alan. *Oral History: How and Why it Was Born*. New York, H.W. Wilson Co 1966.

NEVINS, Alan. *The Gateway to History*. Boston, New York [etc.] D.C.Heath and company 1938, 412 s.

NIKRMAJER, Leoš. Miroslav Vaněk (ed.), Mocní? A bezmocní? Politické elity as disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview ... *Jihočeský sborník historický*, 2006, 75, s. 292-294. ISSN 0323-004X.

NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Vyd. 1. Brno: Ústav evropské etnologie, 2007. 227 s. Etnologické studie; 2. ISBN 978-80-254-0095-1.

NOSKOVÁ, Jana. Orální historie a (post)socialistické společnosti. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(1-2), s. 280-284, 304. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_1_2_2006.pdf.

NOVOTNÁ, Hedvika. Paměť a vyprávění. *A2*, 2007, 3(1), s. 21. ISSN 1801-4542. Dostupné také z: <https://www.advojka.cz/archiv/2007/1/pamet-a-vypraveni>.

OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 105 s. Sešity ÚSD; sv. 36. ISBN 80-7285-011-3.

OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 859 s. ISBN 80-7106-337-1.

OTÁHAL, Milan, ed. a SLÁDEK, Zdeněk, ed. *Deset pražských dnů: (17.-27. listopad 1989): dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 672 s., [48] s. obr. příl. ISBN 80-200-0340-1.

PERKS, Robert – THOMPSON, Alistair (eds.). *The Oral History Leader*. New York, Routledge 1998.

PORTELLI, Alessandro: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. New York, State University of New York Press 1991.

PREČAN, Vilém. České dvacáté století?. *Soudobé dějiny*, 2009, 16(4), s. 545-556, 763. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_4_2009.pdf.

PREČAN, Vilém, ed. Jaký časopis, nač a pro koho. *Soudobé dějiny*, 1993, 1(1), s. 5-10. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_1_1993.pdf.

RANDÁK, Jan. O literární rovině historikovy práce. *Soudobé dějiny*, 2008, 15(2), s. 377-381, 431. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_2_2008.pdf.

RITCHIE, Donald A. *Doing Oral History. A Practical Guide*. Oxford, Oxford University Press 2003.

SEDLÁK, Petr. *Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*. Disertační práce. Brno, Filozofická fakulta 2008.

SHARPLESS, Rebecca. The History of Oral History. In: Thomas L. CHARLTON – Lois E. MYERS – Rebecca M. SHARPLESS (eds.). *Handbook of Oral History*. Lanham – New York – Toronto – Oxford, Altamira Press 2006, s. 19-42.

SCHINDLER-WISTEN, Petra. *Společenské aspekty chalupářské subkultury v období tzv. normalizace*. Disertační práce. Praha, FHS UK 2010.

SEKYRKOVÁ, Milada, ed. *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha: Národní technické muzeum, 2006. 391, iv s. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. ISBN 80-7037-152-8.

SCHULZE WESSEL, Martin et al. *České soudobé dějiny v diskusi*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. 125 s. Quodlibet; 2. sv. ISBN 978-80-7285-139-3.

SOBOTKOVÁ, Jitka. Vítězové? Poražení? Životopisná interview. *Minulostí Západočeského kraje*, 2006, 41/2, s. 684-687. ISSN 0544-3830. ISBN 80-86971-21-X.

SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 222 s. ISBN 80-7178-627-6.

SOMMER, Vítězslav. [Miroslav VANĚK (ed.) *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*

Academia, Praha 200g, i8j6s.,?5oKč]. *Dějiny a současnost*, 2011, 33(3), s. 44. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2011/3/miroslav-vanek-ed-obycejni-lide>.

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2003. 507 s., [12] s. obr. příl. Obzor; sv. 50. ISBN 80-7260-099-0.

SUK, Jiří – CUHRA, Jaroslav – KOUDELKA, František. *Československá cesta k demokracii: chronologie událostí 1985–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 86 s. Demokratická revoluce v Československu 1989: Studijní materiály, sv. 1. ISBN 80-85270-92-7.

STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X.

ŠANC, David. *Česká politologie: etablování oboru*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 318 s. ISBN 978-80-7043-803-9.

ŠTASTNÁ, Magdalena. *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima pamětníků*. Diplomová práce. Praha, Fakulta humanitních studií 2015.

ŠVERDÍK, Michal. Byly ostrůvky svobody v moci půlnoci?: nová kniha z produkce olomouckého nakladatelství Votobia ukazuje, že i za totality se dalo žít svobodně. *Mladá fronta Dnes*, 2002, 13(286). *Střední Morava Dnes*, s. D/4. ISSN 1210-1168.

THOMAS, William Isaac – ZNANIECKI, Florian. *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Volume 1-5. Chicago, University of Chicago Press; Boston, Mass.: Badger 1918, 1919, 1920.

THOMPSON, Alistair: Dancing through the memory of our movement: four paradigmatic revolutions in oral history. *BIOS*, vol. 20, 2007, s. 21-29.

THOMSON, Alistair. Fifty Years On: An International Perspective on Oral History. *The Journal of American History*, vol. 85, č. 2, září 1998. 585 s.

THOMPSON, Paul. *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford UP 1978. 368 s.

TRÁVNÍČEK, Jiří. "Něco bylo dobré a něco zase není dobré teď": takzvaná mlčící většina z pohledu orální historie. *Host*, 2010, 26(5), s. 70-72. ISSN 1211-9938.

Dostupné také z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/5-2010/-neco-bylo-dobry-a-neco-zase-neni-dobry-ted->.

VALEŠ, L., PETRÁŠ, J. a kol. *Komunální a parlamentní volby v Československu a jižních Čechách v roce 1990. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích*, 2015, 235 s.

VALEŠ, Lukáš. *Listopad '89 v Klatovech, aneb, Klatovy v přelomových letech 1989-1990. Vyd. 1. Klatovy [i.e. Zavlekov]: AgAkcent*, 2005. 111 s. ISBN 80-903093-9-9.

VANĚK, Miroslav. *Around the globe: rethinking oral history with its protagonists* [online]. First edition in English. [Prague, Czech Republic]: Karolinum, 2013 [cit. 2018-12-30]. ISBN 978-80-246-2374-0. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10852887>.

VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze*, 2011. 293 s. ISBN 978-80-87398-22-7.

VANĚK, Miroslav, ed., HOUDA, Přemysl, ed. a MÜCKE, Pavel, ed. *Deset let na cestě: orální historie na Sovinci 2002-2011. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy*, 2011. 298 s. ISBN 978-80-87398-12-8.

VANĚK, Miroslav. *Byl to jenom rock'n'roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989. Vyd. 1. Praha: Academia*, 2010. 639 s. Šťastné zítřky; sv. 3. ISBN 978-80-200-1870-0.

VANĚK, Miroslav. *Narátora je vždy nutno ctít jako dárce vlastního příběhu: rozhovor s historikem Miroslavem Vaňkem. Host*, 2010, 26(5), s. 46-49. ISSN 1211-9938.

Dostupné také z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/5-2010/naratora-je-vzdy-nutno-ctit-jako-darce-vlastniho-pribehu>.

VANĚK, Miroslav, ed. *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Praha: Academia*, 2009. 3 sv. Historie. ISBN 978-80-200-1791-8.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

VANĚK, Miroslav, ed. *Mocní? a Bezmocní?: politické elity a disent v období tzv. normalizace: interpretační studie životopisných interview*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2006. 411 s. ISBN 80-7260-161-X.

VANĚK, Miroslav. Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. *Soudobé dějiny*, 2006, 13(1-2), s. 269-279, 303-304. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/sd_1_2_2006.pdf.

VANĚK, Miroslav, ed. a URBÁŠEK, Pavel, ed. *Vítězové? Poražení?: životopisná interview. Díl 1, Disent v období tzv. normalizace*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2005. 1121 s. Obzor; sv. 60. ISBN 80-7260-142-3.

VANĚK, Miroslav, ed. a URBÁŠEK, Pavel, ed. *Vítězové? Poražení?: životopisná interview. Díl 2, Politické elity v období tzv. normalizace*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2005. 831 s. Obzor; sv. 61. ISBN 80-7260-142-3.

VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 175 s. Hlasy minulosti; sv. 1. ISBN 80-7285-045-8.

VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie: metodické a "technické" postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 78 s. Skripta. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, Miroslav a kol. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 350 s., lvi s. obr. příl. ISBN 80-7285-016-4.

VANĚK, Miroslav. Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. *Soudobé dějiny*, 2002, 9(2), s. 332-336. ISSN 1210-7050. Dostupné také z: <http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-2-2002>.

VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf, 1996. 170 s. Historia nova; sv. 9. ISBN 80-85270-62-5.

VANSINA, Jan. *Oral Tradition as History*. University of Wisconsin Press 1985.

YOW, Valerie Raleigh: *Recording Oral History. A guide for the Humanities and Social Sciences*. AltaMira Press, 2005.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

www.usd.cas.cz – oficiální stránky Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

www.oralhistory.org – oficiální stránky Oral History Association

www.academic.oup.com/ohr – oficiální stránky The Oral History Review

www.ccohr.incite.columbia.edu – oficiální stránky Columbia Center for Oral History Research

www.ioha.org – oficiální stránky International Oral History Association

www.sheffield.ac.uk – oficiální stránky University of Sheffield

www.zcu.cz – oficiální stránky Západočeské univerzity v Plzni

www.jewishmuseum.cz – oficiální stránky Židovského muzea v Praze

www.nasinebocizi.cz – oficiální stránka projektu *Naši nebo cizí?*

www.centropa.org – oficiální stránky neziskové organizace Centropa

www.rvvi.cz – oficiální stránky Informačního systému výzkumu, experimentálního vývoje a inovací

www.coh.usd.cas.cz – oficiální stránky Centra orální historie ÚSD AV ČR

www.sohi.maweb.eu – oficiální stránky Střediska orální historie

<https://ohsd.fhs.cuni.cz/> – oficiální stránky Pracoviště Orální historie – soudobé dějiny

www.phil.muni.cz/filmovebrno/ – oficiální stránky projektu Filmové Brno

www.coha.cz – oficiální stránky České asociace orální historie

<https://revoluce.vsers.cz/> – oficiální stránka projektu *Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě*

www.skrytemesto.cz – oficiální stránky projektu *Skryté město*

www.pametnaroda.cz – oficiální stránky projektu *Paměť národa*

www.moderni-dejiny.cz – oficiální stránky projektu *Moderní dějiny*

<https://www.advojka.cz/>